

SÖDUR

NR-

SÕJAASJANDUSE AJAKIRI „SÕDUR“

Nr. 43-44 — 1936.

Sisustik:	Lk.	Sommaire.	Pages
<i>H. Sepp</i> : Rootsi aja mõjust eesti ajaloole	1061	<i>H. Sepp</i> : De l'influence de l'époque suédoise sur l'histoire estonienne	1061
Rootsi kuninga Karl XII mälestussamba avamine Narvas 18.10.36. sõnas ja pildis	1069	Inauguration du monument de Charles XII, roi de Suède, à Narva le 18.10.1936	1069
<i>O. Liiv</i> : Eestlastest Põhjasõjas ühe väeühiku raamidest	1083	<i>O. Liiv</i> : Les Estoniens dans la guerre du Nord	1083
<i>Kol.-ltm. E. Ahman</i> : Kohanimedest topograafilisel kaardil	1089	<i>Lieut.-colonel E. Ahman</i> : Noms de localités sur cartes topographiques	1089
<i>Kpt. R. Ustal</i> : Kõrged õhingud	1094	<i>Capitaine R. Ustal</i> : Les coups fusants hauts	1094
<i>Major N. Thar</i> : Piklikkude maa-aluste laengute mõjust ja laengukambritest puuraukude põhjas	1100	<i>Commandant N. Thar</i> : Efficacité des charges oblongues souterraines et fourneaux de mine au fond de forures	1100
<i>G. B.</i> : Merelahingud Coroneli lähedal ja Falklandi saarte juures	1103	<i>G. B.</i> : Les batailles de Coronel et de Falkland	1103
—nt—: Kohalikkude tagavarade kasutamistest	1105	—nt—: Emploi de stocks de provision locaux	1105
BIBLIOGRAAFIA:		BIBLIOGRAPHIE.	
— Soome: „Sotilasaikakausslehti“ nr. 7 — 1936	1109	— Finlande: „Sotilasaikakausslehti“ No 7 — 1936	1109
— Rootsi: „Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift“ 7:häftet 1936	1111	— Suède: „Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift“ No 7 — 1936	1111
Sõjaväelisi teateid välisriigest	1114	Informations militaires de l'étranger	1114
Rindesõdur jutustab: J. J. Kaks lahingut	1115	Récit d'un soldat du front. J. J.: Deux combats	1115
Juriidilised küsimused	1119	Questions juridiques	1119
Ametlik osa	1120	Partie officielle	1120
Sport ja male	1121	Sports. Echecs	1121

Vastutav toimetaja major **A. LUTS**.
Telefon nr. 477-20/40.

Tegevtoimetaja kapten **J. MADISE**.
Telefon nr. 477-20/163.

Väljaandja: „SÕDUR“, Sakala nr. 33, Tallinn.
Tegevtoimetaja kõnetunnid
iga päev k. 0800—1200.
Talitus avat. iga päev kella
0800—1500.
Telefon — Kaitseväge 163.
Tarvitamata ja tagasisaata-
miseks märkimata käsi-
kirju alal ei hoita.

„SÕDURI“ TELLIMISE HIND:

Aastas — kr. 6.00.
Poolaastas — kr. 3.00.
Veerandaastas — kr. 1.50.
Üksiknumber — kr. 0.20.

KUULUTUSTE HINNAD:

Lehekülg — kr. 40.
Tekstis — kr. 60.

SÕDUR

SÕJAASJANDUSE AJAKIRI

Nr. 43-44

30. 10. 1936

XVIII AASTAKÄIK

Rootsi aja mõjust Eesti ajaloole.

H. Sepp.

Peatume alljärgnevas sellel, kuidas mõjus sõda rahva kui niisuguse edasikestmisele ja mis osa on olnud sellel Rootsi ja Poola ajal.

Kui a. 1558 puhkes sõda n. n. Vana Liivimaa, s. o. Eesti- ja Läti ala võimude, ordu ja piiskoppide vahel ühelt poolt ja teiselt poolt Moskva tsaari Ivan IV vahel, siis ei võinud see sõda jääda ainult nende võimude vaheliseks võitluseks. Tingimata pidi Vana-Liivimaa saatuse vastu juba oma kaitseisukohalt tundma suurt huvi Rootsi-Soome ja Poola-Leedu. Rootsi-Soome oli sõjast Ida-Baltikumis seda enam huvitatud, et ka Taani püüdis kinnitada uuesti oma jalgu Ida-Baltikumisse ja 1559. a. läkski Saare-Lääne piiskopkond ostu teel Taanile, kusjuures Taani püüdis oma võimu Põhja-Eestis edasi arendada. Sellest oleks aga tollaegsele Rootsi-Soomele tekkinud eriti raske kaitseisukord, sest Rootsi oli niikuinii Taani võimust ümbritsetud, seda enam, et Taanile kuulus Norra ja Rootsi omas Põhjamererele juurdepääsuna ainult kitsa riba ja pealetungiga Norrast Trondhjemi piirkonnast Rootsi ala vastu võidi kerge vaevaga Rootsilt ära lõigata ka side Põhja-Rootsiga ja maa kaudu Soomega. Läänemerel oli Taani käes Ojamaa saar ja ka Saaremaa, niisiis olid siin alataasa hädas juba ka Rootsi majanduslikud sidemed lõuna poole. Taani hädas oli Rootsile seda suurem, et alates XV saj. lõpust Taani otsis võitluseks Rootsi vastu kontakti Venega, kelle otsemasse huvipiirkonda kuulus siis Rootsi Karjala vallutamine. Niisiis Rootsi ei võinud lasta juba oma kaitsehuvides Põhja-Eestit minna Taani kätte, kuid ka mitte Vene kätte, sest

see oleks kõigepealt juba ähvardanud Rootsile Ida-Baltikumis kuuluvat Soomet.

Ka Poola ei võinud sallida Vene sissetungi läbi Eesti ja Põhja-Läti alade läänemere äärde. Okupeerides Eesti ja Läti ala oleks see olnud otsene hädas Kuramaale ja Leedule ja ühes sellega ka Poola iseseisvusele. Seda taipasid Poola riigi juhid, eriti andekas kuningas Stefan Báthory ja tema suur abimees kantsler Jan Zamoyski.

Sellest selgub, siis, et sõjasse, mille algatas 1558. a. Ivan IV Liivimaa vastu, pidi juba oma kaitsehuvideid lähtudes vahele segama Rootsi-Soome ja Poola-Leedu. See aga aitas sõjaperioodi Ida-Baltikumis pikale venitada, seda enam, et välissõjale lisandus Rootsi-Soome ja Poola-Leedu vaheline rivaliteet. Esialgne vahekordade teravus Rootsi ja Taani vahel arenes sõjani Ida-Baltikumis ühelt poolt Rootsi ja teiselt poolt Taani ja Poola vahel. Sõjategevuse alaks kujunes Eesti ja Põhja-Läti lääne osa, tulipunktid olid Pärnumaal ja Läänemaal, eriti viimase lõunaosas ja Pärnu jõe liinil. Võideldi üksteise vastu maad laastates, kusjuures peamiselt sõjategevus arenes Rootsi ja Poola vahel. Pärnu ja Läänemaa piirkonnas võitlevad pooled ei saanud kasutada kaht teist strateegilist teed läbi Viljandi ja Tartu, sest need olid venelaste valduses.

Konstellatsioon tuli hiljem muutus troonivahetuse tõttu Rootsis, kui troonilt tõugati vendade Johani ja Karli poolt Eerik ja troonile pääses Johan, Poola kuninga Sigismund II Augusti õemes. Selle tulemuseks oli Rootsi-Poola lähenemine ja Vene vahekorra halvenemine ja sõja puhkemine, mis mõjus õige kurnavalt Põhja-Eestile

Prints Gustav Adolf
Västerbotteni hertsog

Rootsi Kuningakoja esindaja Karl XII mälestussamba avamisel 18. 10. 36. Narvas.

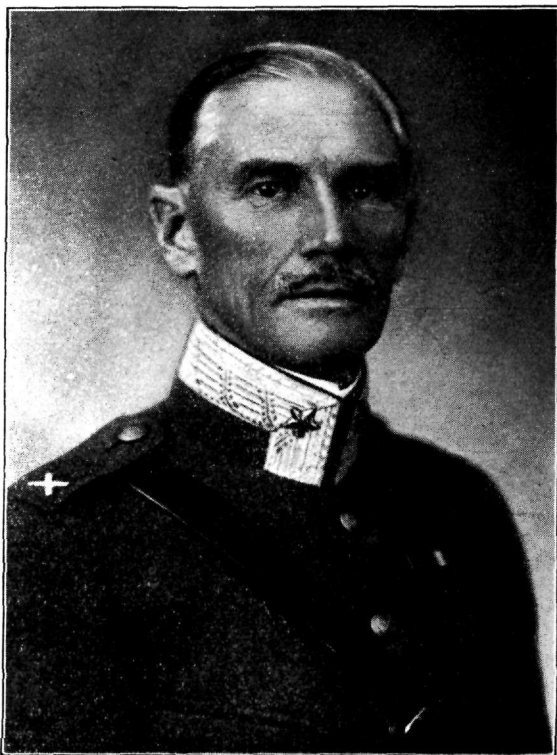
Sündinud 22. aprillil 1906. Kaitseväe teenistusse astunud 20. oktoobril 1913. a. Esimese ohvitseri auastme omandanud 22. detsembril 1927. Lõpetanud ratsaväe- ja kadetikooli ning Sõjakadeemia. Praegu kapteni auastmes Kuningliku Svea ihukaitse (J. 1), Kuningliku Västerbotteni (J. 20) ja Kuninglikus ratsa ihukaitse rügementide (K. 1) nimekirjades.

Kindralleitnant Johan Laidoner
Kaitseväge Ülemjuhataja

Härra Riigivanema ja Vabariigi Valitsuse esindaja Rootsi kuninga
Karl XII mälestussamba avamispidustustel 18. 10. 1936. a. Narvas.

Rootsi kaitsejõudude juhte.

Kindralleitnant O. E. Nygren,
Maa jõudude juhataja.

Viitse-admiral C. L. de Champs,
Mere jõudude juhataja.

Kindralleitnant T. Friis,
Õhujõudude juhataja.

Kindralleitnant O. G. Thörnell,
Kaitse jõudude staabiülem.

Kindralmajor Nikolai Reek

Kaitsevägede staabi ülem.

(1570—1581). Rootsi kasuks tuli sõjalaoluks muutus 1580, kui Rootsi väepealik Pontus de la Gardie oma suurte organisatorilikkude ja väepealiku võimetega suutis venelastele hoopis tagajärjekamalt peale suruda, kui rida Rootsi endisi väepealikuid. Kuid suureks abiks oli Pontus de la Gardie'le ka Poola kuninga, Stefan Bathory suurejooneline haarang ümber Liivimaa. Sõjast väsinud Ivan IV oli sunnitud sõlmima Bathoryga rahu Zapoljes 1582. a., loobudes Liivimaast. Tehes Poolaga rahu, hellitas Ivan veel lootust, et kiskuda Pontus de la Gardielt tema eelmiste aastate võite, kuid sellel polnud tulemusi. Pontus de la Gardie, kes oli vallutanud 1580. a. Käkisalme kindluse Soomes, oli kiirmarsill tulles üle Soome lahe jää, vallutanud 1581. a. Rakvere ja veel samal aastal pärast põhjalikumaid korraldusi moonastuse alal võtnud ka septembrikuus Narva. Ka muu osa Põhja-Eestist, mis oli veel venelaste käes, läks Rootsi kätte.

Moskvaväsimumus põhjustas selle, et Rootsi ja Poola vahel lepiti kokku 3-aastase vaherahu asjus, mille järgi Rootsile pidid jääma tema poolt vallutatud alad. Lõppes üks raskemaid faase võitlustes Ida-Baltikumis. Esimene ja peasissetungija Vene tõrjuti välja pikemaks ajaks.

Küsida tuleb, kuidas vaadata sõjalis-tele tulemustele meie maa seisukohalt? Sõda oli ääretult kurnanud Eesti ja Põhja Läti ala, eriti majanduslikult. Eesti rahvuslikult seisukohalt oli ääretu suure tähtsusega küsimus, kuidas täitub siseruum, kas Eesti rahvastiku oma ainesega, või jälle immigreruva võõra ainesega ja nii, et see võõra aine okupeerib linnad ja täidab osaliselt ka maa.

Rootsi-Soome oli üldiselt rahvastikuvaene ja sõjad olid mõjunud Rootsi enese majapidamisele, eriti kannatanud oli Soome. Säärase olukorra tõttu ei võinud immigreruda Rootsist-Soomest Eesti alale suuremal arvul asunikke, kõnelemata veel

linnadesse, sest Rootsis-Soomes oli linnandus niikuinii vähe arenenud. Siiski Erik XIV oli küll soodustanud soome elemendi asustamist Põhja Eesti rannikule, kuid sääraseid siia siirdujaid oli siiski vähe.

Ka Báthory, kellele Liivimaa omandamine oli nii tähtis Poola riiklikult seisukohalt, ei saanud mõelda Põhja-Läti ja Eesti ala asustamisele Poolast-Leedust ja pidi arvestama Lääne Euroopat, kuid ka sealt oli siia siirdujaid koguni vähe. Nii jäi Põhja-Läti ja Eesti ala elanikkudega täitmise ikkagi peamiselt nende enda hoolteks. Võõrelementi, kes maale siirdunud, oli vähe ja see sulas kohalikku elementi ja Eesti ning Põhja-Läti ala jäi etniliselt eesti- ja läti-päraseks. Siin ei toimunud see, mis oli tabanud Ingerit enne Rootsi aega, kuhu oli siirdunud tugevasti võõrast elementi Vene aladelt, nii et Ingeri rahvastiku koosseis oli Rootsi alla minnes juba rahvusliku koostise seisukohalt võrdlemisi heterogeenne. Tuleks järeleada, et Rootsi ja Poola aeg soodustasid Eesti territooriumi täitmist eesti rahvusega.

Kui a. 1600 algas Rootsi-Poola vaheline võitlus, oli seegi rahvastikku tühjendav eriti Kesk-Eesti osadele, eeskätt Viljandi- ja Järvamaale. Rootsi-Poola võitluse lõpptulemuseks Gustav Adolfi ajal oli ka Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti minek Rootsi alla. 30-aastase sõja lõpptulemusena langes ka Saaremaa Taanilt Rootsi alla. Nüüd oli siis terve Eesti ala, kaasa arvamata Setumaa, Rootsi all. Ida- ja Kesk-Eesti rahvastikuga täitmine kestis ja nüüd erilisel tugevamal määral Eesti ala sisejõududega ja Rootsi aja lõpuks oli Eesti ala täitmine andnud väga häid tulemusi.

Kuid lävel oli juba uus võimas katastroof, mida ette valmistas suur nälg 1695—1697. Seda uut katastroofi tunneme Põhjasõja nime all.

Jälle pörkas Ida-Baltikumis kokku ida ja lääs, jälle tabas maad hirmus laastamine, nagu see toimus varemaldi ajal kui ida peale tungis.

Ida probleem oli püsinud Rootsi-Soome poliitikas sajandeid, alates XII sajandist peale, kus võitlus arenes Rootsi ja Vene vahel, kuigi viimane tol korral oli esitatud Novgorodi linnriigi näol.

Rootsi peamiseks sihiks oli välja jõuda Laadoga järve ja Neva jõe liinile. Keskajal ei õnnestunud see. Tõusev Moskva võim jälle igatses omalt poolt Soome alal Soome-Karjalat. Rootsi-Moskva vahelise võitluse tulemusena õnnestus Rootsil-Soomel Pontus de la Gardie õnnestunud sõjatege-

vuse tõttu võita maa Laadogani ja vallutada enamik Ingeristki. See läks aga peagi kaotsi ja alles Gustav Adolfi võitudega võis Rootsi Stolbova rahu järgi saada piiriks Laadoga lääneranniku ja peale seda Ingeri peremeheks.

Ida-Baltikumi sõjategevuse alal suurejooneliselt arenema hakanud Rootsi sõjakunsti hakati aga rakendama teisel ja Rootsi jäi idas defentiivsele seisukohale. Kuna Rootsi oli Gustav Adolfi ajast seotud sõjategevusega Preisis, siis ei saanud Rootsi tõsisemalt mõelda sellele, kuidas arendada Rootsi-Soome loomulikke huvisid idas. Kui Karl X Gustavi ajal puhkes Vene pealetungi tõttu Rootsi-Vene vaheline sõda, kusjuures kannatas Liivi- ja Eestimaa, Ingeri ja Soome idaosad, olid Rootsil Ida-Baltikumi sõjaväljal ainult väikesed väed ja rootslased ei saanud mõeldagi sellele, et vallutada Venele kuuluvaid soome sugu rahvaste alasid Põhja Venes. Vene-Rootsi vaheliste rahuläbirääkimiste aegu esinesid rootslased küll nõudmistega Laadoga, Äänis järve, Valge mere vahelistele maadele, kuid sellel ei saanud olla kuigi suurt kaalu, puudusid ju Rootsil siin teotsemiseks vabamad käed.

Rootsivastaste liitlaste, Vene tsaari Peetri, Taani kuninga Fredrik IV ja Poola kuninga August II pealetungi tõttu kerkis uuesti päevakorrale Ida-Baltikumi küsimus. August II pidi sõjasaagina saama Eesti- ja Liivimaa, Peeter aga Ingeri ja Karjala. Tegelikult tsaar Peeter tõrjuski Rootsi võimu välja 1701—1703. a. Ingerist, kuid vallutas Tartu ja Narva 1704. a. ja 1710 kogu Eesti ja Liivimaa. Nüüd oli Ida-Baltikumi probleem saanud järsu käände: Rootsi positsioon oli siin kõigutatud täielikult. Seisukord oli Rootsile pärast Põhjasõda võrreldes Gustav Vaasa ajaga hoopis halvem. Kui Gustav Vaasa ajal Rootsi omas Soome lahest lõunasse naabrina orduvõimu, kellel olid Rootsi-Soomega ida vastu samalaadilised kaitsehuvid, siis nüüd oli see asendatud Vene võimuga, kes oli võideldes Rootsiga aktiiviseerinud oma inimmassi, Vene oli omandanud Lääne-Euroopa sõjakunsti. Tulemuseks oli see, et Rootsi riigi Ida-Baltikumi osa, Soome, oli nüüd endisest hoopis tugevamini ähvardatud ja ka Poola-Leedu oli sattunud säärasesse seisukorda, kui seda oli kartnud Báthory. Kuningas August, kes lootis rootsivastase sõjaga omastada Eesti- ja Liivimaad, ei saanud neid ja Põhjasõja tulemusena sai Vene võimaluse Poola siseasjusse vahelesegamiseks, ka Kuramaal pani Vene järk-

Narva lahingust osa võtnud Rootsi rügementide lipud tervitusasendis.

järgult oma mõjuvõimu maksma. See võimaldas Venele lähendada Poola-Leedu riigi lõppu. Kuningas August oli tööpoolest tasandanud teed Poola langemiseks, kuna Karl XII ideaaliks oli iseseisva Poola-Leedu säilitamine, et see käies käes Rootsiiga püüaks Vene võimu arenemist lääne suunas takistada.

Ida-Baltikumi küsimuste lahendamisel tuli Rootsil õige ohtral määral kasutada Ida-Baltikumi enese jõutagavarasid. Sääraseks jõudude reserviks oli Rootsile Soome; kes pidi siis, kui Rootsi omastas Põhja-Eesti, andma mehi ja moonu. Sealtsaadeti Eestisse ka juhtivaid mehi. Teisiti ei saanud see ollagi olukordade tõttu XVI sajandi teisel poolel. Vene sõjategevuse läbi oli Eesti ja Põhja-Läti ala laastatud, maa oli väesunud, ka inimmaterjali oli sõda tublisti kahandanud ja mis veel olemas, seda ei saanud ühel ja teisel põhjusel aktiveerida; seda enam et segased ajad siin kestsid. Rootsi ise ei saanud olude tõttu siin kogu oma jõutagavaradega teotseda, segasid sõjad Taaniga jne. Sündmuste arengu mõjul Ida-Baltikumis ei saanud Soome Vene ekspansiooni tõttu nii kannatada.

Vene pealetungid puudutasid Soomest peamiselt ainult kagu osa, siin oli venelaste peahuviks Viiburi piirkond. Sinna püüdis sisse tungida Ivan III, Ivan IV, viimane juba enne seda kui oli Liivimaale peale tunginud (1555—1556). Selle tõttu olid Soome jõuallikad vähem kannatanud kui Eesti ja Liivimaal, olgugi et Soome meeste ja moonu tagavarad ei olnud suured. Ka pidi

Pontus de la Gardie Soomet kui tegevuse, jõu jne. baasi kasutama, kui ta vallutas Põhja-Eesti. Sääraseks tagavarade baasiks jäi Eesti ja Põhja-Läti kaitstes ka Soome hiljemini. Muidugi tuli Soomele kasuks tema tagavarade kasutamine Ida-Baltikumis, kindlustus ju sellega ka Soome julgeolek. Soomele oleks üldse olnud kasuks, kui Rootsi huvipiirkonda oleks aktiivsemalt jäänud Rootsi idaprobleem. Kuid Rootsi peaprobleemide nihkumine Läänemerest lõuna poole oli kahjuks nii Soomele kui ka Eesti ja Põhja-Läti alale, seda enam, et Soome mehi ja materjalseid ressursse hakati kasutama mujal, kus Soomele polnud sellest kasu. Soome ressusse vajas meie maa kaitse alaliselt, mehi kindlate garnisonidena ja väliväena ka veel Põhjasõja ajal.

Rootsi vägi viibis kaugemal ja olles seotud taanivastase sõjaga ei saanud siia tulla. A. 1700 pidi kuninga käsul, siis kui August 1700. a. veebruarikuus Riiale peale tunginud, Augusti vägede pealetung tagasi tõrjutama. Kindral Otto Vellingk marssiski Augusti väe vastu, kes nende eest Väina jõe taha taganes. Ja kui kuningas August suvel uuesti suurema väega peale tungis, tegi Vellingk taganedes Väina jõe liinilt jalaväerügementidega Riia garnisoni tugevamaks ja jäi barjeeruvalt Ruhja juurde laagrisse.

Ka Narva lahingust on Soome meeskond nii kindral Vellingku osades kui ka sügisel Tallinnasse saabunud, kuulsusrikkalt ühes Rootsi omadega osa võtnud. Narva lahingust osavõtjaid oli 10500 meest, neist soom-

lasi 4400 või 41,8 prots. Seega moodustasid soomlased peagu poole Rootsi väe koosseisust, koos eestlastega aga moodustasid enam kui poole Rootsi väest. Lahingus etendasid nad muidugi tähtsat osa, võideldes peamiselt Rootsi vasakul tiival nii kindralmajor Maydelli kui ka ooberst Stenbocki grupis; veel tähtsamat osa juba arvuliselt mängis Rootsi ratsaväes Soome ratsavägi. Tingimata kuulub soomlastele Narva lahingu käigu arendamisel õige silmapaistev osa. Ka hiljemini on Põhjasõja aegu kuulunud meie kindluste garnisonidesse ja väliväkke soomlasi, võideldes ühes Eesti oma meeskondadega Erastvere, Hummuli juures, kaitstes Tartut, Narvat jne.

Kui Põhjasõja ajal oleks Soome jõudsid otstarbekalt kasutatud Ida-Baltikumis Soome ja Eesti kaitseks, kui neid oleks korralikult relvastatud jne., siis poleks kindlasti Šeremetjevi sõjaõnn olnud nii suur ja Vene sõjaväe reorganiseerimine arenenud nii kiirel sammul, nagu see arenes kohapealse olukorra tõttu.

Jällegi nõrgestasid Ida-Baltikumi kaitset ülesanded mujal ja Ida-Baltikum ei saanud kasutada oma tagavarasid. Rootsi Ida-Baltikumi kaitse lüngaks oli ka see, et selle erilise võimu asendi tõttu, mis Rootsil oli Eesti- ja Liivimaal, aadli privileegide tõttu, Rootsi ei suutnud luua arvukindlat Eesti ja Läti rahvuslikku sõjaväge. Olid küll olemas Eestimaa ja Liivimaa aadli-lipkonnad, kus oli ohttrasti eestlasi ja lätlasi, kuid puudusid siiski suuremal arvul väeühikud. Sõja keerises hakati neid looma ja nimelt maamiilitsa rügemente ja pataljone; siis oli see seotud suurte raskustega: sõda oli ju jalus ja Rootsi ei suutnud nende materjalsete kulutuste tõttu, mis nõudis peasõjaväli, anda neile korralikku relvastust ja varustust. Loomulik siis, et ei suudetud meeskonna võimeid ja võitlustahet viia vajalikule kõrgusele. Võitlustahe aga ei puudunud neil, sellele osutab Põltsamaa ja Tartumaa pataljoni vägagi kiiduväärne vaprus Tartu kaitsmisel 1704. a. Kui Šeremetjevi väe vastu oleks võidelnud korralikult relvastatud ja varustatud terve Soome meeste kontingent heade ohvitseride juhtimisel, ja kui seda väge oleks toetanud Eesti ja Läti meeskond, siis oleksime tingimata meie ja teised Rootsi Ida-Baltikumi alad paremini kaitstud olnud. Tingimata olid Soomele oma rahvuslikud väeosad kasuks ja kahtlemata

oleks rahvuslikud väeosad ka eestlaste rahvuslikku meelsust äratada aidanud.

Igal juhul on aga see tõsiasi, et Rootsi ajal olid siiski meil olemas eri territooriumidelt komplekteeritud väeosad, Põhjasõja ajal Põhja-Eestis 4 maakondlikku rügementi ja Lõuna-Eestis nagu Põhja-Lätiski territoriaalsed pataljonid. Nagu öeldud, nende komplekteerimise aeg polnud sobiv ja nad ei võinud panna välja oma maksimumi. Sündmused aga ei oodanud. Armuheitmata sõjamõll rullus üle maa ja mattis alla Rootsi võimupiiri.

Meie maa läks Vene alla. Ka Põhjasõda ühes eelneva nälja ja järgneva katkuga oli teinud hirmsa töö. Majapidamine oli segi paisatud või hävitatud ja rahvastik oli kohutavalt kahanenud. Jällegi oli ruum tühjunud.

Kuid Uusikaupunki rahuga asetati maa erilisse seisukorda, ta sulustati ida suunas. Tsaar Peeter oli siiski niivõrd organiseerinud Vene riigi, et see ei sarnanenud enam Ivan IV aegsele Moskooviale. Kui Vene Ivan IV ajal tungis Baltikumi, oli siin valitsevate kihtide destruktioon ja neil poleks olnud võimalust vastupanuks, kui ida oleks destrueerinud Ida-Baltikumi. Ka natsionaalselt muuseas kuulus säärane destrueerimine Ivan III ja Ivan IV süsteemi, kes vägivaldselt deporteeris Novgorodi, Pihkva kodanikke (osalt on see Tartutki puudutanud). Tsaar Peeter seda aga ei teinud. Ja Eesti ala täitis jällegi eesti rahvusliku elemendiga, et õnnelikumate võimaluste juures jõuda XIX sajandil suurema rahvusliku iseteadvuse juurde. Et eesti rahvas on nii kaugele jõudnud, on muidugi tema elutahte ja visaduse vili, kuid tingimata on kaasa aidanud Rootsi ja Poola aeg.

Vaadates kitsapiirilisel tagasi, otsustame sageli ühe või teise ajajärgu üle liiga ühekülgselt. Sageli on meie arusaamine säärane sõdade perioodidest. Asudes Baltikumi ruumis pidi eesti rahvas tahes-tahtmata sõdade tagajärjel kannatama. Kuid neil sõdadel on ka olnud eesti rahva elus suur missioon. Rootsi aeg oli möödapääsematu ja ta oli meile vajalik. Need sõjasangarid, kes on siin korruga võidelnud Rootsi-Soome eest, on võidelnud ka eesti rahva eest.

Meie esivanemad on pidanud kannatama ja nende kannatuste tõttu rasketel sõja perioodidel, eksisteerime tänapäeval kui iseseisev vaba rahvas.

Rootsi kuninga Karl XII mälestussamba avamine Narvas 18.10.36. a. sõnas ja pildis.

Mälestussamba mõtte ajalooline tagapõhi.

Pärast Vabadussõja lõppu astusime täisõigusliku liikmena iseseisvate rahvaste perre. Meie astusime otsesse ühendusse teiste rahvastega rahvusvahelise kombe järgi oma esindajatega. Ajaloolised sümpaatiad ja põhjamaa rahvaste teatud määral sarnased iseloomujooned võimaldasid kohe alguses ühise keele leidmise Rootsiaga. Peatselt tekkisid tihedad sõprussidemed ja kuna Rootsil ja meil on ühiseid särkevaid kultuurilisi momente ajaloolises perspektiivis, siis algas esmajärjekorras kultuuriline lähenemine. Seda tähistas esimesena Rootsi-Eesti sõprusühingu ellukutumine.

See ühing asus otsekohe selgitama, millised on eriti märkimisväärsed nähted meie ühise ajaloo ajajärgust. Fikseeriti kaks üldtuntud momenti: 1) Tartu Ülikooli asutamine kuningas Gustav II Adolfilt ja 2) Narva suurvõit kuningas Karl XII. Rootsi-Eesti ühingu liikme, meie suure sõbra Eesti aupeakonsuli J. Fagraeuse algatusel ja hoolet avati Tartus 1928. a. Gustav II Adolphi mälestussammas.

Teise momendi idu, Karl XII mälestussamba püstitamise Narva lahinguväljale, tuleb otsida kindlasti aupeakonsul J. Fagraeuse algatusist. Mälestussamba püstitamise eeltööd on kestnud juba mõni aasta tänu sellele, et meie aupeakonsul garanteeris

kr. 40 000-ga tööde lõpuleviimise. Populaarseks kujunes Karl XII mälestussamba püstitamise mõte alates märtsist 1936. a., mil kirjutati alla ja avaldati esimene üleskutse rahakogumiseks selle, kui rootsi rahva ühise ettevõtte tarvis.

Kokku võttes üleskutse sisu, kõlab see järgmiselt:

„Narva, kui eelpost rootsi kultuurile, on lahutamatu seotud meie ajalooaga. Vastavalt rootsi välispoliitikale on rootsi mehed Narva all korda saatnud kõige suuremaid jõupingutusi ja pälvinud isamaa tänu. Rootsi julguse ja sihikindluse sümbolina seisab mälestis Narva lahingust, kus Rootsi võim edukalt võitles mitmekordselt ülekaalus oleva vaenlase vastu. Need mehed, kes toorkord külmaverelises julguses ja kõhklemata ohvrimeelsusega oma noore kuninga hulljulgel juhtimisel panid oma elu kaalule — väärivad tulevikus koha rootsi rahva südames.

Elava traditsiooni tähtsusest selge arusaamisega on eestlased ja venelased pieteetlikult püstitatud märkidega austanud oma langenud kaasmaalasi. Rootslastele on aeg tulnud püstitada ka meie isadele autähist... Eesti on teatanud rõõmuga oma nõusolekust mälestusmärgi vastuvõtmiseks Narvas. Mälestussamba püstitamiseks on juba samme

Wisborgi krahv Folke Bernadotte

Rootsi komitee esimees Karl XII mälestusmärgi püstitamisel.

Sündinud 2. jaanuaril 1895. Kaitseväeteenistusse astunud 10. juunil 1913. a. Esimese ohvitseri auastme omandanud 31. detsembril 1915. a. Teeninud Kuninglikus ihukaitse ratsarügemendis kuni rittmeisteriks ja lahkunud aktiivteenistusest 28. novembril 1930.

Praegu prints Gustav Adolfi õuekonna ülem.

astatud. Mälestusmärgiks on valitud pronksist valatud lõvi, mis asub Stokholmi lossi idapoolsel kallakul ja mis on modelleeritud Narva lahingu aastal. Mälestusmärgi sammas on valmistatud rootsi graniidist Ragnar Östbergi poolt ja püstitatakse vanale lahinguväljale.

Meie pöördume rootsi meeste ja naiste poole palvega võimetekohaselt kaasa aidata rootsi meeste julguse ja ohvrimeelsuse jäädvustamisele. Korjanduse ülejääk kasutatakse rootsi haridusasutiste korraldamiseks Eestis.“

Üleskutsele on alla kirjutanud aupatrootina kroonprints Gustav Adolf, prints Gustav Adolf, Västergötlandi hertsog Karl ja krahv F. Bernadotte — kuninglikust pere-

Kindralmajor Gustav Jonson

Riigivanema käsunduskindral.

Eesti komitee esimees Karl XII mälestusmärgi püstitamisel.

konnast. Peale selle kannab üleskutse 42 allkirja teaduse, kultuuri ja sõjaväe juhtidelt, kelle hulgas on ka kolm eestlast — Uesson, Virgo ja Soom.

Tegelikuks komitee esimeheks oli krahv F. Bernadotte, kes 1936. a. suvel kohapeal tutvus üksikasjadega ja andis juhiseid mälestussamba püstitamiseks. Kuna mälestussamba avamisega seoses olevate tööde läbi viimiseks oli vaja kohapeal korraldavat keskust, siis Vabar. Valitsuse otsusega kutsuti selleks ellu Eesti komitee koosseisus: esimees — Riigivanema käsunduskindral kindralmajor G. Jonson, abiesimees — Narva kaitseringkonna ülem kolonel Kursk, liikmed — Narva linnapea Luts ja Narva arhivaar mag. Soom.

Eestoodust selgus, et Karl XII mälestussammas on kerkinud rootsi ja eesti vaimutegelaste koostöö tulemusena rootsi rahva tahtel.

Mälestussammas maksis ca 40000 krooni. Selle mõõted: alussammas — kõrgus 8,5 m ja sellel 2 m kõrgune lõvi, kes vaatab Narva suunas.

Külaliste saabumine Tallinna.

Soome armee delegatsiooni saabumine.

Ülal: Kolonelleitnant Masing tervitab kindralmajor Heikinheimo. — All (vas. paremale): Kindralmajor Heikinheimo, kolonel Lilius, kolleitn. Masing, kolleitn. Ruotsala, major Ingelius, major Turtola, major Ehrnrooth.

Soome armee delegatsiooni saabumine.

Esimeste külalistena Rootsi kuninga Karl XII mälestussamba avamisele saabus aurik „Aegnaga“ Soome armee delegatsioon. Teatavasti võtsid Põhjasõja lahinguist osa ka Soome rügemendid. Tallinna saabunud Soome kaitseväelased kuuluvadki lahingust osavõtnud Soome rügementide järglaste väeosa koosseisu.

Saabunud Soome armee delegatsiooni koosseisu kuuluvad: jalaväe inspektor kindralmajor A. S. Heikinheimo, Uudenmaa rügemendi esindajad kolonel R. O. Lilius ja

veltveebel Forslund, Savo jäägrirügemendi esindajad kolonelleitnant E. Ruotsalo ja vanem seersant U. Pettinen, Viipuri rügemendi esindajad major U. J. Turtola ja veltveebel L. Kiri, Uudenmaa ratsarügemendi esindajad major G. E. Ehrnrooth ja veltveebel A. Haanpää ning Pori rügemendi esindajad kapten Y. E. Vasama ja veltveebel R. Leino.

Saabujail olid sadamas vastas kaitseväge staabi II osakonna ülem kolonelleitnant R. Masing, Soome kaitseväge esindaja Eestis major R. Ingelius, kes kuulub ka delegatsiooni koosseisu, Soome saatkonna sekretär M. Ingman, Eesti kaitseväge esindaja Soomes kapt. Kristian ning külaliste juu-

Rootsi armee delegatsiooni ja külaliste saabumine.

Ülal vasakul: rootsi delegatsiooni juht kindral Gyllenstierna ja koltn. Raud vestlemas. Paremalt: rootsi aurik „Heimdall“ saabunud rootsi turistidega. All vasakul: kindralmajor Jonson, kol. Petri ja kolonelleitnant Jakobsson. Keskel: Ragnar Östberg, kolonel Petri, riigiantikvaar Sigurd Curman, koltn. Jakobsson. Paremalt: rootsi delegatsioon eesti pinnale astumas.

de sideohvitseriks määratud leitn. Rembla õppeasutistest ja neli allohvitseride esindajad. Sadamast juhiti külalised neile määratud korteritesse hotell „Rooma“.

Pärast lõunat ja õhtul tutvusid Soome kaitseväelased Tallinnaga.

Rootsi külaliste saabumine.

Rootsi-Soome-Eesti pidupäevad algasid Tallinnas laupäeva varahommikul. Tänavatel majad lipuehtes, kusjuures sini-mustvalge kõrval olid välja pandud Rootsi rahvuslipud.

Kella 0930 kogunes sadamasse vastuvõtjaskond ja rohkesti rahvast. Vastuvõtjaist

oli Riigivanema esindajana ja ausamba püstitamise Eesti komitee esimehena kohal kindral G. Jonson, Eesti komitee liige Narva kaitseringkonna ülem kolonel E. Kursk, välisministeeriumist dir. E. Virgo ja sekretär Zirkel, kaitsevägede staabi esindajana kol.-lt. R. Masing, Narva linnapea J. Lust ja rida teisi ametlikke isikuid. Oma kaasmaalasi vastu võtma olid ilmunud varem Tallinna saabunud Rootsi sõjaministeeriumi muuseumi juhataja kol.-leitnant Jakobsson Stokholmist ja Tallinna saabunud Rootsi sõjaväeline esindaja Eestis major Brunson ühes oma abiga.

Kell 0945 saabus esimesena kohale Stokholmist Eesti aurik „Estonia“, tuues kaasa ligi 60 kutsutud külalist koos paarikümne-

Rootsi printsi Gustav Adolfi saabumine.

Ülal vasakul: Hävitaja „Klas Horn“ saabub; paremal: prints Gustav Adolf, kindralmajor Jonson ja rootsi saadik parun Kosküll maale astumas. — All (vas. paremale): Välisministeeriumi protokollülem Kirotar, välisminister Akel, kindralmajor Jonson, leitnant Raabe, prints Gustav Adolfi adjutant, krahv Bernadotte, prints Gustav Adolf, parun Kosküll, kolonelleitnant Kurvits ja major Brunsson, maale astumise hetkel, mil orkester mängis rootsi hümmi.

liikmelise Rootsi sõjaväelise delegatsiooniga, kelle juhiks oli kindral Gyllenstierna. Sama laevaga saabus Tallinna ka Eesti saadik Stokholmis H. Laretei ja Eesti aupeakonsul Fagraeus abikaasaga. Külalistega saabunud laevad olid sündmuse kohaselt lipuehtes.

Laeva sildumise järele tulid esimestena maale Rootsi kaitsevälased, saadik H. Laretei ja aukonsul Fagraeus. Südamlik käepigistus kindral Jonsonilt kindral Gyllenstiernale on esimeseks tervituseks külalistele vabal Eesti pinnal.

Maaletulevate külaliste seas paistis silma Rootsi naiskodukaitse organisatsiooni esin-

dus oma hallikatoonilises riietuses. Samuti oli saabujatega kaasas Rootsi kaitsejõu ülem.

Ei olnud jõudnud maabuda veel „Estonialt“ kõik külalised, kui sadamasse sõitis sisse rohkes lipuehtes aurik „Heimdall“, tuues kaasa Stokholmist arvuka kogu pidustusile saabunud turiste. Mõni minut pärast „Heimdalli“ saabumist sildub Kaupmehe silla teisele äärele kolmas lipuehtes Stokholmist saabunud reisijate aurik „Kastelholm“, kellega saabusid samuti turistid. Kokku saabus kolme laevaga Tallinna 450 Rootsi külalist.

Teiste hulgas saabus „Estoniaga“ Tallin-

na ka 22-liikmeline Rootsi kaitseväe orkester.

Külaliste maabumise järele võeti laevalt maha kastidesse pakitult ajaloolised Rootsi lahingulipud, millised lehvitsid kuulsates Põhjasõja lahingutes Narva all, kus pidas rasket heitlust venelastega Karl XII.

Saabumise järele sõitsid külalised juhtide saatel vana Tallinna vaatamisväärsustega tutvuma.

Prints Gustav Adolfi saabumine.

Kaupmehe sillale n.-n. „Admirali trepi“ juurde olid asetatud Rootsi ja Eesti rahvuslipud ning üles rivistatud aukompani. Kell 1100 sõitis „Klas Hornile“ merele vastu Rootsi saadik parun Kosküll, Rootsi mereväe esindaja korvett-kapten Nordgren, prints juurde atašeeritud ratsarügemendi ülem kolonelleitnant Jaan Kurvits ja sideohvitser mereväe-leitnant Iman.

Kümmekond minutit enne külalise saabumist ilmusid sadamasse prints vastuvõtjad: välisminister F. Akel, Tallinna linna pea J. Soots, Eesti saadik Stokholmis H. Laretei, kaitseväge staabiülem kindralmajor Reek, välisministeeriumi protokollülem, merejõudude juhataja, prefekt, Eesti-Rootsi komitee, Rootsi-Eesti sõprusühingu liikmed, Rootsi ja Soome kaitseväe esindajad ja Tallinna garnisoni ülem kindralmajor Brede.

Hävitaja „Klas Horn“, mille ninal ilutses suur number 3, saabus sadama piirkonda kella 1145 paiku. Täpsalt k. 1200 läksid sõjalaevale tervitama prints välisminister F.

Garnisoniülem kindralmajor Brede esineb ettekandega prints Gustav Adolfile.

Akel, keda saatsid saadik Laretei, kindral Jonson ja protokollülem Kirotar.

Printsi ja tema saatjaskonna, kuhu kuulusid krahv Folke Bernadotte ja adjutant leitnant Raabe, maale astudes mängis orkester Rootsi hümmi.

Maal esitles välisminister printsile Tallinna linna pead, Eesti Narva-komitee liikmeid ja aukompani paremal tiival seisvaid kaitseväelasi eesotsas kaitseväge staabi ülema kindralmajor N. Reek'iga.

Järgnevalt prints ühes saatjaskonnaga möödus aukompanist Eesti tervitusmarsihelide saatel. Jõudnud rivi keskohta, prints tervitas aukompanit selges eesti keeles.

Aukompani vasakul tiival prints jättis jumalaga välisministri ja teiste vastutulnud ametisikutega ja sõitis otsekohe Kadrioru lossi visiidile Riigivanema juurde. Visiit kestis kella 1230-ni, mille järele sõideti Rootsi saatkonda, kust uuesti siirduti Kadrioru lossi Riigivanema poolt korraldatud einele, kell 1300.

Külaliste tegevus Tallinnas kuni k. 1630.

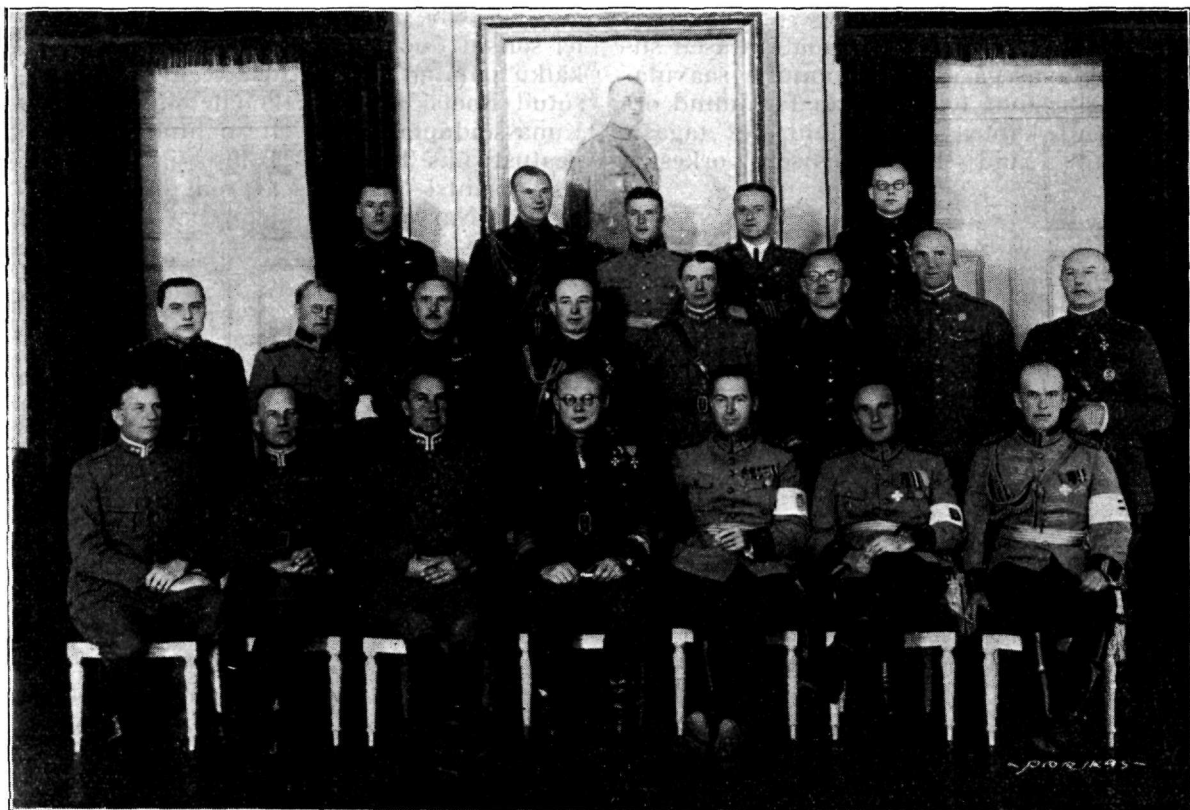
Soome ja Rootsi sõjaväeliste delegatsioonide liikmeile, välja arvatud delegatsioonide juhid, kes viibisid Riigivanema vastuvõtul, korraldati komitee poolt eine Vabariigi ohvitseride kasiinos. Kohapeal peoperemehena esines Karl XII mälestussamba Eesti komitee abiesimees kolonel Kursk. Mõne tunni koosviibimise kestel süvendati vahkordi täielikuks sõpruseks, mis tõendab nende kolme kaitseväe ühist mentaliteeti ja keelt.

Pärast ettenähtud einet teostasid Rootsi prints Gustav Adolf ja teised Rootsi külalised tutvumise Tallinna vaatamisväärsustega. Seejuures kauni vahepala pakkus Tallinnas viibimise ajal Rootsi orkester, kes kandis ette k. 1500—1600 kontsertpalasid Harjumäel.

Rootsi on üks nendest maadest, kus kaitseväe muusika on tõeliseks rahvamuusikaks. Kaitseväe orkestrid esinevad seal suuremates rahvakogunemis- ja lõbustuskohades ja on populaarsed nii kodu- kui ka välismaadel. Hea muusikalise taseme on nad saavutanud tänu püsivatele orkestri koosseisudele, sest muusikamehe teenistuse aja alammäär on 5 aastat.

Meil esinenud Kuningliku ratsakaardi väe rügemendi orkestri kontserdid olid pidustuste ahelas üheks suurematest sünd-

Vabariigi Ohvitseride Keskkogu kasiinos 17. 10. 36. Rootsi ja Soome kaitseväeliste delegatsioonidele korraldatud einest osavõtjad.

Istuvad (vas. par.): Kolonelleitnant Enger, kolonelleitnant Åberg, kolonelleitnant Sandmark, kolonel Kursk, kolonel Lilius, kolonelleitnant Ruotsala, major Ehrnrooth. Seisavad (II rida): Kolonelleitnant Lango, major Turtola, kolonelleitnant Ahman, kolonelleitnant Laats, kapten Engell, major Linqvist, kapten Eriksson, kolonel Junkur. — Seisavad (III rida): Leitnant Rembla, kapten Madise, kapten Vasama, kapten Sarmiste, major Lannes.

mustest. Orkester oli ainult 21-meheline: 14 allohvitseri ja 7 vabateenijat. Kõik olid valitud, head mängijad, sest nende hulka kuulus isegi Stokholmi kuningliku ooperi soliste. Seepärast avaldas orkester väga distsiplineeritud koosmängu juures suurt jõu-

rikkust ja sära. Säravuseks aitasid kaasa peamiselt head trompetid. Basside lühike terav löök ühes tromboonide sekundeerimisega lisandas marssidele suure kerguse. Trummid oma jõulise löögiga aitasid kaasa heale rütmile eriti puht kaitseväe muusikas

Rootsi, Soome ja Eesti allohvitserid ühisel koosviibimisel 17. 10. 36 „Sõdurite Kodus“.

nagu seda on Rootsi kaitseväe „Eha“ (Retrait). Klarnetid paelusid oma ühtlaselt sulava voolavusega. Hea kogumulje saavutamiseks oli suuri teeneid vanal vilunud orkestrijuhil kapten Nordströmil, kes tagasihoidlikult kuid kindlakäeliselt orkestrit valitses.

*

Kell 1630 väljus Tallinnast erarong, millel sõitsid Rootsi külalised Narva. Rong oli käiku pandud prints Gustav Adolphi ja kutsutud Rootsi külaliste kohaletoometamiseks. Kuna sõiduplaanis oli ette nähtud vaid kaks peatust: üks Tapal — 20 min. ja teine Toilas — printsi lahkumiseks rongilt, siis teostus sõit Narva hoopis mõnusasti ja kergesti.

Pidustused Narvas.

Karl XII mälestussamba avamispidustused Narvas algasid juba laupäeva õhtul Rootsi ja Soome külaliste vastuvõtuga raudteejaamas. Kella 2038 oli kogu jaama ümbrus tulvil inimesi. Külalisi oli vastu võtnud Narva abilinnapea J. Luts, rügemendi ülem kolonel Koern Narva garnisoni kõrgemate ohvitseridega, Ratsarügemendi orkester ja sõdurid tõrvikutega. Rong jõudnud Narva jaama, Ratsarügemendi orkester mängis tervitusmarssi. Kutsutud külalised väljusid rongist. Esindajaid tervitati. Rootsi kuninga ihukaitseväe ratsarügemendi orkester rivistus Eesti ja Rootsi lippudega ning ilupuudega kaunistatud jaamahoone ette perroonile ja kandis ette ühe muusikapala. Seejärele külalised liikusid jaamahoone taga asuvate autode ja omnibuste juurde. Rahvahulk tervitas rootslasi ja soomlasi kauakestvate elagu-hüüetega.

Sõidukid viisid külalised jaamast öökorterisse. Rootsi kuninglik orkester liikus aga jalgsi läbi linna, ees sõdurid tõrvikutega ja taga meie kaitseväe orkester. Joala tänava ääred olid tihedalt palistatud inimestega.

Kuigi laupäeval oli sadanud lumelõrtsi, tõmbus õhtul taevaskõrges ja öösi oli isegi 5 kraadi külma. Pühapäeva hommikul oli varasügise tõttu päris külm ilm. Taevaskõrges oli pilves ja puhus vinge kagutuul. Kuna maapind oli tugevasti jääs ja paiguti kaetud lumevaibaga, siis näis ilmastik osutuvat kõigiti sobivaks Narva suurpäevaks.

Kella 0830 paiku Rootsi kuninglik orkester ilmus Raekoja platsile, et anda kontserti. Vaatamata varasele ajale oli inimesi kogunenud kontserdile vähemalt 2000.

Samal ajal toimus leinatseremoonia kait-

seväe kalmistul. Vabadussõjas langenute kalmistul oli üles rivistatud aukompani, Rootsi ja Soome ohvitserid ning kutsutud külalised. Rootsi prints Gustav Adolf, kes väljus saatjaskonnaga kell 0745 Oru lossist, jõudis kalmistule täpsalt kell 0900. Printsi tulekul langenud sõdurite mälestussamba juurde, 1. diviisi orkester mängis leinamarssi „Ligemal Jumal Sul“. Pärast pärja asetamist ausamba nõlvakule orkester jätkas leinamarssi mängimist. Pärja aetas samba juurde veel Soome kaitseväe esindajana kindral Heikinheimo vennasrahva kangelaste austamiseks.

Kaitseväe kalmistul valmistas printsile üllatuse Vormsilt Karl XII mälestussamba avamisele sõitnud rahvariides eideke, eesti rootslane. Printsile tutvustati eidekest. Prints surus kaua vanainimese kätt, kusjuures viimane ütles printsile tervitusi rootsi keeles. Kaitseväe kalmistult mindi umbes 100 m eemal asetseva Põhjasõja ajal Narva jõe voogudes surma saanud venelaste mälestussamba juurde. Ka seal oli rivistatud aukompani ühes orkestriga, kuna pärja panek prints Gustav Adolfilt teostus eeskirjeldatud korras.

Juba kalmistul algas lumesadu, mis paisus enne lõunat haruldaselt tugevaks lumetormiks. Kella 1030 paiku oli lumesadu nii tugev, et raekoja ees ei küündinud nägema üle platsi. See sadu jätkus ka veel Karl XII mälestussamba avatseremoonial Härnamäe kõrgendikul. Hiljem aga sadu vähenes, kuigi tuul oli endiselt tugev, ja kui lõppes avatseremoonia, siis sadas tihedat vihma. Lumesadu tuletas meelde kuulsat Narva lahingut 20. novembril 1700. a., millal Karl XII lumetormi soodustusel võitis neli korda suurema Vene väe

Pärgade panek.

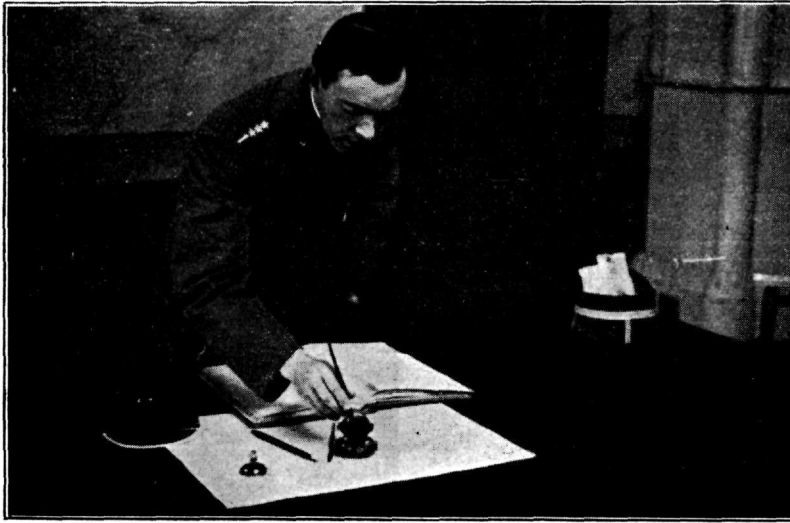

Ülal (vasakul): Prints Gustav Adolf pärga asetamas langenud sõdurite kalmistule Narvas; paremal: Rootsi külalisi — kolltn. Jakobsson, kindralleitnant Nauckhoff, Stokholmi kuningliku lossi valitseja C. A. Murrey, kolonel Nygvist. — All: Prints Gustav Adolf pärga asetamas venelaste mälestussambale Narvas.

Narva all. Ainult nüüd oluks lumetorm Rootsi vägedele peagu vastu, kuna venelastele seljatagant. Nii kujutas ilmastik, väikese erandiga, Narva lahingupäeva 236 aastat tagasi.

Enne Rootsi prints Gustav Adolphi saabumist Raekoja platsile oli sinna üles rivista-

tud Narva kaitsemaleva aukompani. Plat-sile oli kogunenud üle 3000 inimese, kes seisid seal ehtsate lumememmedena. Prints Gustav Adolphi väljudes Raekoja platsil autost tervitas teda Narva linna nimel linna-pea J. Lust. Kaitseliidu aukompani ees prints ütles sula-selges eesti keeles „Tere“.

*Prints Gustav Adolf Narva
raekojas 18. 10. 36.*

Raekojaplatsilt siirduti raekotta, kus prints kirjutas nime külalisraamatusse. Narva linnavalitsus andis prints Gustav Adolfile ja krahv F. Bernadotte'ile nägusa albumi Narva vaadetega. Prints tutvus Narva raekojaga. Raekoja trepil peatus hetkeks, et vaadata sealt vanalinna lummeuppuvaid maju. Rahvas tervitas printsi elagu-hüüete ja mütside õhkuloopimisega. Seda tehti veel Rootsi ja Soome ohvitseride ja daamide ilmumisel raekoja trepile.

Prints tutvus bastioon Victoria'ga, Peeter Suure lossiga, Hermannini kindlusega, Kreenholmi vabrikutega ja Narva kosega.

Kuna lumesadu kestis kogu tutvumismatka kestel, siis Narva vaatamisväärsed paigad ei tõusnud täies ulatuses esile.

Kell 1023 jõudis Narva jaama erarong rootsi turistidega. Selle rongiga jõudis Narva Riigivanema ja Vab. Valitsuse esindajana Kaitsevägede Ülemjuhataja kindral J. Laidoner. Jaamas olid vastas 1. diviisi ülem kolonel A. Pulk ja abilinnapea J. Luts ühes aukompani ja orkestriga. Pärast aukompani tervitamist Kaitsevägede Ülemjuhataja kõneles umbes 10 min. Narva garnisoni ohvitseridega ja läks siis tagasi vagunisse, et oodata ära pidustuste algust Härmamäel.

Aukompani 18. 10. 36. Narva jaamas Kaitsevägede Ülemjuhataja vastuvõtul.

Juba kella 11 paiku hakkas valguma rahvamurd Härmamäele. Tallinna maantee oli tihedalt palistatud inimestega. Mässitud talverõivastesse, palitute kraed ülal, mõned isegi viltsaabastes, liikus inimesteahelik lumetormist tagant-lükatult linnast välja. Vahetpidamatult sõitsid omnibused ja autod linna ja Härmamäe vahel.

Mälestussamba-platsile viiva tee otsas, Tallinna maantee ääres, oli kõrge auvärv, kaunistatud Eesti ja Rootsi lippudega. Karl XII mälestussamba otsas asetsev lövi oli kaetud taevakarva sinise riidega. Kõrgete külaliste jaoks oli mitu rida toole samba ees, kuna ümberringi oli pinke kutsutud külalistele. Samba taga, kõrgetel mastidel lehvivad vasakult paremale: Rootsi, Soome ja Eesti lipud. Kaugemal, väiksemate varaste otsas plaksusid tuules Narva linna lippud. Rootsi põhjasõja-aegsete väeosade esindajad lippudega olid otse samba taga. Ringis, ümber mälestussamba, olid rootsi, soome ja eesti organisatsioonide esindajad lippudega, kuna tiheda võruna piiras kutsutud külalisi üle 4000-pealine rahvahulk. Halva ilma kohta kogunes inimesi üle ootuste palju. Rahva hulgast eemal oli tehtud terve rida lõkkeid, et võimaldada külmeta-vatele inimestele veidikenegi sooja. Väljal oli ka mitu Punase Risti telki ja Punase Risti kiirabi-autot.

Kell 12 saabus Härmamäele Kaitseväge-de Ülemjuhataja kindral J. Laidoner ja umbes 5 minutit hiljem prints Gustav Adolf. Mõlemad võeti vastu tervitusmarsiga.

Ausamba avamine algas Rootsi kuningliku orkestri mänguga, kes kandis ette rootsi kirikulaulu. Seejärel läks mikrofoni ette praost K. Nilsson, kes pidas palvuse. Mängis orkester ja laulis meeskoor. Järgnes avasõna krahv F. Bernadotte'ilt, kes andis ülevaate Karl XII ausamba püstitamise kandvate mõtete kohta.

„Narva nimi on lahutamatu seoses omaaja rootsi-soome-balti valitsuse piiride ekspansiooniga itta. Kui piirid lõppeks olid määratud kindlaks, jäi Narva tähtsamaks punktiks kaitsepositsioonil, mis võimaldas meie esisade heitluste lehekülgede kirjutamise maailma-ajalukku Gustav II Adolffi ajal.

Relvatärin linnamüüride ees 20. novembril 1700 viis Narva nime tuuletiivul üle maailma. Siin jääb lähemalt puudutamata nende heitluste tähendus. Ma tahan ainult tuletada meelde, et meie sõjaajaloo suurimad võidud langesid nendele väljadele, kus Rootsi, Eesti ja Soome pojad ühiselt võitlesid meie kuninga Karl XII juhtimisel.

Narva oma tornide ja kindlustega, mis suunduvad itta, on ühtlasi meie rahvale selle vaimu kehastajaks, mis meile andis jõudu täita neid ajaloolisi ülesandeid, mida täita oli meie kohus. Kui Karl XII oli viinud oma kuningriigi kuni Narva võitudenä, väljendas ta oma kindlat usku tulevik-

ku, korrates pühakirja sõnu: „Issandale ei ole see raske aidata palju või vähega.“

See tähendab, et ka väikesed rahvad võivad asuda võitlusse olemasolu eest, ja et ka väike rahvas seisab oma kohal, kui tuleb kaitsta oma kultuurseid väärtusi. Seepärast iga rahvas peab järgnema oma kutsumusele ja ohverdama selleks kogu oma jõu. See on Narva-mälestuse elustav ja kohustav sisu.

Ilma enesearmastuse või šovinismita mälestame siinkohal tänutundes oma eisisasid. Nende ohvrimeel, julgus ja kindel lootus manavad meile silmi ette elava eeskuju meie isamaa teenimisel.

Meie, rootslased, oleme seda alati tunnud kui kohustust, anda väljendust meie tunnete Narva mälestusest mälestusmärgi näol, mis on püstitatud lahinguväljal. Tänu Eesti Riigivanema kõrgele eestkostmisele, samuti nimetatud mõtte üldisele võidukäigule Rootsis, seisab nüüd monument valminult oma kohal. Et see on võinud sündida meie esindajate kaasatöötamisel, nende, kes hindavad Narva mälestusi oma kallimate mälestusvarade hulka, näitab meie rahva veelgi püsivat vaimset ühtekuuluvust.

Rootsi-Narva komitee nimel palun seega võtta vastu Narva linnale selle mälestusmärgi, mis tänapäeval ja tulevikus näitab meie tänu meie isade vastu.

Palun ühtlasi aupaklikult Tema Kuninglikku Kõrgust vabastada monument kattest.“

Prints Gustav Adolf ütles järgmist:

„Enne kui ma teostan minule usaldatud ülesande, ütlen ma kõikidele neile, kes Rootsi lippude all selles paigas täitsid oma kohustust isamaa vastu, Rootsi unustamatut tänu.

Tänu neile suurtele kuulsatele meestele, kes astusid jõule vastu jõuga, tänu kõikidele, kes langesid ja maeti võõrasse mulda ning unustati. Tänu, et siiski meie isade kodu on meie.“

Seejärgi vabastati Rootsi kaitsevaelastelt võimas pronksist lövi, munaga käpa all ja näoga idasse. Rootsi kuninga nimel asetas prints Gustav Adolf pärja samba juurde. Rootsi orkester mängis Rootsi hümmi.

Siis kõneles kaitseväge-de ülemjuhataja:

„Kakssada kolmkümmendkuus aastat tagasi võitlesid Narva all Rootsi riigi väed kuningas Karl XII geniaalsel juhtimisel maale sissetungiva vaenlase vastu. Praeguse Eesti riigi maa-alad kuulusid tol ajal Rootsi riigi ülemvõimu alla ja suur arv Eesti rahva poegi võitles siin oma maa kaitseks koos teiste Rootsi riigi kodanikega. Üle kahe sajandi on küll möödunud neist aegadest, aga mälestused kuningas Karl XII ja temaaegsest sõjast on jäänud püsima Eesti rahva keskele. Koguni maal on suur arv maa-kohti, asulaid, vanu puid ja muid loodus-

mälestusmärke, mis on rahva juttudes ja rahva traditsioonides seotud kuningas Karl XII nimega ja tema juhtimisel peetud sõjaga. See näitab, et juba tol ajal, üle kahe-saja aasta tagasi, rahva enamus sai aru sisestungiva vaenlase hädaohust, võttis teadlikult osa oma maa kaitsest ja järeltulevad põlvned oma mälestustes austasid vaprat sõjaväejuhti Karl XII.

Vaatamata sellele, et Rootsi aeg Eestis ei olnud Eesti rahvale mitte alati kerge, on siiski Rootsi ajast rahva keskel püsinud head mälestused. Ja see Narva lahing, mida meie täna siin mälestame, oli viimne rõõmusündmus sellest ajajärgust. Järgnes meie maad hirmsasti laastav suur Põhjasõda ja sellele poliitiliselt ja majanduslikult väga raske ajajärk terve sajandi jooksul.

Seepärast on arusaadav, et meie — eestlased — ja praegune Eesti riik heameelega elame kaasa ausamba püstitamise Karl XII-le — siin kuulsal lahinguväljal.

Aga peale selle on see ausammamälestusmärk meile veel tähtis teises mõttes. Tema tuletab meile meele võitlusi, mis rahvas ja riik pidas oma maa kaitseks aastasadade eest, ja näitab, et juba sajandeid tagasi julge ja hästikorraldatud võitlus oma isamaa kaitseks andis suuri tulemusi ja võimaldas lüüa tagasi pealetungivat tugevat vastast, samuti kui see sündis hiljem 1918. ja 1919. aastail, Eesti iseseisva riigi algaastail meie Vabadussõja ajal.

Aga lõppeks see mälestusmärk kohustab meid ka teadmisele, et sõda on üks raske- maist katsetest rahva ja riigi elus. Seepärast olgu alati meie deviis — sõtta meie astume ainult siis, kui keegi tahaks puudutada meie maad ja riiki ja ainult enese olemasolu kaitseks, — aga siis teeme seda sama julgelt ja kindlalt, kui tegi seda Karl XII.

Selle ausamba juures tahan mina avaldada kindlat arvamist, et meie, eestlased, tahame elada rahus kõigi oma naabritega. Oma suure ida-naabriga oleme meie ausalt võidelnud, aga pärast võitlust oleme ka teinud ausa rahu, missugune on seni mõlemal poolel ausalt peetud, ja mina olen kindel, — saab peetud ka tulevikus.

Rootsi riigi ja rootsi rahvaga on ajaloo käigus meie vahekorrad kujunenud niisugusteks, et meie kahe riigi ja rahva vahel ei saa keegi endale üldse ette kujutada sõda, vaid ainult rahulikku vastastikku koostööd. Ja täna Tema Kuningliku Kõrguse Prints Gustav Adolfi poolt siin avatud ausammajäagu selle rahu ja koostöö sümboliks Eesti ja Rootsi vahel.“

Pärast pärjapanekut Ülemjuhatajalt Riigivanema ja vabariigi valitsuse nimel, meie kaitseväge orkester mängis Eesti hümni, mida rahvas laulis kaasa.

Soome valitsuse nimel asetas pärja sadiik Hynninen ja Soome kaitseväge poolt kindral Heikinheimo. Mängiti Soome hümni. Pärgi pandi veel Narva linna, meie kaitseliidu, Rootsi, Soome ja Eesti organisatsioonide nimel. Kogusummas — 18.

Ülevaate 1700. a. lahingust andis rootsi sõjaajaloolane kol. Petri, kuna sama kõne kandis lühendatult ette eesti keeles kapten Holmberg.

Kogu tseremoonia viidi läbi halva ilma tõttu kiiremini kui varemalt oli kavatsatud. Juba kell 1330 oli lõpp ja külalised, eesotsas printsi ja ta saatjatega, sõitsid linna.

*

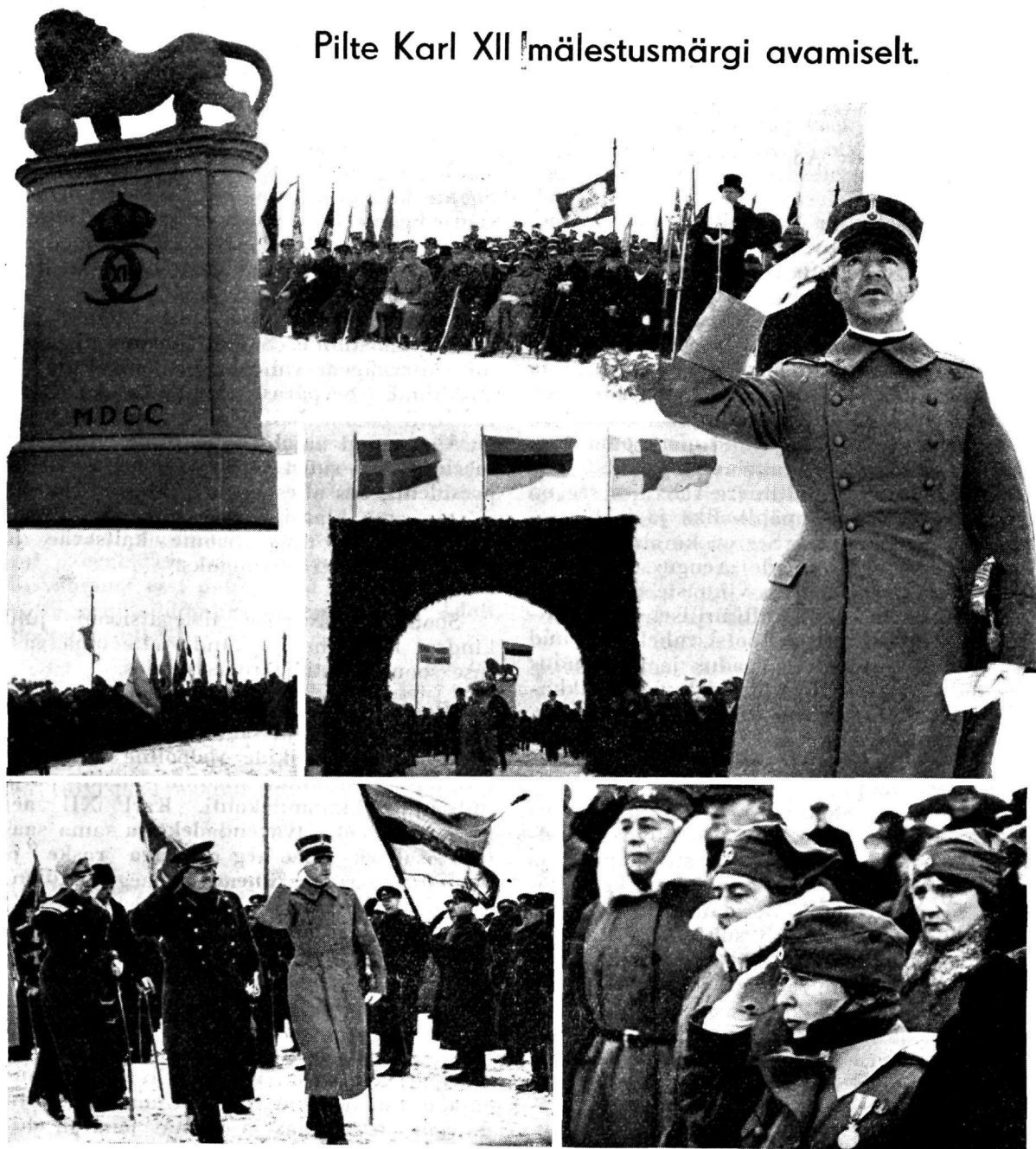
Narva ohvitseride kasiino avar saal täitus kaitseväelaste kirevaist mundreist, milliste keskel tagasihoidliku dekoratiivsusega esinesid üksikud daamid ja härrad. Siin olid koos kolme rahva esindajad, kes sõbralikus ja koduses keskustelus süvendasid sõpruseks ühisest ajaloost hinge jäänud vastastikust sümpaatiat. Karakteriseerivatena kolme sõbraliku rahva esindajate keskustelu suunale on kahtlemata need otse- sed ja selged lauakõned, millised toome alljärgnevas.

Esimesena võttis sõna kaitseväge ülemjuhataja, kindralleitnant Laidoner.

„Daamid ja härrad! Täna sel päeval, kus meie kolme rahva esindajad — rootslased, soomlased ja eestlased, kaasa elasime kuningas Karl XII ausamba avamise kuulsal Narva lahingu mälestamiseks, tahaks mina kõigepealt avaldada tänu Tema Kuninglikule Kõrgusele Prints Gustav Adolfile, kes isiklikult vaevaks võttis tulla Narva seda ausammast avama. Ajaloos juhtub harva, kus kolme iseseisva rahva esindajad nii sõbralikult ja nii üksmeelselt mälestavad ja austavad minevikust ühe kuninga võidupäeva, nagu see sünnib täna siin Eesti pinnal. Seepeale vaatamata, et praegu igaüks meist elab iseseisvalt suveräänse riigina, ei tumesta meie vahekordi ei mälestused minevikust, ei ka olukord tänapäeval. Minevikus töötasime ja võitlesime koos ühise riigi võimu all. Praegu elame igaüks iseseisvat elu ja vastastikune usaldus, arusaamine ja koostöö näib püsivat ka praegu; rahulikult ja kainelt meie kohtleme üksteist, nii nagu seda meile võimaldab meie põhjarahvaste iseloom ja kultuur.“

Pilte Karl XII mälestusmärgi avamiselt.

Meie elame ajajärgus, kus väga palju räägitakse kõiksugustest liitudest. Mina isiklikult ei ole suur poliitiliste ja teiste liitude pooldaja ja minule paistab, et rahvusvahelises elus naaberriikide vahel on kõige tähtsam just sõbralik ja vaba koostöö, vastastikune üksteisest arusaamine ja läbikäimine nii kultuurilisel kui majanduslikul alal. Kahe sajandi kestel Eesti rahva otsene kokupuutumine Rootsi rahva ja Rootsi kultuuriga oli saatuse sunnil katkestatud. Nüüd

aga, kus meie — eestlased — uuesti algasime iseseisvat riiklikku elu, on ka alanud läbikäimine meie vahel ja lühikese aja jooksul muutunud isegi kaunis intensiivseks. Mina olen kindel, et tänase päeva sündmused seda koostööd ja vastastikust arusaamist Eesti ja Rootsi vahel ainult veel süvendavad.

Olen arvamusel, et just niisugune vaba üksteisest arusaamine, koostöö ja usaldus on parimad pandid selleks, et ka tulevikus meie riikide vahekordi ei saa tumestama

ühedki pilved rahvusvahelisel taeval. Selles mõttes on minul au tänasel päeval tõsta klaasi Tema Majesteedi Rootsi Kuninga Gustav V terviseks, Rootsi riigi ja Rootsi rahva hüvanguks.“

*

Prints Gustav Adolf vastas sellele alljärgneva kõnega.

„Mälestus, mida täna pühitsesime, ja monument, mille täna avasime, on sümboliks neile jõududele, mis moodustavad kandva alussamba ühe rahva olemasolu. Vabadusevaim, kohusetruudus ja endaohverdamise võime, kõik need on omadused, mida meie esiisad rikkalikul määral omasid ja mida nad ka meile, kes meie praegu elame, on pärandanud. Balti- ja Põhja-riikides see rahvuslik elutahe on jätnud mõne oma suurima aarde. See elutahe on teguriks, mis liidab Põhja- ja Baltimere rahvaid, see on meie koosviibimise põhiheliks ja loob vastastikust arusaamist. See on ka olnud juhtivaks jõuks meie maade arengus.

Sellel aluspinnal on viimaste möödunud aastakümnete kestel kultuurilisel ja majanduslikul alal Eesti ja Rootsi vahel arenenud usaldusrikas koostöö. Teadus ja kaubandus on leidnud tugevaid ühiseid huve ja rikkalikke võimalusi vastastikuseks vahetuseks. Teadusemees, kes tegeleb möödunud aegade uurimisega, omab reisiseltsiliseks meie ajal tegutseva kaupmehe.

Vahemaa Stockholm ja Tallinna vahel kahaneb ikka enam, ja palju huvireisijaid-rootslasi külastab suveti Eesti kaunist ja mälestusrikast maad. Väike, rootsi keelt kõnelev rahvagrupp Eesti läänerannikul, kellesse meie kõik soojalt suhtume, omaviisi moodustab elava lüli mõlema rahva vahel.

Eesti võimukandjad on just neil päevil andnud hiilgava tõenduse oma tahtest, edendada ja tugevdada ajaloolist kokkukuvulust ja sõprust mõlema rahva vahel. Arusaamisega, mis tuleb südamest, on toetatud Narva monumendi püstitamist.

Tunnustuse ja tänuga pöördume meie, rootslased, Eesti riigivalitsuse esindaja kindral Laidoneri poole, kelle isikus on ühendatud karoliinlik sõdurivaim ja rahvuslik vabadusetunne. Meie pöördume ühtlasi Narva linnapea poole ja saame mäletama, et Narva kodanikkond on alati tõestanud oma ohvrimeelsust ja et ta nüüd nagu varemaltki on meile osutanud tõelist ja võltsimatut külalislahkust. Kõige selle mälestuse jäädvustamiseks, mis Eesti ja Rootsi rahval on olnud ühist, ja lootuses eelseisvasse usaldusrikkasse arusaamisesse mõlema rahva vahel, tõstan oma klaasi Riigi-

vanema ja Eesti rahva terviseks ja hüvanguks.“

Seejärgi tervitas kindral Laidoner meie hõimuvendade delegatsiooni.

„Täna, mil avasime Karl XII mälestussamba, on meil au eneste keskel näha ka Soome kaitseväge esindajaid. Tervitan neid suure heameelega. Olgu siia juurde tähendatud, et minu lühikesi tervitussõnu ei ole vaja tõlkida, sest saame teineteisest ilma selletagi väga hästi aru.

Eesti ja Soome vahel valitseb täielik teineteise mõistmine. Samuti on meie ja Soome kaitseväge vahekorrad alati olnud südamlikud. Seepärast tervitame ka täna meeeldi Soome kaitseväge esindajaid.

Aga samal ajal aupaklikult tuletame meelde Eesti suurt sõpra, Soome vabariigi presidenti, kes alles hiljuti külastas Narvat. Tõstan oma klaasi Soome Vabariigi Presidendi terviseks ning Soome kaitseväge ja rahva ning riigi hüvanguks.“

Soome sõjaväelise delegatsiooni juht kindral Heikinheimo kandis ette oma vastuse soome, eesti ja rootsi keeles.

„Rootsi, Eesti ja Soome rahva ajalugu on väga muutlik ja saatusrikas. Vaatamata sellele, et meie riikide ajalooline areng on mitmeti lahkuminev, leidub siiski palju ühiseid kokkupuutekohti. Karl XII aeg ühendab meid relvavendadeks ja sama saatus osaliseks. See aeg oli väga raske ja kannatusrikas, aga üheaegselt aeg täis ülendavaid aumehelikke vägitugusid.

Karl XII pildis on mitu joont aumehelikust voorusest, mis on aastasadasid püsinud. Vahvus, julgus ja tahtejõud ning vähenõudlikkus ja rahulikkus nii õnnes kui ka õnnetuses on need voorused, mis Eesti ja Soome rahvas on temas leidnud.

Neid voorusi on meie rahvad tahtnud omada, kui püüdmissväärilisi omadusi. Nende vooruste ülendav ja ergutav jõud on ehitatud üles meie rahvaste enesetunnet ja see jõud on viinud meie riike iseseisvusele.

Need sõjamehe voorused, mis meie näeme Karl XII juures ja tema võidurikkad väed selgitavad ka selle raske aja mälestusi. Olgu need ka edaspidi meile vaimliseks püüanduseks ja õhutagu meid ettetulevatest raskustest üle saama, paremale tulevikule vastu.

Ma palun luba anda üle meie tänu Eestile ja tema ametasutustele selle sõbralikkuse eest, mis meile osaks saanud. Tõstan oma klaasi Eesti hea edu peale.“

Komiteelt korraldatud lõunaga Narva ohvitseride kasiinos lõppes pidustuste ametlik osa Narvas. Erarong, mis kell 1710 tõi külalised Narva, suurenes tagasisõidul Kv. Ülemjuhataja salongvaguni võrra. Kiirelt ja takistusteta tõi erarong tagasi külalised Tallinna, kuid selleks, et saata meie sõpru Rootsist ja Soomest tagasi kodumaale.

Arvuka saatjate pere hulgas kesksete kujudena paistsid silma Kv. Ülemjuhataja, Kaitseminister ja kindral Jonson. Südamlikud käepigistused, Rootsi hümn „Du gamla, du fria” ja sellega kaasaskäiv pühalik vaikus ning lõppenud olid pidupäevad meie territooriumil. Kell 2315 lahkus tuledes särav hävitaja „Klas Horn“ ühes kõrgete külalistega Tallinna sadamast. Pidustuste viimseks akordiks, mis kostis väljaspoolt meie territoriaalvett, oli Kaitseväge Ülemjuhatajale kindral J. Laidoner'ile adresseeritud alljärgnev telegramm:

„Narva monumendi avamise unustamatul päeval Teie poolt väljendatud armastusväärse eest palun Teid veel kord vastu võtta minu südamlikum tänu. Gustav Adolf, Rootsi prints.“

*

Kaks päeva otsest kokkupuudet kahe sõbraliku rahva kaitseväge juhtidega, oli elustanud ja ergutanud aastasadade eest vaenuväljadel, meie praegusel maa-alal kui ka väljaspool loodud relvavendlikke side-

meid. Vist küll esimest korda sajandite järgi olid kolme iseseisva kaitseväge vana- maid juhte nii suurearvuliselt koos. Meie ajalooliselt kuulus Narva seob meid rootsi kaitseväega püstitatud mälestussamba kaudu kaugest minevikust veel kaugemale tulevikku. Ta seob meid otsese sõprusega, mis põhjeneb meie eisiisade meelekindlusele ja meie relvade tugevusele. Sama Narva seob meid hõimuvendade soomlastega kahekordselt tihedasti. Kuna 1700. a. soome velled olid Narva all Rootsi kuninga Karl XII vägede koosseisus 42 prots. suuruses osas, siis on sealtki pärit suur osa meie vastastikusest usaldusest ja vastastikusest abist. See oli võitlus kultuuri eest, kuid see oli ka võitlus meie otseste huvide kaitseks. Kuid tolaeegse võitluse alusmõtteid pole suutnud nõrgendada ajalugu. A. 1919, mil arenes võitlus ida ja lääne maailmavaate ja kultuuri vahel ning üheaegselt meie territooriumi puutumatus pärast, olid meie vanad ja ustavad relvakaas- lased jällegi meile tõhusaiks abilisteks. Seega Narva nimi seob meid soomlastega kahekordselt tihedalt ja tugevasti.

Narva 18.10.36. — seekord küll üleva pidupäevana, ei kohusta kedagi ega milleski, kuid ta andis võimaluse kolme kaitseväge rea vanematele juhtidele otseseks kokkupuuteks, kolme kaitseväge mentaliteedi mõistmiseks ja nendes kolmes kaitseväes peituvate sisemiste jõudude võrdlemiseks.

Eestlastest Põhjasõjas ühe väeühiku raamides.

O. Liiv.

Eesti rahvuslikud väeosad ei ole loodud alles 1917. a., vaid nende iga on sama vana kui meie ajalugu. Välja arvatud muistse iseseisvuseaja eesti malevad, mis olid nii hästi korraldatud, et suutsid vastu panna aastakümneid sissetungivale, tehniliselt ülekaalukale vaenlasele, on hilisemal ajal olnud lühema kestvusega ja peamiselt kujunenud abivägedeks ordu peavägedele kui ka Rootsi regulaarvägedele. Muidugi ei puudu ka siin mitmeid erandeid näiteks Harju mässuaegse Eesti maleva ja Vene- Liivi sõjas Ivo Schenkenbergi juhutatud Eesti ratsaüksuse näol. Suuremal määral uuesti esinevad meie rahvuslikud väeosad Põhjasõja raskeis heitlustes maamiilitsa rügementide ja pataljonide näol. Kuid eestlasi leidis väga suurel määral ka teistes väeväes, aadli-lipkondades ja n. n. seisuste dragunite hulgas. Õigusega üt-

leb dr. H. Sepp „Eesti Rahva Ajaloos“, III, Tartu 1935, lk. 1257 j., et „orjastatud rahvas osutus vastu ootust võitluskõlblikuks. Kui nende eest vähegi paremini hoolitseli, neid varustati ja relvastati, täitsid nad oma kohuseid otse kangelasliku visadusega. Rootsi aja edasi kestes oleks ehk kujunenud meil teatav rahvuslik sõjavägi, nagu see oli Soomeski, mis oleks aidanud teataval viisil arendada rahvusliku ühtekuuluvuse tunnet ja positiivse riikliku mentaliteedi tekkimist.“

Meie siinkohal tahaksime jälgida üht väeühikut Põhjasõja tormides meie maal. Selleks väeühikuks on Eestimaa aadli-lipkond, mis selle sõja ajal koosnes peamiselt eestlastest. Teisi rahvuslikke väeüksusi käsitleb lühidalt H. Sepp kirjutuses „Rootsi sõjaväe komplekteerimisest eestlaste ja soomlastega Karl XI valitsuse lõpul ja Põhjasõja ajal, II“. „Sõdur“ 24 (1927), lk. 578

—585. Eestimaa aadli-lipkonna ajalugu on aga veel lähemalt kirjutamata, seda puudutavad ainult lühidalt Kelch oma Liivimaa ajaloo jätkus, H. Sepp teoses „Narva piiramine ja lahing a. 1700“, Rootsi ajaloolane C. O. Nordensvan, W. Greiffenhagen, R. Winkler jne. Ilma et käesolevaski mainitud väeühiku põhjasõjaaegset ajalugu koostama hakata, samuti üksikasjalikumalt peatuda tema operatiivse tegevuse hindamisel, vaadelgem mõningaid andmeid eestlaste kohta, kes tegutsesid aadli-lipkonnas. Mõnevõrra valgustheitvat ainet leidub selleks Riigi Keskarhiivis Eestimaa rüütelkonna arhiivi ja teistes kogudes.

*

Eestimaa aadli-lipkond on õieti vana-maid püsiva iseloomuga väeosasid, mille koosseisu on alati kuulunud ka eestlased. Ta on arenenud Saksa Ordu kõrgemeistri korralduse alusel 25. maist 1350. a., millega seati maakaitse sunni alla piirkond Narva ja Väina jõgede vahel, kus järjestati sõttamineku kohustust ja nõuti maalt sõjaväe ülalpidamist, nimelt igalt 100 adramaalt üks sakslane ja 2 eestlast või lätlast. Isiklik teenimisekohustus jääb aga ajaga ikka rohkem kõrvale ja ratsateenistus ning eelmainitud väeosa kujuneb aadli-lipkonnaks, millele ratsateenistuse alusel antav ratsanike arv muutub koos adramaa kui arvestusaluse üksuse muutustega. Rootsi valitsus korduvalt püüab teha aadlikele kohustavaks isiklikku osavõttu maakaitsest, kuid see ei teostu rüütelkonna vastuseismisel. Vabatahtlikult pühendusid sõjateenistusele aga väga paljud mõisaomanikud.

Eestimaa aadli-lipkonda ratsateenistuse alusel antavate täie varustusega ratsanike hulgas oli siis juba algusest peale palju eestlasi, mida tõendavad meile mitmed andmed XVII sajandist, kuid palju oli siin ka sakslasi, rootslasi ja soomlasi. Need mõisade poolt ülalpeetavad ratsanikud rahu ajal asusid neile mõisa poolt kasutada antud maalapikesel, käies harjutustel ja ülevaatustel kindralkuberneri resp. kuberneri sellekohasel korraldusel. Esialgu oli aadli-lipkond kolme-kompaniline (Harju, Viru-Järva, Lääne kompanid), hiljem seltsib neile neljas n. n. uus kompani. 1700. a., Põhjasõja algul, kahekordistatakse aadli-lipkond n. n. dupleeritud ratsanike näol ja kompanite arv tõuseb nüüd juba 8-le, igas keskmiselt 3—4 ohvitseri ja umbes 90 ratsanikku. Nii nominaalselt pidi Eestimaa aadli-lipkonnas Põhjasõja aegu olema koos ohvitseridega ja stabiga umbes 740—750 ratsanikku, kuid se-

da arvu kunagi ei saavutatud, sest mõisnikud-ratsepidajad või n. n. rusthalterid lihtsalt ei saanud oma ratsanikke, vaatamata karistamisähvardustele, osale oli see võimatu venelaste poolt hävitatud mõisamajapidamiste tõttu, suur hulk ratsanikke olid kas haiged, lahinguis haavata või surma saanud ja nende kohad täitmata jäänud. Polnud vähe neidki, kes olid niivõrd puudulikult varustatud, et ei saanud osa võtta lipkonna tegevusest vaenlase vastu. Heal juhul oli lipkonna tegelik võitlusvõimne koosseis umbes 500 ratsanikust koosnev.

Ratsanike puudulikust komplektist annab tõendust asjaolu, et Põhjasõja lahtipuhkel saadi vaenlasele vastu saata esialgu vaid paarsada meest Eestimaa aadli-lipkonnast, kes kaasa tegid Narva lahingu obrist Reinh. v. Lieveni juhatusel. Peale selles väeosas asuvate eestlaste võtsid regulaarväesse kuuluvatena Narva lahingust 1700. a. osa ka obrist H. H. Tiesenhauseni rügemendi dragunid, kes enamikus olid eestlased. Eestimaalasi võttis osa Narva lahingust umbes 900 meest, neist enamik olid eestlased, kõnelemata rohketest talupoegade-salkadest, kes olid seltsinud Rootsi väega selle teekonnal Narva alla.

Eestlased, keda leiame Põhjasõja ajal umbes 35 eri väeühikus, nii Rootsi regulaarväes kui ka Eesti maakaitseks moodustatud rügementides, pataljonides, eskadronides ja salkades, tegutsesid vaenlase vastu nii maa piiridel kui sisemaal, võttes osa ka Narva ja Tartu kaitsmisest 1704. ja Pärnu ning Tallinna garnisonivägedest õnnetul 1710. a. Kuid sellega ei piirdunud eestlaste tegevus vaenuväljal, nad võtsid osa retkedest Peipsi venepoolsel kaldal, Petseri alla, Lõuna-Liivimaaal, Kuramaal, Leedus, Poolas, Soomes ja ka praeguse Saksamaa pinnal. Eestimaa aadli-lipkond teotses aastail 1700—1710 peamiselt Eesti- ja Liivimaaal, kuid valdavam osa lipkonnast viibib pikemat aega ka Kuramaal (1704—1706), kuna rohkesti ratsanikke, keda aadel enam ei suutnud varustada, saadeti eriti 1708. a. Soome, obrist Tiesenhauseni rügemendi korraldusse ja mujalegi. Vähemaid lahinguid ja kokkupõrkeid venelaste salkadega oli lipkonnal nende aastate jooksul lugematul arvul, suurematest aktsioonidest ning lahinguist mainigem Sämiijõe, Purtse ja Narva lahinguid (1700), Erastvere lahingut (1701), Humuli ja Sangaste (1702), Läsna ja Viitna (1704), Gemauerthofi (Kuramaal 1705), Sämiijõe, Rakvere ja Tartu aktsioone (1707), Äksi, Purtse, Paeküla, Järva-Jaani ja Vinni lahinguid (1708) ja Tallinna kaitsmist (1710). Eesti-

maa aadli-lipkonnale langes niiviisi nende aastate jooksul kehvalt raske osa kaitsta võimaluse piirides Eesti ala venelaste sissetungi ja röövimise eest, ja meie näeme seda väeosa tegevuses olevat kord ühes, kord teises maanurgas.

See aadli-lipkonna alaline tegevusesolek on meile seda huvitavam, et Põhjasõja algusest peale, nagu eespool kuulsime, moodustus rügement valdavas osas eestlastest-ratsanikest. Teda juhatas esialgu (näit. Narva lahingus) obristleitnant Reinhold v. Lieven, vahepeal oli lipkonna eesotsas obrist parun Fritz Wachtmeister, hiljem juhatas lipkonda obristleitnant Joachim Friedrich v. Lieven. Ka ohvitserkonnas oli eestlasi, näit. 1708. a. nähtavasti Vigala kihelkonnast pärit olnud kornet Magnus Kivi, kes teenis rittmeister Georg Johan Wrangelli kompanis. Samas kompanis oli leitnandiks Georg Gustav Vorgel. On kindel, et ka Kelchi poolt mainitud eestlane leitnant Martenson, kes vapralt võitles ja langes Vinni lahingus 16. augustil 1708, kuulus aadli-lipkonda rittmeister Dorosewitszi kompanisse, kus ta kandis Carl Magnus Maertensi nime.

Ratsurid-eestlased, kes aadli-lipkonnas Põhjasõja ajal vaenutegevusest osa võtsid, ja veel isiklikult vabad polnud, pidid saama isamaa kaitsmise eest priiuse. Pärast Põhjasõja lõppu leiame üle maa kihelkondades elavaid vanu rootsiaegseid „rüütleid“, ratsanikke ning draguneid, kelle hulgas oli palju eestlasi ja kes tõepoolest olid vabade meeste seisuses. Enamik aga, ja eriti jala väes, maamiilitsas teeninud mehed, keda sõda ja katk oli veel ellu jätnud, ei saanud mingit kasu sellest rootsiaegsest töotusest ja nad muutusid vene ajal jällegi päristalupoegadeks.

Kuna ratsanikena rusthalterite poolt eriti Põhja-sõja ajal, kui polnud enam sakslasi, rootslasi või soomlasi aadli-lipkonda anda, saadeli rügementi peamiselt eestlasi, siis on huvitav, et siin püüti toime tulla vähema orjusekaotusega mõisale. Hoiti nähtavasti talupidajaid ja läkitati lipkonda talusulaseid, vabadikke ja muud teenijat rahvast. Enamusel neist polnud omal liignime ja ratsurid liignimestatakse kas kompanikirjutaja või ohvitseride poolt, kasutades selleks enamjuhtumisel isanime, osalt ka talunimesid ja muid hüüdnimesid, mida sagedasti saksastati. Nende nimede taga peituvate eestlaste kaudu saab meile lipkonna saatus palju lähedasemaks. Võtkem näiteks aadli-lipkonna koosseisu 12. juunil 1706. a., kui ta ülevaatust toimetas Tallinna Toompeal Ees-

timaa asekuubernear kindralmajor Wolmar Anton v. Schlippenbach. Rügemendiülema ihukompani nimestikus leiduvad ratsanikud nagu Reinhold Fellin, Jürgen Heinrichson, Jürgen Mühlenbach, Andres Pamp, Tenno Esse, Hans Jacob Reval ja paljud teised; obristleitnandi kompanis Mattis Kramp Vönnust Läänemaal, Tönnis Tönnisson (Vaimlast), Petter Sax (Martna khlk. Rannamõisast), Hans Leppig ja Tõnis Hanson (Sutlemast), Adam Gärtner, Marten Tönnisson, Nielas Weske, Johan Kock j. p. t.; rittmeister Otto Reinhold Aderkasi kompanis Johan Möller, Hans Michelson, Hans Buck, Peeter Tatter (Vigalast), Tõnis Frisch, Johan Kruhs, Hinrich Matthiesson, Hans Peterson, Adam Adamson, Matthies Wulff, Hinrich Michelson, Thomas Johansson, Adam Kusick, Michel Hansson, Jürgen Kalpus, Tönnies Palm, Hinrich Busch, Jürgen Jürgenson, Andres Schütz, Johan Lustig, Jürgen Tammik, Tönnies Greiff, Hans Matthiesson, Jürgen Dorff, Jürgen Storm, Matthies Lang, Michel Hansson, Matthies Kröger, Hans Riep, Hans Hanson, Hans Matthiesson, Jürgen Martenson, Marten Johansson, Matthies Kies, Johan Reinholdson j. p. t.

Rittmeister Wilhelm Rehbinderi kompanis on: Adam Frisch, Juhan Lang, Jürgen Lang, Hans Brass, Thomas Tolks, Thomas Johansson (Tapalt), Andres Hinrichson, Johan Hinrich Kuhse, Marten Smit, Michel Jacobson (Kolgast), Hans Belg, Johan Anderson, Jürgen Heuschreck, Jürgen Kruhs (Väinjärvelt), Tönnies Kaup, Andreas Oder, Marten Berg, Johan Witt (Selja), Tönnies Kirn, Jürgen Dischler, Marten Martenson, Tönnies Hansson, Matthies Kram, Matthies Haack, Jürgen Michelson, Hinrich Kummick (Nurtu), j.p.t.; rittmeister Dorosewitszi kompanis Tönnis Schneberg (Atlas), Tõnis Sebach, Michel Kemp, Jürgen Rapp, Johan Podas, Adam Eck, Andreas Glück, Gustav Kruskop, Michel Falck, Marten Lau, Juhan Busch, Johan Klein, Reinholt Orre, Marten Dorsch, Jürgen Martenson, Johan Must, Hinrich Lang, Jacob Stoltz, Johan Starck, Tönnies Gerner, Heinrich Jürgenson Lang; rittmeister Jürgen Johan Zöge kompanis leiduvad Andres Bach, Jürgen Busch, Jürgen Berg (Uhtjast), Bertel Lusick, Jacob Feldstein (Kandlest), Peter Amberd, Peter Neyman, Jacob Frisch, Johan Jürgenson, Michel Johanson, Jürgen Mattisson (Aasperest), Andres Johan Son, Johan Rodus, Hans Oflander, Andres Winter, Hinrich Harbus, Michel Konde, Thomas Tolck, Tönnis Klen, Jacob Tönnisson, Tönnis Martenson, Thomas Sost, Nielas Sax (Saksi mõisast) j. m. t.

Rittmeister Johan Maertensi kompanis: Jürgen Michelson, Heinrich Johannson, Johan Hennep, Jürgen Jürgenson, Adam Martensson, Johan Lang, Marten Gertner (Undlast), Tönnis Jacobson, Jürgen Ottson, Matthies Tönnisson, Jürgen Lang, Johan Hansson, Michel Johansson, Jürgen Michelson, Tönnies Starck, Adam Lust jne.; rittmeister Fromhold von Knorringi kompanis ratsanikena teenisid Michel Hansson, Johan Lust (Palmsest), Jürgen Hansson, Johan Johansson, Johan Damm, Andreas Frischfeld, Hans Veber, Jürgen Troznick, Johan Jacobson, Johan Lang, Marten Martenson, Heinrich Thomasson, Hinrich Martenson, Marten Hahman, Marten Hahck, Johan Lieffländer, Jürgen Martenson, Michel Eisen, Michel Frey, Matthies Frisch, Johan Radick, Hans Lentzman, Jürgen Johanson, Matthies Mundehr, Gustav Jürgensohn, Michel Michelson, Marten Tuhrman, Andres Lang, Andres Fischer, Tönnies Zimmermann, Marten Michelson, Hans Thomason, Adam Jacobson, Tönnies Ackerfeld, Michel Baur, Heinrich Klehn, Adam Reuter, Jürgen Hinrichson, Tönnies Jürgenson, Matthies Kullameggi j. p. t. Hiljem tuleb uusi mehi juurde (Christian Värakas, Heinrich Luhck, Johan Raudia, Jürgen Rauck j. p. t.), keda siin ei ole võimalik loendada.

Meie kuulsime, et aadli-lipkond oli rüütelkonna ülal pidada, ja sellest sõltus rügemendi halb varustus ja toidustus. Kogu aeg pidid kubernerdid võitlema rüütelkonnaga, et need kõrvaldaksid puudused lipkonna varustamise alal, kuid enamasti jäid vastavad käsud hüüdjaks hääleks kõrbes. Rügemen dil oli oma vorm, mis üldjoontes sarnanes Rootsi ratsaväe vormile; nõuetekohaselt varustati ratsanikke rahu ajal ja sõja algul, siis oli ka rügemendi välimus võrdlemisi korralik. Mida kaugemale sõjaaastad venisid, mida vaesemaks jäi aadel, mida tumemaks alalise käskude-rahe all, seda halvemaks muutus ka lipkonna varustus, mille täiendamist ja uuendamist ei saanud aadlikud sagedasti sellegi tõttu täita, et nende mõisad olid hävitatud vaenlase poolt.

Osa ratsanikke oli muutunud juba 1706. a. kaltsupuntraiks. Ettekujutuse sellise ratsaniku varustusest annab Eestimaa aadli-lipkonna ühe kompani ülema rittmeister Johan Maertens'i, kes võis olla ka ise eestlane, kiri Kallitsast 11. mail 1708. a., kus ta kirjeldab ühe oma kompani ratsuri-eestlase varustust sel silmapilgul. Ratsanik oli Vasta ja Kiikla mõisade ratsanik Johann Bertellsohn. Maertens ütleb oma saksakeelses kirjas järgmist Bertellsohni kohta: „Üks

kõlbmatult vana eesti talusulane on täitsa vormivarustuse ta, käib kärisenud palitus, tema kübar on linna jäänud, kahel aastal pole kuube omanud, kamsun on voodrita, vasikanahast püksid on kolmas aasta vanad, täiesti tükkides, saapad kaks aastat vanad, katkised, kolmel aastal pole kingi omanud, mõök ja rihm kõlbmatud, puuduvad kannused, samuti särgid, sukad nagu ka kaelarätid, karabiin on valmimata pistolitegi ja juures, karabiini rihm ta naise juures Sage külas, hobune vilets ja jõuetu...“

Loomulikult ei olnud kõik ratsanikud säärase viletsa varustusega, oli neidki, kes veel samal 1708. a. omalt ratsepidajalt said väga hea varustuse, kuid üldiselt on märkimisväärt asjaolu, et nii viletsais tingimuis ratsanikel oli siiski vastupidavust mitmekordselt suuremale vaenlasele vastupanuks ja initsiatiivi vähemate tõkestus- ja tõrjeretkede korraldamiseks. Kogu aeg viibis rügement mööda Eestimaad laiali suuremais või vähemais salkades, vahipostidel, valvetöketes, laagris, ainult ajuti kogunedes täies koosseisus ülevaatusle (Tallinnas, Hageris, Laiusel, Jõelähtmes jne.). Seesuguseid ülevaatusi korraldati tavalikult suuremate lahingute järgi, et märkida langenuid, haavatuid ja muul teel rivist väljalööduid, hobuste ja varustuse kaotust, deserteerimist jne. Näiteks 17. kuni 23. märtsini 1708. a. korraldati ülevaatus Laiusel, kuhu kompanid olid kokku tulnud, kuid samal ajalgi viibisid lipkonna salgad valveteenistuses Rakveres, Tallinna juures, Mustjõel, Jänedal, Ervital, Harju-Jaani kiriku juures, suurel Tallinna-Narva vahelisel maanteel Läsna kohal, Selikülas, Kose heinalao juures ja mujal.

Sõjaaastate vältel suudeti siiski luua lipkonnale juba suuremaid varusid, kui need rahuajal olid. Tal olid omal moonalaod maal ja Tallinnas, relvasepad, voor j. m. Telkide eest oli hoolitsetud, muskeedid, karabiinid, püstolid, mõõgad uuendati, lipkonnal oli oma kassa, velsker, kes haavatuid ja haigeid abistas, ning jumalaarmu jagajana ka oma vaimulik. Haigeid oli õige palju, mõni neist vabastati suguhaiguse pärast.

Sõja kestes avansseerus mõnigi lihtis ratsanik kapraliks, trompetimeheks, mõni sattus ka profosi ametisse.

Eestimaa aadli-lipkond venelaste sissetungil 1700. a. sügisel Virumaale asus osaliselt Ruhja laagris. Siiski suudeti saata venelastele vastu Sämi jõe Eesti aadli-lipkonna salgad, kes ka Purtse jõe rajoonis teutsesid ja koos Kadrina, Haljala, Viru-

Jaagupi ja teiste kihelkondade talupoegadest Rütgert von Tiesenhauseni juhatusel oleva salgaga ja linnakodanike rühmaga esimestena avaldasid venelastele vastupanu, tõkestades nende edasiliikumist ja luues maa läänepoolses osas rahulikuma meeleolu. Juba neis esimestes kokkupõrgetes venelastega on aadli-lipkonnal kaotusi surnute ja haavatute näol. Peatselt saadi asuda ka lipkonna kahekordistamisele uute ratsanike vastuvõtmise näol.

Palju rängemad kaotused lipkonnale tekkisid Erastvere ja Humuli lahinguis, kus lipkonna osad Schlippenbachi juhatusel võitlesid innukalt, omades juba suuremat lahingukogemust. Erastveres 1701. a. said surma Tönnies Simonson, Mattis Nicklasson Vana-Kaarlist, Marten Martenson, Jürgen Michelson Pühajõelt, Juhan Falck Aidust, Jürgen Wulff, Kaarma ja Põdrangu ratsanik Marten Martenson, Humulis 1702. a. Jürgen Dischler j. t. Veriseid haavu lõi rügemendile õnnetu lahing 16. juunil 1704. a., mis aset leidis Viitna, Läsna, Loobu ja Ärbavere väljadel ja metsades, maantee ümbruses ja millest rohkem määralt ka teised eesti väeosad (näit. obrist Andreas Zöge juhatusel tegutsev maamiilits) osa võtsid. Schlippenbach, kelle teotsemismotiividest Eesti maakaitsele sel ajastul sagedasti on väga raske aru saada, saatis hädavajaliku toetuse rootsi vägede näol, kes olid saabunud laevadega Viru rannikule, tagasi laevadele. Nii viisi venelased, kellel oli vägede suhtes võimas ülekaal, löid lipkonna, dragunid ja maakaitse pärast lühikest lahingut põgenema. Surma said Rootsi poolt 60 meest ratsanikke, draguneid ja talupoegi, langenute hulgas oli ka leitnant Johan Nandelstädt. Vangi langesid lipkonna hulgast obrist Fritz Wachtmeister, leitnant Rehbinde, kornet Rosenbach ja rida lihtratsanikke. Surmasaanud ratsanike hulgas, kes siin oma maa eest surid ja kelle nimesid pole kuskil jäädvustatud, nagu üldse nende tuhandete ja veel kord tuhandete eestlaste nimesid, kes on kodu kaitsele langenud minevikus vaenutandril, olid näiteks eestlased Gustav Kruskop, Marten Tuhrman Veneverest, Stephan Berg, sealt ümbruskonnast Tapalt päritolev Thomas Johansson j. t.

Kui Eestimaa aadli-lipkonna üks osa saadeti 1704. a. Kuramaale kindralmajor krahv Lewenhaupti vägede täiendamiseks, tuli väeosal siingi kaasa teha verine lahing venelastega 16. juunil 1705. a. Gemauerthofi juures, kus rootslased saavutasid hiilgava võidu feldmarssal B. Šeremetjevi käsutuse all seisva vene armee üle. Lahingul polnud

küll olulist tähtsust Kuramaa vabastamisel venelastest, kuid ta veidi kahandas venelaste ülbust, mis oli tõusnud võitude saavutamisega rootslaste üle Eesti- ja Liivimaal. Gemauerthofi all jätsid oma elu õige mitmed eesti ratsanikud, kellest mainigem siin Michel Eisenit, Johan Lusti Palmsest j. t.

Paljud ratsanikud jäid Kuramaale pikemaks ajaks (1706. a.), või ühinesid Lewenhaupti käsutuse all seisvate teiste väeosadega ja jätkasid võitlusi Leedus, Poolas ning Ukrainas. Osa sai haavatud või kaotas hobused ja jäi niiviisi võitlusvõimetuks, mõned surid Riias või teel Eestimaale või deserteerusid.

Seesuguste lahingute ja suuremate rünnakute järele lasti ratsanikest tavaliselt üks osa koju, ratsepidaja juurde, kus ratsanikud puhkasid, oma varustust täiendasid ja määratud ajaks väeosas tagasi pidid ilmuma. Mõnigi ratsanik, kes oli pärit maa idaosast, Virumaa mõisadest, langes venelaste röövsalkade ootamatute retkede ohvriks, tapeti või viidi vangina kaasa, mõnel õnnestus haavatult põgeneda. Paasvere ja Rohu ratsanik langes puhkusele Paasveres viibides 1705. a. sel viisil vangi. Ega väike polnud ka haavadesse ja haigustesse surnute arv, sest toleaeagsed ravimisvõimalused viletsais talu- ja eeslinnamajades jätsid rohkem kui soovida.

Eriti ohvriterikas lipkonnale oli aga Vinni lahing 16. augustil 1708. a., millest rügemendil hiljem oli raske toibuda. Vinni lahingus said surma peale eelmainitud leitnant Martensoni veel üle 40 eesti ratsaniku Eestimaa aadli-lipkonnast. Enamasti said surma või võeti venelaste poolt kaasa ka nende hobused, ainult üksikute hobused leiti pärast põgenemist ütles ja saadeti ratsepidaja kätte. Neist langenuist Vinni lahingus, millest rahvamälestus tänapäevani pajatab lugusid, võiks nimetada Marten Feygenbaumi Kolgast, Jürgen Heinrichsoni Anijalt, Jürgen Strandtmanni Vihterpalust, Toomas Lopp'i Juuru kihelkonnast, Gustav Jürgensoni Palmsest, Johann Dammi Simuna kihelkonnast, Hans Michelsoni Türi-Allikult, Jürgen Langi Vigalast, Hans Offanderi Ridalast, Tõnis Heidenreichi ja Petter Hansoni Lääne-Nigulast, Andres Bachi Vana-Kaarlist, Jürgen Sommerit Uue-Kaarlist, Marten Tönnissoni Märjamaalt, Hindrich Luck'i ja Juhan Weltz'i Viru-Nigulast, Mattis ja Michel Hansson'isid Vigalast, Petter Jürgensoni Jüri kihelkonnast, Jürgen Martensoni Raplast jne. Haavata said, mitmed surmavalt, õige paljud. Ainult üksikud neist suutsid oma hobuse venelaste käest

päästa (Marten Hack Nurtust, Hans Martenson Lääne-Nigulast, Jacob Frisch Tapalt). Haavatute hulgas leiame Jürgen Adleri Kolgast, kes sai väga raskesti haavata, Jürgen Roppi Keilast, Hinrich Martensoni Harju-Jaanist, Thomas Johanssoni Kullamaalt j. t. Rängalt haavatutena jäid venelaste kätte Jürgen Uskaly Väänast, Thomas Holm Haljalast ja Tohmas Heyll Märjamaalt, kes aga vaenlasegi poolt lahinguväljale maha jäeti, küll täiesti alasti olekus.

Vangi langesid rittmeister Zöge kompanist kornet Fabian Reinhold Aderkasi ja rittmeister Heinrich Nauckhoffi kõrval mitmed ratsanikud. Üks neist, Paasvere ratsanik Juhan Fels riisuti venelaste poolt alasti ja pääses selle järele uuesti omade juurde. Vangilanguks või surnuks arvatud sama Paasvere mõisa teine ratsanik Hans Harbus ilmus 2 päeva pärast lipkonna ülevaatust, 26. augustil 1708. a. Jõelähtmesse ning siis selgus, et ta pärast lahingut koju ratsutanud ja seal oli mõned päevad puhanud.

Suur oli lahingus peale hobuste muugi varustuse, eriti karabiinide ja mõõkade kaotus. Meestest pääsesid paljud põgenema jalameestena metsade ja soode kaudu.

Suur oli ohvrite arv, mida lipkond pidi andma aastate jooksul vahipostidel, valvetöketes ja väiksemais aktsioones vaenlastega langenute näol. Need olid igapäevased juhtumid rahutul ajal. Üksi 1708. a. jooksul tõusis säärase ohvrite arv ligi sajale. Üksi vaid 14. juunist 20. juunini läksid kaduma Järva-Jaani valvetökkes nelikümmend kaks meest, nende hulgas Jacob Jürgenson Hirsch Kolgast, Martin Hansson Juurust, Tönnies Hansson Hagerist, Johan Tönniesson Kalt Kullamaalt.

Äge kokkupõrge venelastega oli lipkonna meestel 16. märtsil 1708. a. Äksi juures, kus näiteks Jürgen Behrman läks kaduma, hobune tuli aga haavatult tagasi laagrisse, samas langes vangi Christian Lock. Puritse juures 1. augustil 1708. a. langesid koos leitnant Rudolph Friedrich Stackelbergiga mitmed mehed (Tohmas Fuhrman Lääne-Nigulast), oma hobused ja muu varustuse kaotasid siin, päästes vaid elu, Jürgen Jürgenson Martnalt, Reinhold Lang Hagerist ja Niclas Wesky Kullamaalt. Oma verega niisutasid aadli-lipkonnas asuvad peagu kõigist Eestimaa kihelkondadest päritolevad eesti ratsanikud kodumaa pinda veel nii paljudes paikades selle sõja ajal, et neid registreerida oleks raske.

1708. a. peale suureneb tugevasti nende meeste hulk, keda tuli paigutada väeosa varusse, linnadesse, moonaladude juurde valvuriteks, või lihtsalt haigetena haiglatesse, kuna neil puudusid hobused, rõivad ja muu varustus. Üdiselt deserteerimiste protsent polnud kõrge, põgenemised sagesid tavaliselt kaotatud lahingu järele. Ka teel Kuramaale ja Kuramaal põgenesid mitmed ratsanikud. Selleks mõnikord otse sundis puudulik varustus, mida aastate jooksul ei täiendanud kroonu ega ratsepidaia. Paljud mehed said ülemuselt ise lühemaks või pikemaks ajaks puhkuse, et nad oma kodukohta läheksid varustust täiendama. Seal nad viibisid sagedasti üle lubatud tähtaja. Ajuti lasti lühemaks ajaks kõik ühe maakonna ratsurid puhkusele, nii näiteks 1707. a. oktoobris Järvamaa ratsanikud.

Eelnevais võitlustes Eestimaa aadli-lipkond oli tugevasti kokku sulanud. Kui 1700. a. peale rügemendi koosseis pidi nimelisel tõusma üle 700 ratsaniku, oli väeosas 1710. a. alles veel ainult 236 meest. Lipkond tegi kaasa Tallinna kaitsmisel 1710. a. viimse sõjalise aktsiooni Põhjasõjas meie maal, nagu ta võttis osa esimestestki võitlustest selles sõjas 1700. a. Teame ajaloost, et Tallinna piiramisel ei jõutud suuremate kokkupõrgeteni, kuid ranke vintsutusi tuli Tallinna garnisonil läbi elada alalises alarmiseisundis, valvepostidel jne. Mida ei teinud sõjaline aktiivsus, seda käesoleval korral palju kohutavamalt sooritas venelaste suur abimees 1710. a. Eesti- ja Liivimaal, „must surm“ katk.

Septembris oli surevus nii suur, et linna kaitsmisele juba üksi selle asjaolu tõttu polnud enam kuigi tõsiselt mõelda, surnutevägi, mis päev-päevalt suurenes, muutis venelased võidukindlaks. Kui siis lõppeks 29. septembril järgnes Tallinna kapitulatsioon, polnud ka aadli-lipkonnast enam palju mehi järgi. Sellegi väejäänuse suhtes otsustasid piirajad, et ta ei tohi lahkuda koos Rootsist toodud vägedega, nagu kohale jäid peagu kõik mehed Eestimaa endise maamiilitsa ja siin maal värvatud rügementidest.

Tallinna kaitsmine oli viimne sõjaline aktsioon, millest Eestimaa aadli-lipkond osa võttis. Kuigi kapitulatsiooni-tingimuste järgi lipkond jäi õiguslikult alles, siiski palus rüütelkond 1712. a. lubada lipkonna asemel varustada üht rügementi 15 000 rubla suuruse summaga. Vene valitsus nõustus ja siitpeale oli Eestimaa aadli-lipkond ka õiguslikult astunud ajalukku.

Kohanimedest topograafilisel kaardil.

Kolonelleitnant E. Ahman.

Topograafiline kaart orienteerimisvahendina peab sisaldama kõiki ja õigeid andmeid selles ulatuses, mis kaardi mõõtkava võimaldab, ja sellesisulisi andmeid, milleks kaart on valmistatud. Nii ühe- ja samamõduliselt katastri kaardilt tuleb nõuda hoopis teiste andmete rõhutamist kui sõjatopograafiliselt kaardilt. Sageli unustatakse see ja oodetakse kaarte, kust võib leida kõiki kõigil aladel vajalikke andmeid. Püüdmine universaalsusele labastab kaardi, kuhjab ta andmetega ja lõppeks ei suuda kaart täita ülesannet. Üks element kõigil kaartidel on ühine, ja nimelt k o h a n i m e d. Need on kaardi tähtsamaid elemente, nad on kaardi lugemise alusmüüriks, seepärast on nõutav, et kohanimed oleksid õiged ja kokkukõlastatud mitmekesistel ja mitmemõdulistel kaartidel. Käesolev kirjutis tahab üldjoontes valgustada olukorda kohanimede suhtes üldiselt ja Eestis.

Kui uurida välismaade kaarte, siis näeme, et kohanimed, eriti vähemate asulate suhtes, on erinevad ühe ja sama riigi kaartidel. Väikemõdulistel kaartidel, mis haaravad mitmet riiki, näeme nimedes täielist virrvarri. Rahvused, andes välja maailma või maailmajagude kaarte, leiavad enese olevat õigustatud moonutama kohanimed oma keele kohaselt nii, et pärismaalane vaadates selliseid väljaandeid, leiab enese omal kodumaal nimede suhtes täiesti võõrsil.

Mis puutub riike, kus valitseva rahvuse iseseisvus on kehtinud sajandeid, siis seal erinevus kohanimedes, mitmel või samal ajastul ilmunud kaartidel, on tingitud keele ajaloolisest arengust, suurte senjooride tahlest teatud kohta siduda oma isikuga, rahva traditsioonidest jne. Kui mainitud olukorras kohale tahetakse tänapäeval anda ametlik nimi, siis tõuseb sageli avalikkuses nime ümber võitlus, sest kohalikud suured ja rühmitused tahaks näha neilt eelistatud nime. Rootsisis näiteks juhtudel, kui asulal või esemel on mitu erinevat nime, võetakse lahendamisel aluseks ajalooline vanus: milline nimedest leidub kõige vanemast ajast ürikutes, sellel on eesõigus. Raskemas olukorras on nimede ajaloolise arengu suhtes need rahvad, kes on olnud võõra ja keelelt erineva rahvuste poliitilise ja majandusliku ülevõimu all, nagu seda oleme meie, eest-

lased. Eesti Vabariigi praegusi alasid on valitsenud sakslased, taanlased, rootslased, poolakad ja venelased ja igaüks neist on kohanimedesse jätnud jäljed. Eriti meie kohanimedid on moonutanud kohalikud sakslased. Alul tegid nad seda mitte jõudes tabada eesti keele hääldamist, hiljem tekkisid uued nimed puhtsaksa päritoluga, ja nagu näeme eespool, väga mitmekesistel motiividel. Mõned aastad tagasi (1930. a. ümber) Saksamaa ametlikud kaardiasjanduse juhid panid maksma põhimõtte, et rahvusvahelistel kaartidel ei tohi nimesid moonutada.*) Iga maa kohta maksu nimed, mis kasutamisel selle maa rahva poolt. Nii näemegi Saksa kaartide viimastel väljaannetel Eesti aladel täiesti eestipäraseid nimesid. Endise „Revali“ asemel on „Tallinn“, „Dorpat'i“ asemel „Tartu“, „Ösel'i“ asemel „Saaremaa“ jne. Kuid ka siin ei ole jõutud täiuslikkuse ni. Näiteks, Maailmasõjast tuntud Belgia kindlus Lüttich, Liège, leidis eesti avalikkuses kahesugust tunnustamist. Saksa orientatsiooniga (või lihtsalt vähe asjast informeeritud) nimetasid kindlust Lüttich'iks, teised jälle prantsuskeelselt Liège'iks. Ka venelased tundsid vaid Льеж'i. Viimase sakslaste ettepaneku kohaselt tuleks Lüttich nimetada „Luik'iks“, sest selliselt kõlab see nimi flaami keeles. Prantslastel ja prantsuse orientatsiooniga inimestel on nüüd põhjust sakslastele ette heita politiseerimist kartograafia kaudu, kuna sakslased otsivad sõprust flaamidega Belgia prantsuskeelse rahvastiku huvide vastu, sest Liège'i ümbruses, prantslaste vaatevinklist, olevat tooniandvad prantslased. Näiteid oleks palju, kuid nende esiletoomine oleks liigne. Ülaltoodust piisab, et järeldada, kuivõrd raske on leida igale kaardil nimega märgitavale esemele seda õiget, kõigilt tingimusteta tunnustatavat nime, ja millised nii ajaloolised, poliitilised kui puhtkeelelised faktorid põhjustavad kohanime tänapäev. Lisaks tuleb muidugi arvestada kartograafide eksimusi, sest inimeste kätetöös on ikka vigu.

Asudes vaatlema nimesid seni ilmunud Eesti topograafilistel kaartidel, leiame ni-

*) Vt. Handbuch für Küstenvermessungen, Berlin 1927 (ametlik väljaanne) ja Das Reichsamt für Landesaufnahme und seine Kartenwerke, Berlin 1931.

medes, alates aastast 1920, arengut, ühtlasi erinevusi neist, mida viimasel ajal ühe või teise kaardil märgitud asula või maastiku eseme suhtes peetakse õigeks. Peab täie tunnustuse andma sõjaväe topograafidele selles, et nad on püüdnud kõigiti leida kaartidel õigeid nimesid, ja selleks on teinud kõik, mis olukord on võimaldanud. Kuid sajaprotsendilist tõde pole kätte saadud ja ei saada ka lähemas tulevikus, sest kohanimede küsimus ei lase end kergesti stabiliseerida. Mõjuvaid faktoreid nimede liikumises on palju. Üks on see, et endised kohanimed sageli põhjenevad endistel katastridokumentidel, kus keeleline külg on nõrk. Kohaomanik ja rahvas püüab kohanime keeleliselt parandada, või anda uut ajakohast nime. Vallavalitsustelt antavad ametlikud kohanimed sageli ühtuvad nimedega end. Saksa aadressraamatutes. (Vt. Adolf Richter's Baltische Verkehr- und Adressbücher, Riga 1909.) Vahel tuleb ette, et kohanime suhtes kõige viimati leiutatud tõde ei olegi tõde, vaid õige oli just see, mille ümber lükkasime viimase tõe otsimisel. Näiteks olgu Esna küla Järvamaal Esna raudteejaama ja mõisa lähedal. Vene kaartidel seda küla nimetatakse K a r e d a (Suure Kareda) külaks. Ka vanad ürikud tunnevad seda eestlaste muistset asulat Kareda (Carethen) nime all.*)

Seega peaks Järvamaa suurim küla kandma temale esiisadelt antud ja eestlaste ajaloos tuntud K a r e d a küla nime. Meie põlv tahes käesoleval juhul küla nime eestistada, tegelikult aga... saksastas, andes külale mõisaga sarnase nime. A. W. H u p e l oma „Topographische Nachrichten“ praegust Esna mõisat nimetab „Orrisaar“, ehstn. „E s n a mõis“.)

See lähendab, et ka Esna mõisa vanaegne eestikõlaga O r i s a a r on omal ajal

*) Paul Johanseni „Die Estlandliste des Liber Censur Daniae“, 1933. a., Kopenhagen H. Hagerup, Reval F. Wassermann, lk. 60-dal mainitakse Läti Hendriku kroonika andmetel veebruaris 1220 suurt lahingut Kareda (Carethen) juures Järvamaad rüüstavate saarlaste ühelt poolt ja sakslaste, liivlaste, lätlaste ja ristitud sakalaste teiselt poolt. LCD. lk. 235 on toodud andmed, et Carethen oli 1220. a. suurim küla Järvamaal. Krahv L. A. Mellini kaardil 1796. a. (Le Cercle de Weissenstein) leiame samuti kõneall oleva küla nime K a r r e d a. Ka Vene topograafiline kaart 1:42 000 aastast 1898 sisaldab K a r e d a nime, ja nimelt «Суре-Карреда».

*) A. W. Hupel „Topograph. Nachrichten“ III osa lk. 514: „Orrisaar oder Orgesal mit Essenberg“ ..., lk. 515: „Orrisaar ehstn. Esna mõis; der in Landrolle stehende Name Orgesal ist jezt nicht gewöhnlich“...

„eestistatud“ E s n a 'ks, nähtavasti mõisa mõne omaniku Essenbergi järgi. Toodud näide peaks olema küllaldaselt veenev, kuidas nimed on segi aetud just sellega, et on neid asjatundmatult korraldatud.

Topograafilisel kaardil märgitud asulale kohanime leidmisel nime valija peaks teadlik olema kohanimede ajaloolises arengus. Ja meil nagu igal kultuurrahval on õigus esmakorras restaureerida oma esiisade kohanimed, nagu seda tehakse ka teistes maades. Muistsed nimed tulevad foneetiliselt kokkukõlastada eesti keele tänapäevaga. Muistsete kohanimede hankimiseks ja nende arengu jälgimiseks on tarvis leida kirjallikke allikaid. Üheks põhjalikuks allikaks siin tuleb lugeda Tallinna linnaarhivaari Paul Johanseni teost „Die Estlandliste des Liber Censur Daniae“ (Kopenhagen H. Hagerup Reval F. Wassermann 1933. a.). See suur üle tuhandeleheküljeline neljandikpögnas uurimus põhjeneb rikkalikule allikmaterjalile ja põhjalikule analüüsile kohanimede tekkimise ja arengu suhtes. Teoses on toodud kohanimede register, milles märgitud n ü ü d n e ametlik eestikeelne nimi, sama koha saksa-keelne nimetus ja muistne eesti nimi (kui on selline leitud).

Põltsamaa pastori August Wilhelm H u p e l i „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland“ I, II, III aastast 1774—1782 annavad topograafide hulga kohanimedid ja materjali nimede ajaloolisest arengust. Hupel on oma tööd püüdnud teha põhjalikult. Krahv L. A. Mellini k a a r d i l e h e d Eesti- ja Liivimaa kohta 1796. a. on sisult ja graafiliselt parimaid teoseid XVIII sajandi lõpust. Kohanimede suhtes on krahv Mellin püüdnud olla erapooletu ja põhjalik. Tema kaardil näeme sel ajal maksvate saksa-keelsete nimede kõrval rööbili ka eestikeelseid nimesid. Näiteks tolle-egne „Wollust“ on ühtlasi märgitud ka „P ü h h a j e r v e M“. Pühajärve mõis on teinud hiljem veel mõningaid nimemuutusi, kuni jõudis välja tänapäev maksva nimeni.)*

Eesti Entsoklõpeedia ja eriteosed Eesti maakondade kohta (Tartumaa, Virumaa,

*) A. W. Hupel „Topograph. Nachr. III osa, Riga 1782 lk. 273 p. 6 loeme: „Wollust ehstn. Pühajärv d.i. heilingen See, führt wegen seiner angenehmen Lage den deutschen Namen mit Recht...“ (Wollust eesti keeli Pühajärv, s. o. püha järv, oma meeldiva asendi tõttu kan-

Valgamaa jne.) annavad topograafidele kohanimede suhtes head materjali, kuid teosed pole veel oma ilmumise järgi jõudnud lõpule.

Endised Vene topograafilised kaardid annavad materjale kohanimede arengu jälgimiseks. Eesti kaartide mitmesugustel väljaannetel on kohanimede suhtes üksikutele juhtudel talitatud kaalumata, — on nime eestipärasuse huvides ristitud koht selliselt, et ta tuleb hiljem ümber ristida. Seepärast tuleb ka neist allikaist kohanimesisid võtta kriitikaga.

Kohanimede suhtes on kindlaks allikaks ametlik teadaanne maavalitsuste poolt kohanimede muutmises ja uute maksmapanekus. Tuleb oletada, et ametiasutis, mis on õigustatud kohanime muutma, enne muutmist oma sammu kõigiti kaalub. Näiteks, Viru ajutine maavalitsus 7. aug. 1936. a. nr. 3978 all teatab Kv. st. topo-hüdrograafia osakonnale ja palub arvesse võtta kohanimede muutmist järgnevalt: Auvere — Joala vallas: Samokrassi uus nimi on Arumäe; Tsõrnaja — Orujõe; Usnova — Vallisaare; Väaska — Kalmujõe; Repniku — Riimetsa. Narva vallas: Fitinka — Kallivere; Ilkino — Vanaküla; Mertvitsa — Kullaküla; Venküla — Väiküla jne. Uued nimed tuleb edaspidi kanda kaardile, kuid rööbiti (algul vähemalt) ka endised nimed, sest uute, eriti kunstlikult sünnitatud nimedega kaart ei suuda olla orienteerimisvahendiks möödunud sündmustele (selles piirkonnas Vabadussõja võitlused) ega käesoleval ajal. Aastakümneid möödudes uued nimed lõövad läbi ja seda kiiremini, mida rohkem nende sünd põhjeneb ajaloolisele või mõnele teisele tõhusale allikale.

Kohanimede suhtes esineb tähelepanuvääriva kirjaliku allikana veel Paul Johansen'i brošüür „Über die deutschen Ortsnamen Estlands“. See on kokkuvõtte ettekandest Eestimaa Kirjanduslikus Seltsis 18. 12. 1929. Ettekanne on määratud peamiselt saksa kuulajaskonnale ja temas lähtutakse vajadusest säilitada kirjanduses Eesti territooriumil seni kehtinud saksapäraseid kohanimesisid, sest Eesti Vabariigi asutised asendavad endised saksa-

nab õigustatult oma nime“). Wollust pidi selleaja keeles tähendama „täiuslikku rõõmu“. Hiljem sõna tähendus sai seksuaalse maigu, iharuse tähenduse. Mõisa omanikud seepärast XIX sajandi alul muutsid mõisa nime „Heiligen-See'ks“, millisenä nimi esineb ka Vene kaardil 1:126 000, aastast 1863. Vene kaardil 1:42 000, aastast 1911 leiame juba Pühajärve mõisa.

keelsed kohanimed maa õigete kohanimedega ja seega saksakeelsed nimed, kui iganenud, tõrjutakse avalikkusest. Ettekanne on meile huvitav kohanimede ajaloolise arengu uurimise seisundist. Allpool on antud kokkuvõttes P. Johansen'i huvitava ettekandest mõningaid mõtteid, kusjuures on rööbiti selgituseks toodud väljavõtteid ka „Die Estlandliste des Liber Census Daniae'st“.

Muistsetel aegadel Soome lahte tunti „mare Estonum“, s. o. Eesti meri nime all. Osmussaar ei ole õige kohanimi, oleks pidanud olema vana eesti nime järel „Otzmasaar“, see tähendab otsmaa saar (maa jatk merre) (lk. 8).

Muistsed sakslased (enne XIII sajandit) on Eesti kohanimed, eriti mereäärsed ja saared, üle võtnud Skandinaavia kaudu, seepärast ka sellised nimed kui Ösel (Ö tähendab saar, sel — hüljes, seega Hülgesaar); Domesnees (näs = nina) Simpernees (Tahkuna). Kui selliseid neesi lõpuga kohanimesisid leidub ka Põhja Saksas, siis on need samuti Skandinaavia päritoluga.

Asulate nimedes olevat Skandinaavia päritoluga eriti tuntud Isborsk (Isborg) Issa (Isa?) nimelise jõe järgi. Isborskis valitses 859. a. normannide vürst Truvor. (Vene agressiivsed rahvuslased tulevad Isborsk'it sõnadest Iz = millestki ja bor = männik. E. A.). Tallinna ürgnimetus Lindanisa (Lyndanise) olevat soomlase Heikki Ojansuu arvates rootsi päritoluga ja nimelt: Linda tähendab rootsi keeles kesa ja näs nina, nii tähendaks Lindanisa Kesanina. Soome rahvalauludes Tallinna tuntavat Kesoniemi nime all, kus kesõ tähendab kesa ja nieme maanina.*)

Alates 1208—1227 aastatest, mil sakslased tungisid Eesti aladesse, õpiti tundma eesti keelt ja eesti kohanimesisid vahetult eestlaste eneste käest. Tolle ajani, nagu juba ülal mainitud, kasutasid sakslased Skandinaavia kaudu saadud eesti kohanimesisid. Kuna sissetunginud sakslased alul vaevu õppisid eesti keelt ja vaevu taipasid eestipärast kohanimede hääldamist, siis tekkis Eesti kohanimede moonutamise kuulmise järele ja soveldamine saksakeelse hääldamise päraseks. Paul Johansen näitab „Die Estlandliste des Liber Census Daniae'st“, et esimestest preest-

*) P. Johansen: Über die deutschen Ortsnamen Estlands, lk. 10.

ritest Läti Hendrik, Peeter Kaikevalde ja mõni teisi, suutsid õigemini transkribeerida eesti kohanimed, pidades sealjuures kinni oma „õigekeelsusest“. Läti Hendriku ristimismaršruute võivat tänapäev jälgida Läti Hendrikult antud liivipäraste - ele lõpuga kohanimede järgi (LCD lk. 74) — Urele, Culdale, Varbole (hiljem ka Varbola), Raigele (Raiküla) jne.

XIII ja XIV sajandil tundnud sakslaste element meie maal end relatiivselt võõrana ja seepärast püütud eesti kohanimed, kui maa peremeeste kohanimed, võtta korrektseks, püüdes edasi anda nime võimalikult eestikõlaliselt väheste muutmistega. Seega ürikutest leiduvad kohanimed XIII ja XIV sajandist on lähedad üргеestipärastele. XV ja XVI sajandil, mil saksa sisserändurite arv Eesti aladel tõusis ja kus uustulnukad arvasid eesleiduvaid kohanimed saksa kohanimedeks, algas kohanimede saksastamine väga naiivselt. Samuti olid selle ajani vanad eesti nimed sakslaste suus juba tugevasti moonutatud (Über die deutsche Ortsnamen Estlands, lk. 11). Alates 1561, Orduriigi langemisest, algas eestlaste maal sakslaste moonutatud kohanimedes uus moonutamine uute maa peremeeste — rootslaste, poolakate ja venelaste poolt.

Uuena ja 3-da perioodina kohanimede arengus märgib P. Johansen XVII sajandit, sest sellest sajandist hakati põhjalikumalt uurima eesti keelt ja seega mõistma kohanimede tähendust. Siis anti sageli eestipärasele kohanimele, kui tähendusega ja korrektsele, sajandite kestel võõrastelt moonutatud kohanime ees õigus. Sellest tulevatki, et mõnes saksapärases kohanimes võivat ära tunda üргеesti kohanime, ainult edasi antud vanas konservatiivses eelahrensilises eesti õigekeelsuses. Näited: Kadus kuni XVII sajandini tuntud Essenbeck ja asemele võeti Essemäggi, mis on omakord korrumppeeritud üргеesti Ääsmägi, Ääsmäe, Eesti ürgnime Hirven, sakslased kirjutavad Hirro ja praegu maksab amelikult Iru. Ürgne Vannamois, hiljem Hovestede, praegu Vannamoisa. Salu-lõpulistest eesti kohanimedest said saksa sal-lõpulised: Haapsalu, Hapsal; vere-lõpulistest fer-lõpulised: Alavere — Allafer; küla-lõpulistest küll-lõpulised: Pääsküla — Pääsküll. Raasikust tehti Rasik; Katkulaga'st Kattentack; Piibust — Piep. Edasi moonutused nimed kontraktsiooni tõttu. Nii said

Usvaste'st Urbs, Nurmest'ist sai Nurms, Tolkas'est Tolks. P. Johansen juhib erilist tähelepanu nimele Wrangel, mis põlvneb üргеesti kohanimest Varangula, ja Treiden, ürgliivi Toreida'st. Lõuna-Eestis on mõis saksapärase nimega Adscher, mis kauges minevikus kandis nime Atsejärve, praegu Eesti kaardil 1:300 000 Atseri. Lätlastele jäänud eestlaste ja liivlaste aladel on kohanimed moonutanud sakslased ja lätlased, kuid ürgnimi kõlab sageli läbi: Poykern end. Poykeyerve, Gaujiena Eesti piiriääne Koivalinn (vt. kaart 1:300 000). Ühe momendina kohanimede arengus toob P. Johansen ette kohanimede lõpu saksastamise. Nii Kärge muutus Kerkauks, Vönnu — Vendau, Pärnu — Pernau, Karulast tehti Karolen jne. Eesti ja liivi kohanime lõpp-küla tõlgiti saksa keelde ja nii tekkisid Allendorf, Maikendorf, Gulden-dorf (Kulnaküla).

Erineva klassi kohanimedes moodustavad need saksapärased nimed, kus eesti keele etümoloogiat mitte tundes, sakslased võtsid omapärasteks sellised eesti ürgvormid, nagu Lügänuuse — Lüggenhusen, eesti Sõmeruse Sommerhusen. Nahkjäläst tehti Nachtigall (ööbik). Üldse eesti kohanimedest lõpuga jala tuletati saksakeelsed — Seinigall, Lechtigall. Sellised muistsed eesti kohanimed nagu: Isapõllu muutus Isabellaks, Välikse — Felixiks, Libala — Libellaks. Muistne Saarde muutus Saarakks jne.

Edasi P. Johansen näitab kohanimedele meie maal, mis puht saksa, rootsi ja vene päritolu. Siin on esmajoones kirikute nimed, nagu: Lodenrode — Järva-Madise, mis praegu sakslastelt samuti hüütakse St. Mathias; Neuenkirchen — Klein St. Marien — Väike-Maarja. Jõgedele lisati „beke“ — bach juurde, nii tekkisid Embeke (Embach), Webbeke — Võhandujõgi, Hirweschbeke — Pirita jõgi. Schwarzenbeck — Mustjõgi anti poriste kallastega jõgedele sageli nimeks, mispärast selliseid „mustjõgesid“ on Eesti aladel mitmeid. Venepärased jõenimed Luga jõgi ja Pijussa jõgi olid muistsel ajal eestipärased Lauke jõgi ja Pilve jõgi, kuna Velikaja jõge tunti vanasti Modde jõe nime all. Ordu ajal maakohtadele antud nimed on sageli usulised (Jerusalem, Bethlehem), lõbutunde (Paradiise, Freudenberg). Sõimunimed, eriti alevikele (Katz-

enschwanz — Kassisaba. Meie Vasknarvat nimetati rootslaste poolt Nyslotik's (Neuschloss saksa keeles), Vene keeles Syrenets.

Mõisadele anti nimesid omanike nime järele „hof“ lisandamisega. Nii tekkisid Rosenhofid, Schwarzenhofid jne. Kuigatsi on oma nime mitmed korrad muutnud. Alul oli Kuikatsi, siis tekkis Dumpianshof, sellele järgnes Löwenhof ja nüüd on jälle Kuigatsi. Puka-Bockenhof'i nimetati ordu ajal Perende, hiljem Buxhöwdenshof ja viimasel ajal saksa keeles Bockenhof, eesti keeli Puka. Poola ajast 1582—1629 on Lõuna-Eestis säilinud mõned kohanimed, näiteks Rogosinsky, praegu Rogosi. Praegustest eesti kohanimedest kannavad saksa sisu ja päritolu järgmised kohanimed: Müüsleri, saksa Meuseler, Kaarepere, end. saksa Scharenberg, Pringi, end. Brinken, Kullina, end. Kudling. Eestis tuntud kolm „Triigi“ nimelist mõisa on tuletatud omanike nimest „Stryck“, kuna samade mõisade ürgeesti nimed, kuigi moonutatult, on sakslaste poolt säilitatud ja nimelt: Kau, Ottenküll, Feckerort. Eesti Akadeemiline Emakeele Selts olevat Tabiverele (saksa Tabifer) soovitanud nimeks Voldi. Kuigi esimene on moonutatud ürgeesti kohanimi ja teine tuletatud Wolffeldt'ist*) (Tabivere jaam on olemas, seega ka ürgeesti kohanimi säilitatud. E. A.). Mõisadele anti nimesid mitte ainult omanike perekonna, vaid ka esnimede järgi ja nii tekkisid Magnushofid, Kassari (bojaar Kassari Baranovi järgi). Vaabina (Fabian v. Tiesenhauseni järgi) jne. Vabadsõjast hästi tuntud Lilienbachi mõis Narva ees võlgneb oma nime rootsiaegsele nimele Lillebacken, mis rootsi keeles tähendab „Väike küngas“, mida mõisa asend keset tasandikku ka tõepoolest on.

Vene ajast, eriti Katariina II ajal, „romantiseeriti“ mõningaid meie maa kohanimed. Nii tekkisid Sorgenfreid, Rosettenhofid, Löwenruhe'd, Wollustid jne. Inetukõlalisi, või kahemõttelisi nimesid parandati, nagu Odenkots tehti Odenwaldiks ja kahemõtteline Wollust-Heilingen See'ks. Kõrtsid leidsid 18—19. sajandil rahva austavat tähelepanu. Neile anti kõlavaid nimesid, nagu Kuld Lõvi — „Goldener Löwe“; „Goldene Kartoffel“, Blauen Hecht“.

*) P. Johansen: Über die deutschen Ortsnamen Estlands, Reval 1930, lhk. 28.

Oli ka eestikeelekõlalisi kõrtsinimesid, nagu „Pahaienes“ Viljandimaal, mis olevat kandnud sissekäigul vemmalvärssi: „Vadadaku on julkus sur, Jennes tullep kõrtzi jur“...

19. sajandi lõpul ja 20. algul tekkisid meie maal nimed nagu — Tivoli, Bellevue, Monplaisir, Karlsbad, Solitude, Rocca al Mare jne., mis pidid nimeandjale meenutama kaugeid maid, kus käidud ja kus palju läbi elatud. Mõni mõisnik lubanud endale nalja, andes mahajäetud metsataludele kõlavaid nimesid. Nii tekkisid Saarde (Pärnumaa) ümbruses Kolumbia, Feuerland, Granada, Montevideo, Maracaibo, Bagamoyo, Missouri. Eestlasest talupoeg tegi sellised nimed suupäraseks. Nii tekkisid „eestipärased“ kohanimed „Missikana“ (Michigan'ist), Kalevormi (Kalifornia'ist), Riiukraana (Rio Grande jne.)

Kokku võttes näeme, et praegustel kohanimedel on oma ajalugu. Leidub allikaid selle uurimiseks. Meil on võimalus mõne kohanime suhtes välja tungida meie esisade kohanimedeni ja teiste suhtes, neid kaardile kandes, vähemalt olla teadlikud nime päritolus ja vanuses. Kaitseväe topograaf on seda püüdnud teha ja teeb seda ka tulevikus.

Eesti Akadeemiline Emakeele Selts on kaitseväe topohüdrograafia osakonnale seni kohanimede leidmises ja hindamises andnud väga tänuväärt kaastööd. Kuid vahel on tekkinud olukordi, kus E. A. E. S. ei saa teha kohanime suhtes ainust ja resolutset otsust, sest juba avalikkuses esineb mitu nime ja igal neist oma „seljatagune“ ja igaüks neist ka sobiks võtta tarvitamisele topograafilisel kaardil. Seepärast möödunud aastal kaitseväe kõrgemate juhtide soovitusel Kv. topo.-hüdrograafia osakond pöördus Siseministeriumi poole palvega, sanktsioneerida topograafilisele kaardile kantavaid kohanimedid enne kaardi ilmumist ja seda eriti neil juhtudel, kui asulal on mitu eestipärasest ja kõigiti auväärset nime. Siseministerium enda peale sellist kohustust ei võtnud vastava seaduse puudumisel. Seega õige kohanime otsimist topograafil tuleb jätkata omal jõul.

Ülalpool toodu annab lühikese ülevaate kaartide kohanimedest üldiselt ja meie olukorras eriti. Näeme, et õige kohanime leidmine teeb sageli raskusi kõikjal ja et väga mitmesugused faktorid mõjutavad õige kohanime valikut. Kaitseväe topograafiline kaart kohanimede suhtes peab olema olude- ja ajakohtane. See tä-

hendab, nimesid, mis esinevad kaardil, peab tundma ka kohalik rahvas. Seepärast „Ringen'ite“ otsimine Vene kaardi mõõdukus 1:42 000 mõjul Rõngu asemel on lubamatu. Samuti oleks ebaõige nõuda Arumäe leidmist Samokrassi asemel, juba lähemal ajal, sest Arumäe on värske ja nähtavasti kunstlik sünnitus. Topograafiliste kaartide iga on vähemalt 5—10 aastat ja seega Arumäe pääseb kaardile alles pikkade aastate möödudes. Selleks ajaks suudab võib-olla ka rahvas ära õppida uued kohanimed ja siis Arumäe leiab kasutamist ametliku ja tegeliku nimena uutel kaartidel. Üldse kunstlik uute kohanimede soetamine, vähemalt lähematel aastatel — topograafilise kaardi sisu ja eluea säilitamise seisundist — ei oleks soovitatav eriti seal, kus meie ajaloolised traditsioonid (Vabadussõja võitlused) on tihedalt seotud maksvate kohanimedega ja ka kohalik rahvastik oma keele või murraku tõttu on har-

junud maksvate kohanimedega. Sellises olukorras oleks soovitatav neil, kel on õigus kohanimedid muuta, teotseda kultuurrahvale omase mõeldukuse tundega. Muidu võib juhtuda, et topograafilisel kaardil märgitud uued nimed ei tungi rahva teadvusse ja kaart ei anna maastikul teotsejale kohanimede suhtes tarvilist orienteerimismaterjali.

Eesti riigi territooriumi siseosades oleks kohustuslik kaotada kõik võõrastelt sisse toodud ja vägivallaga maksmapandud või moonutatud kohanimed, püüdes sealjuures restaureerida üргеesti kohanimedid. Kui asulal, jõel, mäel, järvel jne on olemas mitu eestipäraseks tunnustatud nime ja sellised leiavad rööbiti kasutamist, siis ametlikuks nimeks tuleks valida see neist, mil lähemad sugemed üргеesti nimega. Seega Esna küla peaks taganema Suure-Kareda ja Voldi Tabivere ees.

Kõrged õhingud.

Kapten R. Ustal.

Maailmasõda tõi suurtükiväe lasketehnikasse suuri muudatusi, eriti eellaskeviiside kohta. Nähtamatute märkide tulistamiseks oli tarvis rakendada tööle õhustvaatlusi lennukilt ja õhupallidelt. Rinde stabiliseerimisega raskendus õhustvaatlemine, kuna leiti kaitseset moondamisega ja õhukaitse relvadega. Mitme patarei tulistamine kitsal rindel ei lubanud enam teostada otsestvaatlust ega eellaskmist. Eellaskmise ärajätmisega oli aga laskmine ebatäppis, kuna ei osatud otstarbekohaselt kasutada meteoroloogilisi ja ballistilisi andmeid. Oli tarvis viia lõhkemisi sinna, kus neid oli parem näha. Sellest tekkis eellaskmine abimärgi pihta, tule üleviimisega märgile. Ka see meetod ei annud oodatud tulemusi, sest (kuigi mõlemate punktide kooridinaadid ebantud) kalduvused suunas ja kauguses olid ikkagi suured, kuna harva leiti sobiv abimärk.

Oli tarvis leida patareimärgi suunas abimärk võimalikult märgi lähedal. Kuna maastikul oli niisugust abimärki raske leida, otsustati lendjoone kontrollimist toimetada kõrge õhingu pihta. Sellega oli leitud nn.

õhutunnismärk, mille pihta teostati lendjoone eellaskmist.

Sakslased kasutasid alates 1916. a. veebruarikuust eellaskmiseks kõrgete õhingutega kõrgusemõõteplaani, langenuurkadeplaani ja lendjoonte graafikut *). Ametlikult võeti see viis tarvitusele 24. 04. 17. a.

Saavutatud tulemused näitasid, et plaani kasutamine on eriti siis tarvilik:

- kui vaatlus- või mõõtepunktid ei näe märke, mis asuvad lohkudes või kün-gaste taga ja kui maastik on soine;
- lahinguolukorras, kui mõlemalt poolt on äge suurtükituli;
- kui ilmastikutingimused ei luba kasutada õhustvaatlust;
- eriti öösi, kui lõhkemised maapeal on vaevalt nähtavad;
- kui maapealseid lõhkemisi ei ole võimalik vaadelda, kuna vastane on katnud meie lõhkemisi suitsuga;
- kui on tarvis tulistada kauget, täpsalt kindlaksmääratud märki.

*) „Sõdur“ 1932. a. nr. 11/12 lk. 291.

Võib märkida, et sakslastel läänerindel 4. armees 1917. a. esimesel poolaastal oli toimetatud ühe mõõtemeeskonna poolt 300 öösist eellaskmist ja kaks korda rohkem päevaseid eellaskmisi. Nii öösiste kui päevaste eellaskmiste tulemused olid alati head.

Ohupallide tulistamiseks kaugelaste kauguriga kasutasid sakslased kõrgusemõõteplaani ja erilist lendjoonte graafikut.

Meie oludes võib kasutada allpool toodud horisontaalmõõteplansetti, kõrgusemõõteplansetti ja lendjoontelõppudeplansetti samade ülesannete täitmiseks, mida kasutasid sakslased Maailmasõjas.

Laskmiseks kõrgete õhingutega kasutatakse granaate lentsüütajatega, nende puudumisel šrapnelle.

Laskmisi kõrgete õhingutega võivad teostada patareid, grupi spetsialistide komandod ja diviisi suurtükiväe spetsialistide komandod mitmesuguste viisidega.

1. Arvutusviis, kui mõõdavad kaks (patarei vaatluspunktid) või kolm (grupi spetsialistide komando mõõdupunktid) vaatluspunkti, kasutatakse lendjoonte lõppude graafikuid $\frac{1}{2}^\circ$ vahedega. Graafiku mõõtkava kauguses on harilikult 1:20 000 ja kõrguses 1:2000 või kauguses 1:10 000 ja kõrguses 1:2000;

2. Arvutusviis, kui mõõdavad 2 kuni 3 vaatluspunkti, kasutatakse lendjoonte lõppude graafikuid 50 m vahedega. Graafiku mõõtkava kauguses ja kõrguses on siis 1:2000, kusjuures ühele mm-le vastab kaks meetrit. Laskmiseks, kergekahuriga, kaugustele 3800 m kuni 6200 m on tarvis kolm graafikut (3800—4800, 4500—5500, 5200—6200).

3. Kui puuduvad lendjoonte graafikud, siis on tarvis enne laskmist joonestada tõste lähteseadele vastav lendjoone lõpp. (SV. E. V. lk. 209.)

4. Arvutusgraafilise viisi kasutamisel leitakse arvutuse teel vaatluspunktide asimuudid, patarei laskeasimuut ja laskekaugus. Suuremõõdulisele plaanile asetatakse märkantud koordinaatide abil. Läbi märgi tõmmatakse vaatluspunktide ja patareimärk asimuudid („Sõdur“ 1929, nr. 39/40). Õhingu horisontaalkese leitakse vaatluspunktidest teatatud asimuutide abil ja keskmine õhingu kõrgus arvutuse teel. Parandatud lendjoon määratakse kindlaks lendjoonte lõppude graafikul (SV. E. V. lk. 136).

5. Diviisi suurtükiväe spetsialistide komandod kasutavad õhingute koordinaatide x ja y kindlaksmääramiseks horisontaal-

mõõteplansetti. Üks komando määrab kindlaks samal plansetil ka õhingukõrguse.

Arvutusviisi kasutamiseks on tarvis kindlaks määrata vaatluspunkti koordinaadid x ja y täpsusega 2 kuni 3 m ja z kuni 1 m täpsusega. Sellist täpsust saab vaid siis, kui vaatluspunkti koordinaadid määratakse kindlaks teodoliidiga otseõike abil. Vaatluspunktide kindlaksmääramine vastulõikega ei anna aga seda täpsust, nagu otseõike viis, kuna on raske leida vaatluspunktist kolm kuni neli trigonomeetriliselt kindlaksmääratud punkti. Eriti on raskendatud kõrguste määramine kuni 1 m täpsuseni. Kuigi kaardil 1:25 000 on kõrguse jooned märgitud iga kahe meetri järgi, ei saa seda täpsust alati kätte, eriti aga siis, kui tuleb vaatluspunkti (mis asub metsas või selle serval) koordinaadid määrata kindlaks polügooni käiguga. Suurem täpsus, mida võib oodata lahingus, vaatluspunkti koordinaatide x ja y kindlaksmääramisel on ± 5 m (keskmine vigaga kuni 7 m) ja kõrguse määramisel ± 2 m (keskmine viga 2,8 m). Käärpikksilma horisontaalsuunamise täpsus kaugusel 3500 m on siis 2t (7,0 m) ja vertikaalsuunamise täpsus 1t (3,5 m).

Üldiselt on arvutusviiside juures laskestvus pikk, sest arvutuslehe täitmiseks on ette nähtud 20' ja eellaskmiseks 15' (kuigi see võib teinekord kesta kuni 30').

Kuna eellaskmise ajal võib side katkeda, näiteks pärast 3. lasku, siis tulejuht peab ootama seni, kuni side korras. Seepärast on tarvis, et tulejuht saaks andmeid lendjoonte asetusest märgi suhtes iga lasu järgi, et võiks otsustada ka 2 kuni 3 lasu abil, kus asub lendjoone langepunkt maapeal.

Allpool teen ettepaneku mooduse kasutamisele võtmiseks, mis võimaldab vältida vigu, millega on seotud arvutusviiside kasutamine.

Esitatava laskeviisi kasutamiseks on tarvis kolm plansetti:

- horisontaalmõõteplansett, mille abil määratakse kindlaks õhingu asetus horisontaalpinnal;
- kõrgusemõõteplansett, millega tehakse kindlaks õhingukõrgus vertikaalpinnal;
- lendjoontelõppudeplansett, millel leitakse lendjoone horisontaalprojektsioon õhingust märgini.

Mõõtepunktide koordinaatide x ja y kindlaksmääramise täpsus võib olla 5 m ja kõrguste kindlaksmääramise täpsus 3 meetrit. Viisi kasutamine leiab aset juhtumil, kui on tarvis eriti kiiresti tulistada kaugelt, nähta-

matut, kuid täpsalt kindlaksmääratud märki. Patareide koordinaadid x ja y määratakse kindlaks 25 kuni 50 m täpsusega ja patarei laskeasimuut täpsusega 5t kuni 10 t. Seega mõõdetakse patarei koordinaadid ja patarei märgi asimuut kaardil 1:25 000.

Horisontaalmõõteplañsett.

Horisontaalmõõteplañsett (HMP) on ehitatud nagu mensula plañsett. HMP-i mõõdud on 100 cm × 70 cm × 3,0 cm ja mõõtkava 1:10 000 või 1:20 000. HMP-ile asetatakse helkmõõtepunktid koordinaatide abil. Iga helkmõõtepunkti kohta tehakse äärejaotused täpsusega kuni 1t. Äärejaotuse nulljoon on orienteeritud võrkpõhja.

Kõrgusemõõteplañsett.

Kõrgusemõõteplañsett (KMP) on ehitatud 14-kordsest vineerist. KMP-i mõõdud on 122 cm × 54 cm × 2,5 cm horisontaalmõõtkava on 1:10 000 ja vertikaalmõõtkava 1:1000.

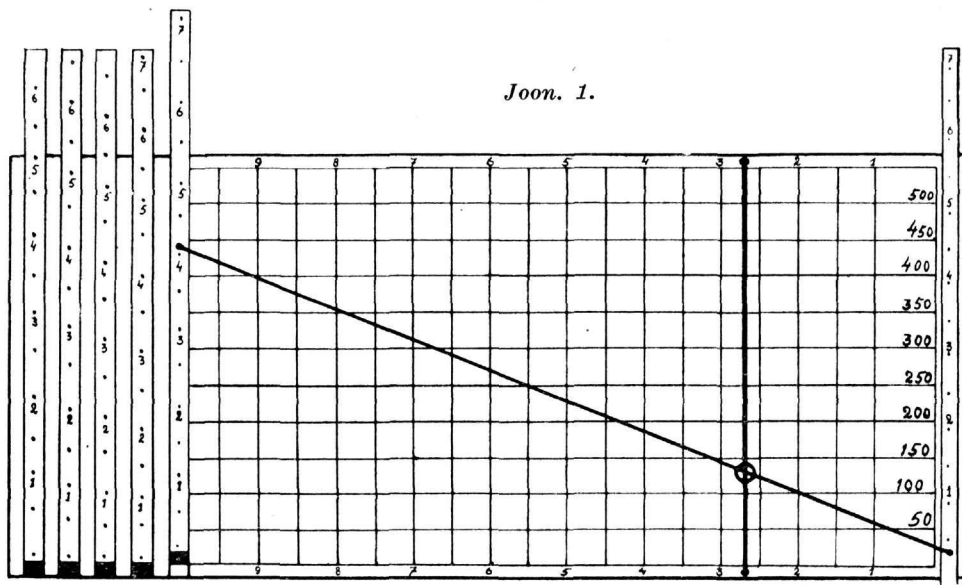
KMP-il ülemisel ja alumisel serval on kaugusejaotused 0 kuni 9,8 km (joonis 1). Kaugusejaotuste vahe on 5 mm, mis vastab 50 m. Kauguste asetamise suurim täpsus on 5 m. Horisontaalselt on KMP-le joonestatud kõr-

Esimesel joonlaual (kollane) on jaotused 0t kuni 74t ja kõrgusejaotused nagu KMP-i paremaserva joonlaual; teisel joonlaual (must) on jaotused 0t kuni 71t; kolmandal (sinine) — 0t kuni 68t; neljandal (punane) — 0t kuni 66t ja viiendal (roheline) — 0t kuni 64t. Joonlaudade pikkus on 75 cm, laius 2 cm ja kõrgus 1,5 cm.

Kui on tarvis toimetada õhingu salkimist üle 9800 m, siis tuleb lugeda horisontaalmõõtkavaks 1:20 000 (mis lubab salkida õhingu kuni 19 600 m) ja vastavalt sellele vertikaalmõõtkavaks 1:2000 (mis lubab mõõta kõrgusi kuni 940 m). Kui on tarvis salkida veel kõrgemaid punkte, näiteks kuni 1900 m, loetakse vertikaalmõõtkavaks 1:4000.

Lendjoontelõppudeplañsett.

Lendjoontelõppudeplañsett (LLP) on ehitatud puust, samal viisil nagu horisontaalmõõteplañsett. LLP-i mõõdud on 45 cm × 45 cm × 2 cm. Paremast alumisest nurgast on LLP jaotatud horisontaalselt ja vertikaalselt joontega ruutudesse. Ruudu küljepikkus on 5 mm, mis vastab 5 m (mõõtkava 1:1000). Jaotused LLP-il algavad paremast alumisest nurgast ja jaotuse asetamise suurim täpsus on 0,5 meetrit. Alumisel, ülemisel ja pare-

Joon. 1.

gusejoones 0 kuni 500 meetrini õhingukõrguse asetamiseks vastavalt märgi tasemele; kõrgusejoonte vahe on 5 mm, mis vastab 5 m. Kõrguse asetamise suurim täpsus 0,5 m. KMP-il paremal serval asub liikuv joonlaud, millel kõrgusejaotused 0 kuni 700 m. KMP-il vasakul serval on viis joonlauda, mille jaotused on samad nagu käärpikksilma loel.

mal serval on LLP-il märgitud kõrgused 0 kuni 400 m; vasakul serval on märgitud langurkade suurused 0° kuni 45°, mille lugemise täpsus 2—3 minutit.

Langenurga asetamiseks LLP-ile kasutatakse terasjoonlauda, mille pikkus on 640 mm, laius 30 mm ja kõrgus 2,5 mm. Joonlauale on graveeritud jaotused 600 mm pik-

kusel; jaotuste vahe on üks millimeeter, mis vastab ühele meetrile. Joonlaud kinnitatakse LLP-ile erilise puksi abil, mis valmistatud terasest. Puksil on tsilindriline kuju, mille kõrgus 15 mm ja läbimõõt 7 mm; puksi külge on kinnitatud 10 mm pikk nõel, mille läbimõõt 0,2 mm.

Eellaskmine.

Eellaskmise ettevalmistus.

Kõrgusemõõteplansetil on võimalik töötada viie helkmõõtepunktiga rindelaiusel kuni 12 km.

Eellaskmiseks asetab helkmõõterühma ülem horisontaalmõõteplanseti (HMP) lahinguvalmis. Suurtükiväe tulejuht teatab diviisi suurtükiväe spetsialistide komando ülemale tulistatava märgi koordinaadid x, y ja z, patarei laskevõrkasimuudi (või patarei koordinaadid x, y, z), laskekauguse kvadrandi ja sellele vastav langenuk, ning õhingu kõrgus kallangu 8 TK meetrites (arvutusleht, vt. lk. 1198).

Seejärgi:

a) HMP-i allohvitser asetab antud koordinaatide abil märgi (kui tarvis ka patarei) HMP-ile ja joonestab läbi märgi patarei laskeasimuudi;

b) helkmõõterühma ülem mõõdab HMP-il helkmõõtepunktide asimuudid märgile ja teatab telefoni teel helkmõõtepunktide vanemale. On helkmõõtepunktide käärpikksilmad suunatud vastavalt märgi asimuudile ja põiklood on horisontaalne, teatavad helkmõõtepunkti vanemad lahenduspunkti katteharja kõrguse suurust;

d) helkmõõterühma ülem vastavalt kõige kõrgema kattega helkmõõtepunkti loeseadele ja märgikaugusele, määrab kindlaks selle kõrguse merepinnast meetrites ja lisab sellele juurde õhingu kõrguskallangu 8 TK. Kindlaksmääratud kõrgust teatab diviisi suurtükiväe spetsialistide komando ülem tulejuhile;

e) helkmõõterühma ülem vastavalt laskekauguse kvadrandile, asetab LLP-il joonlaua langenurgale. Joonlaua vastu märgib õhingu kõrguse, mis leitud punktis d, loeb LLP-i alumisel jaotusel õhingujoonvahe ja teatab selle HMP-i allohvitserile;

f) HMP-i allohvitser märgib HMP-il joonvahe pikkuse patarei laskeasimuudi suunas, loeb helkmõõtepunktide asimuudid HMP-ilt ja teatab need helkmõõtepunktidesse. Määrab kindlaks HMP-il helkmõõtepunktide kaugused arvatavale õhingu ja teatab need helkmõõterühma vanemale.

Tegevuste d, e ja f ajal töötab KMP-i allohvitser järgnevalt:

- asetab KMP-i ülemisele ja alumisele äärejaotusele puksid vastavalt kollase helkmõõtepunkti kaugusele arvatavale õhingu (2635 m). Ühendab puksid kumminiidiga;
- asetab parempoolse joonlaua KMP-i parempoolse äärejaotuse juurde nii, et see satuks märgi kõrguse (+6) vastu merepinnast. Samale joonlauale kinnitab puksi kollase helkmõõtepunkti kõrgusele (+40 m);
- lükkab üles, KMP-i vasakul serval, kollase joonlaua seni, kuni see asetub kollase helkmõõtepunkti kõrguseni;
- kinnitab KMP-i parema serva joonlaua puksi külge kumminiidi, mille teises otsas on suurem puks, viimase asetab vasakpoolsele esimesele joonlaua seadele „0“. Seega on kollane joonlaud orienteeritud horisontaalselt, nagu käärpikksilm helkmõõtepunktis, kui loeseade on „0“. On näiteks kollasel helkmõõtepunktis loe nulliase võrdne 2t (see tähendab, et iga kõrguse nurga mõõtmisel näitab lood vähem 0—02), siis loe nulliase arvesse võtmiseks lükkab KMP-i allohvitser kollase joonlaua alla 2t võrra, sellega on loe nulliase ja ühtlasi ka loe viga autoomaatselt arvesse võetud.

Täpsalt nagu esimene, kollane joonlaud, orienteeritakse kõik teised joonlauad.

Eellaskmise läbiviimine.

On kõik eellaskmiseks valmis, küsib helkmõõterühma ülem telefoni teel punktide valmisolekut. Saades jaatava vastuse, kannab sellest ette diviisi suurtükiväe spetsialistide komando ülemale, kes teatab tulejuhile: „Helkmõõterühm on lahinguvalmis, laskude vahe 30“, s. o. kergekahuri normaal tulekiirus.

Helkmõõtepunkti vanemad, otsekohe pärast õhingu salkimist, teatavad andmed telefoni teel lahenduspunkti; need andmed korradab valjult telefonist (kollane 61—98+41) ja kirjutab oma vihiku. HMP-i allohvitser märgib grafeeritud lehele helkmõõtepunktides teatatud õhingu asimuudid. KMP-i allohvitser märgib grafeeritud lehele õhingu kõrguse seaded. Helkmõõterühma vanem nende andmete põhjal täidab arvutuslehe. HMP-i nullidiseadjad asetavad niite, saadud andmete põhjal. HMP-i allohvitser määrab kindlaks õhingu asukoha märgist, teatab helkmõõte-

Arvutusleht laskmiseks kõrgete õhingutega.

Raskesuurtükivätegrupp patarei Nr. .... 152 Sn haubits Nr. .... " ..... 19 ..... a.

Jrk.	Punkti nimetus	x	y	z
1	Patarei tulepositsioon	241 420	218 070	+ 35
2	Märk	244 474	213 084	+ 06
3	Pkanõmme	141 938	213 801	+ 40
4	Kaberneeme	245 519	214 637	+ 20
5	Übari	243 219	215 761	+ 50
6	Kaberla	241 043	214 820	+ 40
7	Kodasoo	240 344	214 703	+ 40

L a s k e - j a m õ õ t e a n d m e d

D _t = 5850 m; A _t = 53 — 40; Laeng = 4; Õ = 100 m; V _e = 250 m/s.	Helkmõõte punkt	Märgi kaugus	Märgi asimuut	Loe nulliase	Kaugus õhingule	Asimuut õhingule	Loe seade õhingule
D _p = 6000 m; A _p = 53 — 60; Kvadr. = 21° 53' ; Süütaja seade = 24,5"	Kollane	2635	61—20	0	2485	61—81	+ 24
	Must	1860	41—96	0	1800	40—88	+ 45
	Sinine	2930	52—47	0	2745	52—40	+ 17
	Punane	3850	59—23	0	3660	59—55	+ 17
	Roheline	4435	60—19	0	4275	60—50	+ 14

Õ h i n g u t e s ä l k m i s e s t s a a d u d a n d m e d

Jrk.	Kollane	Must	Sinine	Punane	Roheline	Märkmõid				
							Keskmine õhingu kõrgus	Kukkumise kaugus	Õhingu joonvahe	
1	61—98	41	40—68	67	52—40	36	—	22	—	22
2	61—75	24	41—07	44	52—48	22	—	17	—	12
3	62—04	44	40—48	70	52—41	40	—	30	—	23
4	61—77	28	40—91	50	52—39	26	—	20	—	15
5	62—02	40	40—60	68	52—46	38	—	28	—	22
6	61—07	34	40—83	57	52—42	31	—	23	—	17

L e n d j o o n e a s e n d m ä r g i s t

Jrk.	Kollane	Must	Sinine	Punane	Roheline	Keskmine õhingu kõrgus	Kukkumise kaugus	Õhingu joonvahe	Lendjooon asub		
									kauguses	suunas	
1	130	128	128	130	132	130	+ 260	— 310	— 50	p 24	
2	89	92	91	92	90	91	+ 182	— 164	+ 18	p 16	
3	137	134	138	138	137	137	+ 275	— 319	+ 44	p 17	
4	100	98	101	99	102	101	+ 203	— 182	+ 21	p 06	
5	130	133	132	132	133	132	+ 267	— 221	+ 46	p 24	
6	112	111	112	113	111	112	+ 223	— 317	— 94	p 15	
									— 188	+ 85	p 102
									— 103:6 =	— 17	p 102:6 = p 17

rühma vanemale õhingu asetuse suurused (— 310, p 24) ees —, taga +, paremal p, vasakul v, kes need märgib arvutuslehele.

Kollasest helkmõõtepunktist saadud loeseade põhjal (+ 41) asetab KMP₂i allohviter puksi kollasele joonlauale. Õhingukauguse ja õhingukõrguse kumminiitide lõikepunktist leitakse KMP₂il kollase helkmõõtepunkti õhingukõrgus märgipinnast (130 m). Selle kõrguse märgib helkmõõterühma vanem arvutuslehele. Samal viisil tehakse kindlaks ka õhingukõrgus teistest punktidest saadud loeseade andmete põhjal.

On kõikide punktide andmed õhingu asetuse kohta sisse kantud arvutuslehele, kontrollib helkmõõterühma ülem LLP₂il joonlaua asetust ja nihutab selle allapoole seni, kuni arvesse võetud mürsuvajumine viimase sekundi jooksul. Arvutuslehel (viiekordse kontrolliga) leitud keskmise õhingukõrguse (130 m) vastas loeb helkmõõterühma ülem LLP₂i alumisel jaotusel kukkumiskauguse (+ 260). Selle kauguse märgib helkmõõterühma vanem arvutuslehele. LLP₂il kindlaksmääratud kukkumiskauguselt arvutatakse maha HMP₂il määratud õhingujoonvahe. Saadud kaugusevahe (— 50) ja lendjoone suunakallang (p 24) teatab diviisi suurükiväe spetsialistide komando ülem otsekohe tulejuhile.

Lahenduspunkti töötamise ajal tulistab patareid järjest edasi. Kuus minutit pärast viimast lasku on tulejuhil olemas andmed (eraldi iga kuue õhingu kohta) lendjoone asetusest märgist. Kallangute kindlaksmääramine iga lasu järgi kohe pärast mõõtmist ning otsekohene teatamine tulejuhile on eriti tähtis siis, kui katkeb side tulejuhi ja lahenduspunkti vahel.

Kokkuvõte.

Mõõtmine KMP₂il vilunud meeskonnaga on väga kiire, kuid ühtlasi ka täppis, kuna mõõtmist toimetatakse 4—5 punkti abil. Aeg, mis kulub õhingu salkimisest andmete saamiseni, on 90".

Lastes 6 lasku kiirusega 75" lask (raskehaubitsa normaal tulekiirus) kulub selleks

7' 30". Selle aja jooksul on helkmõõterühm lahendanud viie lasu andmed ja ühe lasu andmete lahendamiseks kulub veel aega 90". Seega 1' 30" pärast viimast lasku on tulejuhil andmed suuna- ja kaugusekallangutest iga lasu kohta eraldi. Sellist kiirust ei saa kunagi arvutuse teel ega ka mõnel teisel viisil.

Kui suurtükk asub tulepositsioonil stabiilselt, võib kergekahuriga anda laskekiirusega kuni 15", s. o. kergekahuri suurendatud tulekiirus (helkmõõterühm suudab mõõte õhingukõrgust ja suuna andmeid 10"), kuid sellest pole kasu. Laskmise kestvus läheb küll lühemaks, kuid tuleb ikkagi arvestada helkmõõterühma plaanikindlat tööd.

Suur laskekiirus on aga eriti tähtis moondamiseks, sest vaevalt suudavad vastase helk- ja kõlamõõteosad kindlaks määrata patareid asukoha 75" jooksul.

KMP₂i viis on rippumatu õhingu ja lendjoone hajumisest ning süütajate põlemisest. On täiesti ükskõik, kas õhing asub lendjoonest kõrgemal või madalamal, sest õhingu kõrguse muutmisega muutub suhteliselt ka õhingujoonvahe, samuti ka õhingukukkumiskaugus (õhingu horisontaalprojektsioon).

Kasutades kõrgustemõõteplanšetti ühes lendjoontelõppudeplanšetiga on võimalik:

- läbi saada arvutusteta, täita tegevusi kiiresti, ilma et see mõjutaks täpsust;
- teostada laskmist ka siis, kui koordinaadid x ja y on kindlaks määratud kuni 75 m, z kuni 7,5 m ja laskeasim muut kuni 15t täpsusega. Seega võib äärmisel juhul kasutada ka kaarti 1:42 000 ruudustikuga;
- läbi saada lendjoonte graafikuteta;
- lendjoontelõppudeplanšetti kasutada laskmiseks iga suurtüki süsteemiga;
- lihtsal viisil leida kukkumiskaugused lendjoontelõppudeplanšetil;
- võtta arvesse mürsu lõppkallang viimase sek. jooksul;
- leida otsekohe helkmõõtepunktide vertikaalseadeid arvatavale õhingule;
- võtta automaatselt arvesse helkmõõtepunkti ja märgi taseme vahe;
- võtta automaatselt arvesse käärpikk-silma loe nulliase, s. t. loeseade viga.

Piklikkude maa-aluste laengute mõjust ja laengukambritest puuraukude põhjas.

Major N. Thar.

Tee kiireks purustamiseks puuritakse teesse või muldesse maapuoriga augud ja neisse asetatakse laengud. Sellistel laengutel on tavaliselt piklik kuju ja nende õhkimisest saadud lehtrid on väiksemad samasuurte koondatud laengute õhkimisest tekkinud lehtritest (P. E. IV § 290).

Mõni aasta tagasi korraldati pioneripataljonis katseid püstloodis puuritud aukudesse asetatud piklikkude maa-aluste laengute mõju kindlakstegemiseks. Katsed korraldati talvel Valdeki õppeväljal, kus pinnas on liivane ja kivideta, lund veel maas ei olnud, kuid maapind oli juba külmanud ja külmanud kihi paksus oli 30—35 cm. Laengute suurused arvutati valemist $L = gh^3$ ja pinnase kordaja g suuruseks võeti 1,5 (P. E. IV § 173). Laengute õhkimisest saadud lehtrite sügavused aga näitasid, et liiv ei olnud nii tihe, nagu seda arvati ja et hariliku laengu suuruse saamiseks oleks pidanud võtma g suuruseks 1,20—1,25.

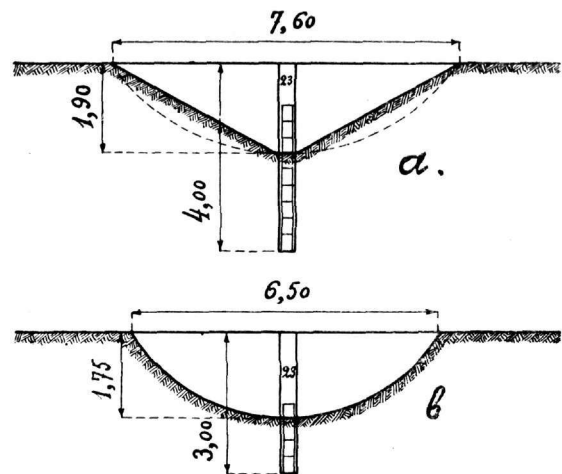
Esimese puuraugu sügavus oli 4 m ja läbimõõt 23 cm. Laengu suurus oli 96 kg, kõrgus 3,20 m ja läbimõõt 0,22 m; seega laengu pikkuse (kõrguse) suhe läbimõõdule oli $320 : 22 = 14,5$. Selle laengu õhkimisest tekkinud lehtri läbimõõt oli 7,60 m, sügavus 1,90 m ja maht ligikaudu 30 m^3 ; lehtril oli koonuse kuju (joon. 1-a). Samasuure koondatud laengu õhkimisest samal sügavusel oleks tekkinud lehter, mille läbimõõt oleks olnud vähemalt 9,20 m, sügavus 1,70 m ja maht ligikaudu 50 m^3 ; lehtril oleks olnud tavaline kuju (P. E. IV joon. 71). Seega pikliku laengu õhkimisel puuraugus on produktiivselt kasutatud vaid $30 : 50 = 60\%$ lõhkeaine hulgast, kui laengu pikkuse suhe läbimõõdule on 14—15. (Joon. 1.)

Teise puuraugu sügavus oli 3 m ja läbimõõt 23 cm. Laengu suurus oli 41 kg, kõrgus 1,40 m ja läbimõõt 0,22 m; seega laengu pikkuse (kõrguse) suhe läbimõõdule oli $140 : 22 = 6,4$. Selle laengu õhkimisest tekkinud lehtri läbimõõt oli 6,50 m, sügavus 1,75 m ja maht ligikaudu 26 m^3 ; lehtril oli peagu tavalise lehtri kuju (joon. 1-b). Samasuure koondatud laengu õhkimisest samal sügavusel oleks tekkinud lehter, mille läbimõõt oleks olnud vähemalt 7,50 m, sügavus 1,60 m ja maht ligikaudu 32 m^3 . Seega pikliku laengu õhkimisel puuraugus on

produktiivselt kasutatud $26 : 32 = 80\%$ lõhkeaine hulgast, kui laengu pikkuse suhe läbimõõdule on 6.

Käesoleval aastal korraldatud praktilised harjutused purustustööde alal andsid järgmised täiendavad andmed piklikkude maa-aluste laengute kohta. Puuraugu sügavus oli 1,15 m ja läbimõõt 23 cm; laengu suurus oli 10 kg, kõrgus 24 cm ja läbimõõt 21,5 cm, seega laengu pikkuse (kõrguse) suhe läbimõõdule oli $240 : 21,5 = 1,12$. Selle laengu õhkimisest tekkinud lehtri läbimõõt oli 4,50 m, sügavus 1,40 m ja maht ligikaudu 12 m^3 . Samasuure koondatud laengu õhkimisest samal sügavusel oleks tekkinud samasuur lehter, sest laengu pikkuse suhe läbimõõdule on kõigest 1,12. Saadud andmete põhjal arvutati pinnase kordaja g suuruse valemistest $p = \frac{h}{3} (2n-1)$ ja

$L = gh^3 (\sqrt{1+n^2} - 0,41)^3$ ning leiti, et $g = 1$ (P. E. IV §§ 176 ja 178).

Joon. 1.

Teise puuraugu sügavus oli samuti 1,15 m ja läbimõõt 23 cm, kuid laengu suurus oli 20 kg, kõrgus 48 cm ja läbimõõt 21,5 cm, seega laengu pikkuse (kõrguse) suhe läbimõõdule oli $480 : 21,5 = 2,23$. Selle laengu õhkimisest tekkinud lehtri läbimõõt oli 6,20 m, sügavus 1,60 m ja maht ligikaudu 22 m^3 ; mõlemal juhul lehtritel oli tavalise lehtri kuju. Samasuure koondatud laengu õhkimisest samal sügavusel oleks tekkinud leh-

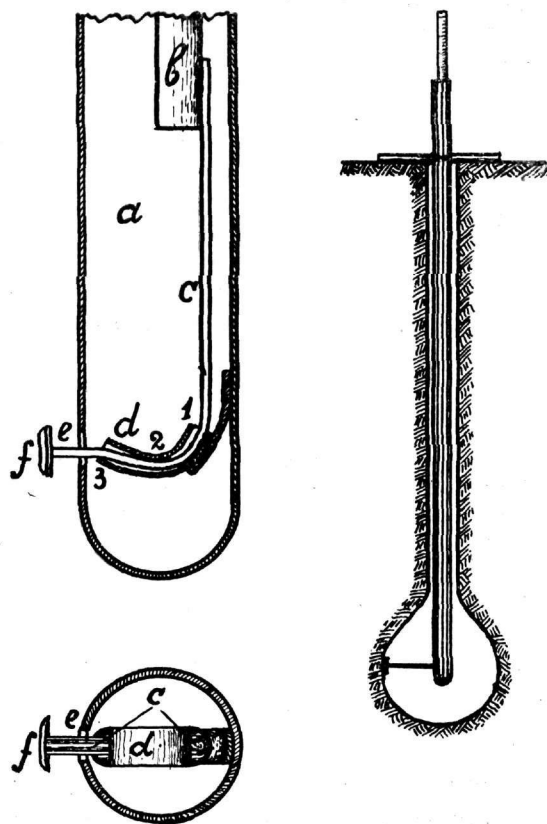
ter, mille läbimõõt oleks olnud 6 m ja sügavus 1,65 m — seega praktiliselt samasuur.

Kõikidest neist katsetest võib järeldada, et püstloodis puuritud auku asetatud maaduse laengu pikkuse (kõrguse) suhe läbimõõdule ei tohi ületada 5; kui see suhe ületab 5, siis osa lõhkeainest on kasutatud ebaproduktiivselt.

Kui laengu pikkuse suhe läbimõõdule ületab 3—5, siis tuleb valmistada puuraugu põhjas laengukamber. Laengukambrite valmistamine puuraukude põhjas on detailiselt kirjeldatud P. E. IV §§ 195—202, puuduvad vaid valemid laengute suuruse arvutamiseks, mis lähevad vaja nõutavais mõõdetes laengukambri valmistamiseks. Nii-suguste valemite koostamine pole tegelikult võimalik, sest ka näiliselt võrdsetes tingimustes on laengukambritel igakord omapärane suurus ja kuju. Kui alles laengukambri laadimisel selgub, et laeng ei mahu laengukambri, siis puuraugu ja laengukambri valmistamiseks kulutatud aeg ja laengukambri asetatud lõhkeaine on asjata kulutatud, sest lõhkeaine väljavõtmine puuraugu põhjas asuvast laengukambrist on õige raske, vahest ka võimatu, väiksema laengu õhkimisel suuremale laengule määratud sügavusel aga lõhkeaine on kasutatud ebaproduktiivselt. Seega laengukambri valmistamisel peab olema kasutada mingisugune lihtis, kerge ja tugev mõõduriist, mis võimaldab kiiresti mõõta puuraugu põhjas laengu õhkimisest tekkinud laengukambri mahtu. See mõõduriist ei tarvis olla kuigi täppis, sest tühemete olemasolu laengukambri on praktiliselt tähtsusetu, kui nad ei ületa laengu kümnekordset mahtu.

Prantsusmaal on katsetatud mitmetüübiliste mõõduriistadega. Ajakirjas „Révue de Génie Militaire“ 1927. a. lk. 464 on kirjeldatud vihmavarjutaoline mõõduriist, mis aga on väga ebatäppis juhtudel, kui laengukamber on ekstentriline puuraugu pikitelje suhtes, sest mõõduriist sirutab oma kodarad välja igasse külge ühtlaselt. Samas ajakirjas 1933. a. sept-okt. numbris kapten Leygue kirjeldab mõõduriista, mis on otstarbekohane ja praktiline laengukambri suuruse mõõtmiseks. Mõõduriist (joon. 2) koosneb metalltorust (a) ja peenikesest latist (b), mis liigub vabalt torus; lati alumise otsa külge on kinnitatud teraslint (c). Toru läbimõõt on 10 cm ja pikkus natuke suurem puuraugu sügavusest. Toru alumises otsas on juhtiv toruke (d) ja ava (e) teraslindi (c) juhtimiseks laengukambri; juhtival torukesel (d) peab olema selline kuju, et te-

raslindi hõõrumine puutekohtades (1, 2 ja 3) oleks minimaalne. Teraslindi otsa külge on kinnitatud väike kilp (f), mis lindi tõmbamisel torusse suleb ava (e) ja takistab mulla tungimist torusse toru lükkamisel puurauku. Lati kaal peab olema kokkukõlas teraslindi vastupidavusega, sest latt oma survega peab teraslindi välja lükkama torust, teraslint aga peab jääma sirgeks ja ei tohi pänduda, kui teraslindi ots kohtab vastupanu. Kohast teraslinti mõõduriista valmistamiseks müügil ei ole ja teraslindi valmistamiseks tuleb kokku needida kolm meetripuud. Lati ülemine ots peab torust välja ulatuma ja sellele otsale märgitakse jaotused, mis vastavad teraslindi torust väljaulatava osa pikkusele; see pikkus loetakse toru pikiteljest.

Joon. 2.

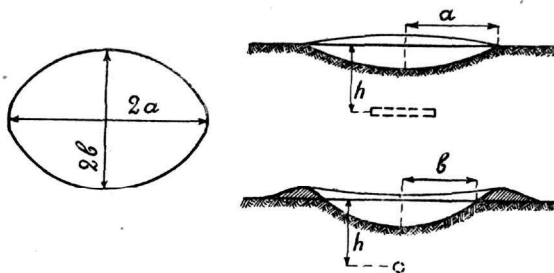
Laengukambri keskmise läbimõõdu mõõtmiseks latt (b) tõmmatakse üles kuni kilp (f) suleb toruava (e), toru (a) lükkatakse puurauku ja latt (b) lastakse alla vajuda. Kui teraslindi ots (kilp f) puutub laengukambri seinani, siis latt jääb peatumata ja toru ülemise otsa kohal olev lati jaotus võrdub arvuliselt kaugusega toru pikiteljest laengukambri seinani. Laengukambri keskmise

läbimõõdu määramiseks jätkub neljast mõõtmisest. Mõõtmiste hõlbustamiseks kinnitatakse torule maapinna kõrgusel ristpuu, mis hoiab mõõduriista soovitava kõrgusel. Laengukambri maht arvutatakse valemist

$$V = \frac{\pi}{6} D^2 H, \text{ milles}$$

V on laengukambri maht ruutmeetrites,
D — " keskmine läbimõõt meetrites ja
H — " kõrgus meetrites.

Kui piklik maa-alune laeng on asetatud vesiloodis puuritud auku ja laengu pikkuse (l) suhe läbimõõdule (d) ei ületa 60 ($l \leq 60d$), siis laengu õhkimisest tekkinud lehtril on plaanis ovaali kuju (joon. 3); kui aga see suhe ületab 60 ($l > 60d$), siis lehtril on plaanis kraavi kuju, mille otsad lõpevad poolovaalidega. Eeskirjas ei ole toodud valemid lehtrite suuruse arvutamiseks, olgugi, et ka neil valemitel on oma praktiline tähtsus.

Joon. 3.

Kui laengu pikkuse suhe läbimõõdule ei ületa 60 ($l \leq 60d$), siis ovaali suure pooltelje (a) suhe väikesele poolteljele (b) arvutatakse valemist

$$m = 0,66 \sqrt[4]{\frac{l}{d} + 4}, \text{ milles}$$

m on laengu pikkuse suhe läbimõõdule ($\frac{a}{b}$),

l — laengu pikkus ja

d — " läbimõõt.

Katsete varal on kindlaks tehtud, et ovaali väike pooltelg võrdub lehtri raadiussega, mis tekiks koondatud laengu $\frac{L}{m}$ kg õhkimisest samal sügavusel h, millel asub piklik laeng L. Laeng $\frac{L}{m}$ on suurendatud või vähendatud maa-alune laeng olenevalt

h suurusest ja seepärast ta kaal arvutatakse valemist

$$\frac{L}{m} = gh^3 (\sqrt{1+n^2} - 0,41)^3$$

(P. E. IV §§ 172 ja 176);

valemil võib anda ka kuju

$$\sqrt[3]{\frac{L}{mg}} = h (\sqrt{1+n^2} - 0,41),$$

kui selles valemis asendada n suhega $\frac{b}{h}$ (P. E. IV § 172), siis leiame, et

$$b = \sqrt{(H + 0,41 h)^2 - h^2}, \text{ kus}$$

$$H = \sqrt[3]{\frac{L}{mg}}$$

$$a = m \sqrt{(H + 0,41 h)^2 - h^2}.$$

Lehtri sügavus

$$p = 0,85 (H - 0,59 h).$$

N ä i d e. Piklik maa-alune laeng on asetatud vesiloodis puuritud auku. Augu pikkus on 2 m, laengu pikkus 80 cm, läbimõõt 6 cm, kaal 2,9 kg. Pil, laengu sügavus 0,90 m, $g = 0,9$. Laengu õhkimisest tekkinud lehtri mõõted on järgmised.

$$m = 0,66 \sqrt[4]{\frac{80}{6} + 4} = 0,66 \sqrt[4]{17,3} = 1,35;$$

$$H = \sqrt[3]{\frac{2,9}{1,35 \cdot 0,9}} = 1,32;$$

$$b = \sqrt{(1,32 + 0,41 \cdot 0,9)^2 - 0,9^2} = 1,40 \text{ m};$$

$$a = 1,35 \cdot 1,4 = 1,90 \text{ m};$$

$$p = 0,85 (1,32 - 0,59 \cdot 0,9) = 0,67 \text{ m}.$$

Seega ovaali pikkus on 3,80 m ja laius 2,80 m; lehtri sügavus on 0,67 m ja maht ligikaudu 3,5 m³.

Samasuure koondatud laengu õhkimisest samal sügavusel tekkinud lehtri läbimõõt oleks olnud 3,24 m, sügavus 0,78 m ja maht ligikaudu 4 m³. Seega piklikus laengus on kasutatud produktiivselt vaid $35 : 40 = 87\%$ lõhkeaine hulgast.

Teede purustamisel muldesse puuritakse tavaliselt kallakud augud (P. E. IV joon. nr. 144). Lameda kallakuga puuraugus asuva pikliku laengu mõju on ligikaudu samasugune, nagu vesiloodis puuritud augus asuva laengu mõju. Mida järsum on puuraug, seda rohkem laengu mõju läheneb püstloodis asuva pikliku laengu mõjule.

Merelahingud Coronel'i lähedal ja Falklandi saarte juures.

Hiljuti lasti Saksamaal Wilhelmshavenis vette 26 000 tn lahingulaev „Scharnhorst“. Varsti saab valmis ka selle sõsarlaev „Gneisenau“. Uute laevade nimed on mõeldud maailmasõjaaegse admiral krahv Spee Vaikse ookeani ristlajate eskaadri mälestamiseks.

Nende laevade tegevus maailmasõjas oli järgmine.

Admiral krahv Spee ristlajad „Scharnhorst“ ja „Gneisenau“ saavad teel Samoa'le Ponape'is teate sõjakuulutamisest ja krahv Spee läheb oma ristlajate eskaadri ülejäänud osaga ühinemiseks tagasi Pagan'isse. Esialgne kava oli Ida-India saarestikus ristlajasõja pidamine Inglismaa vastu. Jaapani juurdetulek liitlaste poole tõmbas sellele kavatsele kriipsu peale ja sundis Speed Lõuna-Ameerikasse sõitma. Pagan'is ühinevad „Scharnhorsti“ ja „Gneisenauga“ kergeristlajad „Nürnberg“ ja „Emden“, abiristlaja „Prinz Eitel-Friedrich“, abilaev „Titania“ ja 8 söelaeva. Pärast Pagan'ist väljumist kergeristlaja „Emden“ (komand. v. Müller) ühes söelaeva „Markomanniaga“ eraldub teistest ja sõidab oma kuulsale seiklustegevusele India ookeani. Pealaevastik jätkab oma teekonda ja jõuab 7. sept. Jõulusaartele. K-r. „Nürnberg“ saab käsu läbi lõigata Austraalia-Ameerika vahelise kaabli Fanningi juures. Tahiti saarest möödudes lastakse põhja prants. kahurpaat Zélée (647 tn).

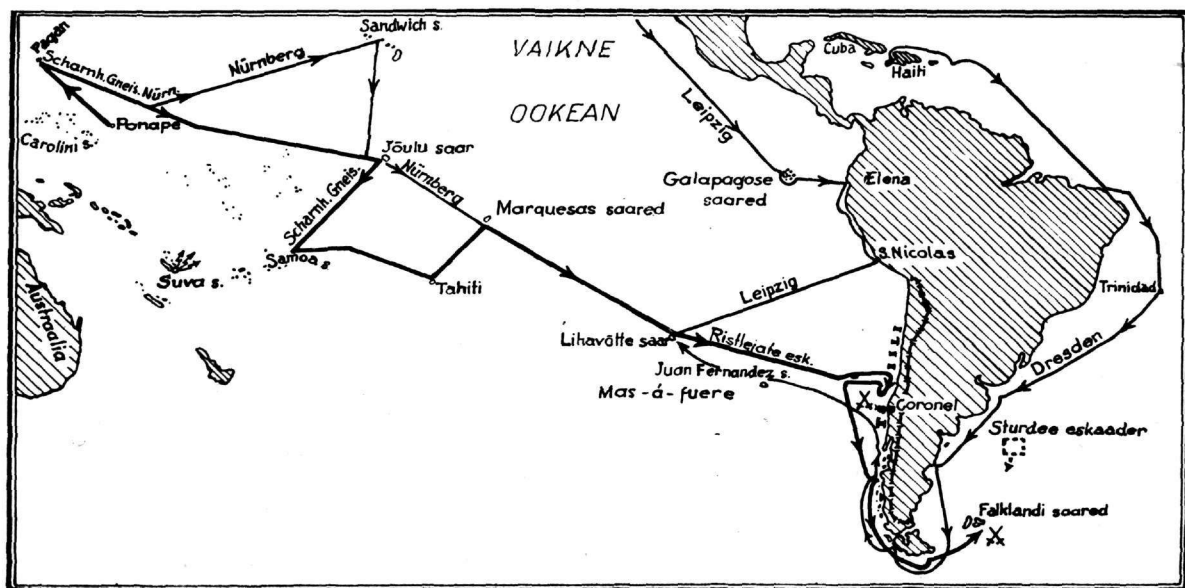
Laevastik puhkab ühe nädala Marquesas'e saartel.

Edasisõidul Lihavõtte-saartele krahv Spee astub traadita ühendusse k-r. „Leipzig'iga“, kes tuleb Mehhikost ja k-r. „Dresdeniga“ kes talle sõidab vastu Lääne-Indiast ümber Kap-Horni. Oktoobri algul püüab inglise Suva raadiojaam kinni salateate, mis Londonist dešifreeritakse ja seega Spee kavatsetud Lõunas paljastab. Lihavõtte-saartel kohtuvad kr-jad „Leipzig“ ja „Dresden“ krahv Speega. Teekonnal Mas a fuerasse saab Speele teatavaks ühe Inglise eskaadri viibimine Lõuna-Ameerika läänerrannikul. Spee hindab selle ligikaudu oma jõududele vastavaks.

Coroneli lahing 01. 11. 1914.

Spee jõudes Tšiili rannikule teab, et üks Inglise eskaader adm. Craddock'i juhtimisel seal viibib. Saksa admiral tahab oodatavaid söelaevu kohata; Craddocki kava on iga hinna eest neid selles piirkonnas kinni püüda, et takistada sakslasi sütevarustamisel. Sel moel otsides söelaevu, kohtuvad mõlemad vastased Coronel'i kohal 1. nov. kella 1600 paigu.

Inglastel on kaks soomusristlajat: Good Hope (adm. Craddock'i lipulaev), 14 000 tn suur; meeskonda 900; kahurid: 2 — 234 mm, 16 — 152 mm ja Monmouth —

9800 tn; 14 — 152 mm kahurit ning kergeristleja Glasgow ja abiristleja Otranto.

Sakslasil — kaks soomusristlejat „Scharnhorst“ (adm. krahv Spee lipulaev) ja „Gneisenau“ — mõlemad 11600 tn suured, à 764 meest, kahureid 8 — 210 mm ja 6 — 150 mm ning lahinguga algul kaks kergeristlejat „Dresden“ ja „Leipzig“.

Seega poolte jõud peagu võrdsed. Kell 1730 jõuavad mõlemad admiralid otsusele, pidada lahingut SO kursil. Inglased, kes asetsevad W pool sakslaste liini, oleksid meeleldi alustanud lahingut enne päikese loojenemist, mil vastase laevad on hästi valgustatud. Spee aga meelega peab vastavat kaugust ja ootab videviku saabumist. Järgneb väike kursimuudatus vaenlasele lähenemisega. Päeva loojenemisel kell 1820 on vaenlaste vahemaa 12,4 km. Spee pöörab nüüd veidi paremale ja avab kell 1834 tule 10,4 km pealt. Inglased vastavad tulle kahe minuti pärast. Kohe ilmneb sakslaste parem tule mõju. Good Hope ja Monmouth saavad mitu tabamust. Väike abiristleja Otranto pääseb lahinguväljalt ja sõidab Craddock'i käsu peale minema. Kell 1920 raske plahvatus lipulaeval Good Hope. Laev hukkub 3 min. pärast ühes oma juhi adm. Craddock'iga. Monmouth'il on rasked tulekahjud. Kergeristleja Glasgow pääseb lahingust pimeduse tõttu ja lahing katkeb. Vahepeal lahinguväljale ilmunud k. r. „Nürnberg“ satub pimeduses juba raskesti vigastatud Monmouth'ile ja laseb selle torpeedoga põhja. Sellega lõpeb Coroneli lahing sakslaste hiilgava võiduga. Selle lahingu iseäraldus on ka see, et sakslasil polnud ühtki inimkaotust.

See sakslaste võit avaldab rabavat mõju Inglismaal. Uueks Admiraliteedi esimeseks lordiks nimetatud lord Fisher saadab kiires korras Lõuna-Ameerikasse kaks lahinguristlejat Invincible'i ja Inflexible'i adm. Sturdee juhtimisel. Lahingulaev Vindictive Püha Heleena saare juures risteldes hoolitseb traadita ühenduse pidamise eest Lõuna-Ameerika ja Londoni vahel.

Pärast lahingut sakslasil oli lühike peatus Valparaiso's ja Mas á fuera's, kus uuendatakse süte tagavara. Järgneb teekond ümber Kap Horni halva ilmaga. Teel Falklandi saartele püütakse kinni üks Inglise söelaev, mille tagavarad laadivad ristlejad endale.

Lahing Falklandi saarte juures 08.12.1914.

8. detsembril vara hommikul „Gneisenau“ ja „Nürnberg“ sõidavad Port Stanley (Falkl. s. pealinn) lähedale luureretkele. Vastu ootust seisab sadamas tugev Inglise laevastik. Kolmejalgsete mastidega laevades tuntakse ära lahingulaevad ja lahinguristlejad. Natuke tagapool asetsev Spee teeb korralduse rutuliseks kogunemiseks ja kõige kiirema käiguga SO suunas liikumiseks, et pääseda kaugeit tugevama vaenlase käest.

Üks inglise eskaader adm. Sturdee juhtimisel, aimamata adm. Spee laevastiku lähedust, oli eelmisel õhtul port Stanley'sse saabunud ja oli sakslaste luure ilmumise momendil söepunkerdamisel. Inglased katkestasid silmapilkselt sõevõtmise ja alustavad sakslaste jälitamist. Kiiruse ülekaal viib inglasi kella 1200 paiku vaenlasele seevõrd lähedale, et lahing on paratamatu. Kell 1255 inglise lahinguristlejalt Invincible'ilt 16 km pealt antud esimene lask kukub Saksa liini lõpulaevale „Leipzigile“. Suurekaliibriline mürsk hävitas kergeristleja, mis pärast Spee annab kell 1315 signaali: „kergeristlejad vabastatud; katsuda pääseda“. Kell 1325 Spee pöörab „Scharnhorsti“ ja „Gneisenau'ga“ vasakule, võitluse inglise soomusristlejate Invincible, Inflexible ja soomusristleja Carnavon'iga. Lahinguristlejail kummalgi 8—305 mm ja Carnavon'il 4—190 mm; 6—150 mm suurtükki. Seega inglasil enam kui kolmekordne ülekaal. Algab kahuritule vahetus kursil NO, kaugus kuni 11 km. Kell 1400 Sturdee suurendab vahemaa. Spee pöörab tagasi kursile S ja võitlus katkeb. Inglased pööravad sakslasile järgi ja kell 1450 algab hirmus lõppvõitlus. „Scharnhorst“ saab tabamuse, mis tema roolimise juhtmed rikub. Ta pöörab siiski inglaste poole, et võidelda lähema kauguse pealt, mis talle soodsam. Igakordse selle katse peale pööravad inglased kaugemale, on ju neil eelistatavam oma suurekaliibriliste suurtükkidega pidada võitlust kaugema maa pealt. Natuke aega enne kella 1600 pöörab hirmsasti purustatud „Scharnhorst“ viimast korda vaenlase poole, et katsuda oma torpedo selle pihta välja lasta. See tehtud, vajub ta kell 1617 ühes adm. Spee'ga, selle kahe pojaga ja peagu kogu meeskonnaga põhja. „Gneisenau“ üksinda võitleb mõlema vaenlase lahinguristlejatega veel kuni kella 1720. Pärast seda, kui kõik suurtükid reast väljas ja masinad aurust tühjad, annab laeva

komander mer. kapten Maerker käsu laeva uputamiseks. Kergeristleja „Leipzig“i, kes kella 1215 Spee'lt antud signaali põhjal püüab lahinguväljalt eemalduda, jälitavad soomusristlejad Cornwall ja k.-r. Glasgow. Järgnevas sangarlikus ja meeletu lahingus, kus jõudude vahekorra 1:7, „Leipzig“ uputatakse inglaste poolt natuke aega pärast kella 1900. Sama saatus tabab ka umbes samal kellaajal k.-r.

„Nürnberg“i mille laseb põhja Inglise soomusristleja Kent. Ainult k.-r. „Dresden“i õnnestub tihedas vihmavalangus vaenlase käest põgeneda. Olles aga igalt poolt sisse piiratud vaenlase merejõududest ja lõpuks blokeeritud Juan Fernandez'i saare sadamas, lastakse ta 14. 03. 1915. a. oma meeskonna poolt õhku. Sellega tasusid inglased enda ränga kaotuse Coroneli juures peagu kahekordselt.

G. B.

Kohalike tagavarade kasutamisest.*)

II.

Kohalike tagavarade kasutamisest meie oludes.

Üldaluseid.

Vägede varustamisel sõjakorral tuleb meie oludes kasutada igal võimalikul juhul ja suurimal määral kohalikke tagavarasid. Seda rõhutab ka meie LE, kui ametlik eeskiri, mis on aluseks meie praegu kehtivale doktriinile. Nii loeme LE § 416, et vägede varustamine toimub sõjakorral:

- juurdeveoga sisemaal;
- kohalike tagavarade kasutamisega ja
- sõjasaagi kasutamisega.

Seega varustamisel antakse esmajärguline tähtsus juurdeveole, kuid samal ajal rõhutatakse veel samas paragrahvis kohalike tagavarade kasutamise tähtsust. Nii võime lugeda LE § 416, et „mida suuremal määral suudab väekoondis end varustada kohalikest tagavaradest, seda hõlpsam on vägede varustamine korraldamine.“

Edasi vaadeldes meie VMS, mis meie väeosa majanduse sisemise korraldamise aluseks, siis leiame sealt § 393, kus öeldud: „varustamine sõjaajal teostub natuuras: esimeses järjekorras kohapeal leiduvate ainete, mille muretsemiseks väeosadele antakse vajalik krediit, teises järjekorras juurdeveo teel.“

Ka määritletakse meie ametlikes eeskirjades kohalike tagavarade kasutamise viisid. LE § 427 järgi kohalike tagavarade kasutamist väekoondised ja väeosad korraldavad neile määratud tagalarajoonides kas ostu või rekvisitsiooni teel. VMS § 393 alusel väeosade poolt kohapeal leiduvate toitainete ja sööda muretsemine

toimub ostu või rekvisitsiooni teel sellekohaste eriseaduste ja määruste alusel.

Seega LE ja VMS põhjal kohalike tagavarade kasutamine võib toimuda meil kas ostu või rekvisitsiooni teel. Eelislata väeosa piires on ost, milleks ka väeosale antakse vajalik krediit.*)

2. Õigusnormidest.

Kohalike tagavarade kasutamisel rekvisitsiooni teel tuleb pidada kinni vastavaist õigusnormidest. Meil sel alal kehtivad alljärgnevad õigusnormid:

1. Rekvisitsiooni ja sundkorras kasutamise seadus (RT 106 — 33 art. 754);
2. rekvisitsiooni ja sundkorras kasutamise ettevalmistamise ja teostamise määrus (RT 44 — 35. art. 441) ja
3. veo- ja liikumisvahendite üldlugevuse, registreerimise ja kaitseväge võtmise seadus (RT 98 — 27.) ja selle seaduse hilisemad muudatused ja täiendused.

Rekvisitsiooni ja sundkorras kasutamise seaduse 2. peatükk, mis käsitleb rekvisitsiooni määrajaid, annab kaitsevägevõimudele õiguse samas seaduses loetletud juhtudel ja tingimusel rahuldada kaitseväge (ja ka teiste asutiste ning kodanike) vajadusi rekvisitsiooni, varade sundkorras kasutamise ja töökohustuse tarvitamisele võtmise teel.

Sama seaduse § 15 väärrib siinkohal rõhutamist, sest selle § alusel sõjaajal igal eraldi teotseva kaitsevägeüksuse või komando ülemal, kui olukord ei võimalda nõutada luba rekvisitsiooni teostamiseks, on õigus oma tegevusepiirkonnas rekvisiteerida esemeid ja aineid, mis on vajalikud saa-

*) Vt. „Sõdur“ nr. 35/36.

*) VMS § 393.

dud ülesande täitmiseks või temale alluvate inimeste ja loomade hädaliste vajaduste rahuldamiseks. Seega see § osutub üheks olulisemaks seaduseparagrahviks, mida sõjakorral sageli tuleb kasutada.

Üldiselt RSKS kujutab enesest üldist alust, millele tuginedes võib toimuda rekvisitsioon. Jääb lahtiseks ainult terve rida tehnilisi üksikasju, millised leiavad aga lahendamist „Rekvisitsiooni ja sundkorras kasutamise ettevalmistamise ja teostamise määruses“ ja nimelt mainitud määruse II osas, mis käsitleb otseselt rekvisitsiooni. Oma süsteemilt määruse II osa, haarates enesesse §§ 10 kuni 41, jaguneb kolmeks peatükiks.

Esimeses peatükis toodud üldeeskirja alusel lahendatakse RSKS § 12 rekviireerimisele mittekuuluvate suguloomade ja nende otseste järglaste küsimus. Seejuures määruse järgi loetakse rekviireerimisele mittekuuluvateks suguloomadeks (sugutätkud, -märad j.n.e.) ainult säärased loomad, kui nende omanikel on ette näidata riikliku abiraha õigusliku tõuarendamise organisatsiooni või Põllutöoministri poolt väljaantud sugu- ehk tõuraamatu tunnistus. See määruse § on tõuloomade omanike huvide kaitseks. Kaitseväe tungivate vajaduste rahuldamiseks ning õigluse põhimõtte säilitamise eesmärgil on võimalik rekviireerida ka tõuloomi rekvisitsiooni määraja sellekohasel otsusel kokkuleppel Põllutöoministriga.

Määruse II osa 2. peatükk (käsitledes rekvisitsioone ettevalmistavaid asutisi ja isikuid) määrab kõigepealt kindlaks need ülesanded, mis varvalülil on täita rekvisitsiooni üldise ettevalmistamise ja teostamise juhtimisel. On lahendatud ka vastuvõtupunktide komplekteerimise ja rekv. komisjonidesse kaitseväe esindajate määramise küsimus. Nii rekvisitsiooni teostamisel diviisi rajoonis vastuvõtupunktide ülemad ja meeskonnad määratakse diviili korraldusel vastavatest asutistest või väeosadest.*)

Järgnevalt lahendatakse rekvisitsiooni teostamise küsimus, mis on üks olulisemaid määruse osi, haarates enesesse §§ 14—36. Rekvisitsiooni toimepanemiseks rekvisitsioonimääraja annab rekvisitsioonikäsu vastavale rekvisitsioonikomisjonile. Sõjaolukorras eriti kiiretel juhtudel on võimalus rekvisitsioonikäsku anda vahetult ka valdade-, alevite või linnavalitsustele. Rekvisitsiooni käsus märgitakse ära nõutavate ainete kvantum, üleandmise (vastuvõtupunkti) koht ja aeg.

*) Rekv. ja sundk. kasut. ettev. ja teost. määruse § 12 alusel.

Rekvisitsioonikäsu saamisel rekvisitsiooni-komisjon jaotab nõutud tarbed rajoonis asuvate administratiivühikute (näit. valdade) vahel ära ja saadab vastavatele omavalitsuse asutistele rekvisitsioonikäsu. Omavalitsuse asutis (näit. vallavalitsus) rekvisitsioonikäsku saades määrab ära omakorda need isikud, kes, kuipalju, missuguseid esemeid, misajaks ja kuhu peavad tooma ja saadab neile vastava rekvisitsioonilehe.

Vastavale omavalitsusele on jäetud õigus nõutud aineid ja esemeid hankida ka vabal kokkuleppel, kuid sealjuures lastub omavalitsusel kohustus, et nõutud ained vastaval määral ja ajal toodaks vastuvõtupunkti.

Järgnevalt käsitletakse neid küsimusi, mis on seoses rekviireeritavate ainete toimetamisega vastuvõtu punkti, ainete üleandmisega ja vastuvõtmisega (§§ 18—21).

Loomade rekviireerimisel antakse juhised ka selleks, missugused loomad kuuluvad rekviireerimisele esimeses ja viimases järjekorras (§ 22).

Toiduteravilja, kartulite ja sööda rekviireerimisel jäetakse elanike ja loomade ülalpidamiseks tarvilik arv toidu- ja söödatagavarasid põhi- või aseainetes määruse § 30, 31, 32 ja 33 toodud normide piires. Maksimaltselt need normid oleksid:

— inimtoiduks ühele isikule kuus rukkeid või nisu:

a) vanusega üle 15 a. — 20 kg ja

b) vanusega alla 15 a. — 13 kg.

Toidunormid on maksivad aasta läbi.

Kui rekvisitsiooni teostamisel selgub, et inimtoiduks jäetava normivilja mahaarvamisel teatud rajoonis rukki ja nisu tagavara sel määral ei leidu, et see kataks nõutava rekvisitsiooninormi, on õigus rekvisitsiooni teostaval organil inimtoiduks jäetavat rukki ja nisu normi vähendada 50%-ni ja asendada seda kartulitega 1:4.

Samuti nähakse ette normid allesjätava seemnevilja kohta (§ 32) ja lahendatakse loomade rekvisitsiooni küsimus, et talundite majapidamist rekvisitsiooni teostamise tõttu mitte halvata.

Järgnevalt teise osa 3. peatükk lahendab rekviireeritavate ainete eest tasumaksmise küsimuse ja korra.

See lühidalt õigusnormide kohta.

3. Kohalike tagavarade seisukorra kindlaksmääramisest.

Nagu eespool mainitud, moodustavad toitained ja sööt selle tagavara, mida võib leida kohal ja millede kogumine ja koon-

damine väekoondise tagalas meil lasub väekoondise staabi III jaoskonnale ja kui väekoondises on nähtud ette intendant, siis — viimasele. Kui kohalike tagavarade kogumine toimub väeosas, siis selle töö organiseerimine ja läbiviimine kuulub majandusülema funktsioonidesse.

Et aegsasti määrata kindlaks teatud rajooni kohalike tagavarade ressursse, on vajalik teada nende kvantumit ja koostist. Selliste rajoonide kohta, nagu seda võtavad oma alla meie oludes rügement, brigaad ja diviis — valmismaterjali kohalike tagavarade üle ei ole. Siin on vajalik ettevalmistamise tööde teostamine vastavate andmete kogumise teel.

Et olla teadlik teatud rajooni kohalikest tagavaradest, ja seda eriti sõjaajal, on tarvilik õppida tundma põhjalikult seda rajooni ja uurida selle rajooni kohta käivat statistilist materjali ja majandusgeograafilist kirjandust. See nõue on fikseeritud meie VMS § 70, kus öeldud, et „majandusülem on kohustatud tundma oma väeosa asukoha lähemat ümbrust majandusliku toodangu, tagavarade rikkuse ja turutingimuste suhtes. Sõjaolukorras eriti majanduseülem kasutab kõiki võimalusi tähen-datud andmete kogumiseks.“

Tagalarajooni tundmaõppimiseks kohalike tagavarade suhtes osutuvad peamiseks allikateks: mitmesugused statistilised andmed ja majandusliku luure tulemused.

Statistilised andmed annavad kohalike tagavarade kasutamisele asudes selle esimese idu, kust midagi tuleks võtta. Statistiliste andmete uurimisel ja läbitöötamisel saame võimaluse üldiseks orienteerumiseks ja üldiste järelduste tegemiseks.

Meil kohalike tagavarade kindlakstege-miseks tuleks kasutada:

- 1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmeid I v.;
- talundite rahvastik ja varandused; 1929/30. a. põllumaj. üleskirjutuse andmete II vihku ja
- Statistika Keskbüroolt igal aastal väljaantavat Eesti põllumajanduse aastaraamatut.

Tuleb märkida statistiliste andmete kohta niipalju, et need sageli vananevad ja vajavad vastavate korrektsioonide sisseviimist. Teiseks, kui sõjategevus on juba mõnda aega kestnud, ei jäta ta avaldamata oma mõju kohalike tagavarade kvantumile nii otseselt kui kaudselt.

Täpsamaid andmeid saadakse majandusliku luure tulemustena. Säärase luure

teostamine on sageli olukorra tõttu ras-kendatud ja aegaviitev ning koormab liig-selt hooldusteenistuse organeid ja juhte, kuid tema sooritamisel võib saavutada häid tulemusi. Majandusliku luure teostamisel (toimetamisel) võivad suuresti aidata kaasa omavalitsuste esindajad, nagu näit.: valla- ja külavanemad. Vallas leiduvate põllu-majanduse konsulentide, kontrollassisten-tide ja statistika keskbüroo korrespon-den-tide kasutamine andmete hankimisel osutub sageli kasulikuks ja võimaldab võita aega majandusliku luure teostamisel. Nende isikute kaudu võib saada kaunis täpsaid andmeid luuratava rajooni kohta.

Asudes teatud rajoonis kohalike taga-varade kasutamisele, tuleb alul määrata kindlaks selle rajooni majanduslik tase ja rikkus: põllundus, karjandus, tööstus või kalandus. Võttes kokku kõik kogutud ja statistilistes raamatutes leiduvad andmed, võib juba üldjoontes otsustada rajoonis lei-duvate kohalike tagavarade üle.

Elutarvete, peamiselt toitainete ja sööda kogumisel teatavas rajoonis tuleb arvestada selle rajooni rahvastiku üldarvu ja põllu-majanduslikku toodangut. Mida suurem on rahvastiku arv, seda rohkem talundeid ja tõenäoliselt on võimalik siis ka leida roh-kem toitaineid ja sööta. On veel väga täh-tis teada rajoonis olevate kesk- ja suur-talundite arvu. Mida suuremad põllu-(külvi-) pinnalt talundid, seda suuremal määral leidub neis vajalikke toitaineid ja sööta. Juhul, kui on pisitalundid (suuruselt 1 kuni 10 ha) ja asuvad laialipaisatu-tena, siis kohalike tagavarade kogumine sünnitab suuremaid raskusi ja nõuab suurt ajakulu ning suurt inimitööjõu tööleraken-damist. On ju siis tarvilik ainete kokkuvõt-miseks määrata mitmeid vastuvõtupunkte; seega tuleb määrata rohkem isikuid tööle, ainete kokkutoomisel tuleb vastuvõtupunk-tides tegemist teha paljude isikutega ja see kõik nõuab suuremat ajakulu ja valmistab suuremat vaeva.

Tuleks pidada silmas veel rajooni põllu-majanduse saaduste aasta kogutoodangut. Tuleb võtta arvesse, kas kogutoodang üle-tab kohaliku tarvituse või esineb puudu-jääk tarvituses ja mille katteks juba rahu-ajal veetakse juurde kas toiduteravilja, sööta või midagi muud kustki teisest rajoo-nist. Meil kujukat pilti selles suhtes võib pakkuda riiklik rukkiost ja kaitsevæele tera-vilja ostmine. Nende andmete põhjal võib tarviduse korral küllalt täpsalt otsustada kohalike tagavarade üle teatud rajoonis.

Asudes kohalike tagavarade ekspluateerimisele, tuleb arvestada:

- toiduteravilja, toitainete ja sööda norme, mis Rekvisitsiooni ja sundkorras kasutamise ettevalmistamise ja teostamise määruse §§ 30, 31, 32 ja 33 alusel tuleb jätta alles inimtoiduks, seemneviljaks ja loomadele söödaks;
- elanike arvu talundi kohta;
- külvi- ja niitepindalasi;
- loomade arvu;
- aastaaega lõikuse suhtes ja
- veel muid olukorrast tingitud asjaolusid.

Arvutanud välja vastavad normid üksikutes ainetes teatud rajooni kohta, arvame need maha üksikute ainete kogutoodangust, saame kätte selle osa toiduteraviljast või söödast, mida võiks tõenäoliselt kasutada kaitsevæe osade varustamiseks toitainetega ja söödaga.

4. Kohalike tagavarade kasutamisest lahingutingimuses.

a) Kaitselahingus.

Kaitsele asudes vägedele osutub võimalikuks kasutada ära kohalikke tagavarasid suurimal määral. Nende tagavarade ratsionaalse kasutamise eesmärgil tuleb tagalarajoon jaotada täpsalt ära väeosade vahel ja iga väeosa või väekoondis peab täpsalt teadma temale määratud ekspluatatsioonirajooni piire. Tagalarajooni jaotamist korraldab kas väekoondise intendant*) või vastava väekoondise staabi III jaoskond. Kui brigaadile divint määrab kindlaks (op. ksk. II osa kaudu) rajooni kohalike tagavarade kasutamiseks, siis selle teostamine võib toimuda kas brigaadi staabi III jaoskonna korraldusel või jälle brigindi korraldusel. Viimane moodus ainult sel juhul, kui brigaadis intendant on olemas.

Rekvisitsioonide teostamisel vastuvõtupunktide komplekteerimine toimub brigüli korraldusel alluvatest väeosadest.

Juhtumil, kui diviis varustab väeosi vahetult, siis divint määrab kindlaks kohalike tagavarade kasutamise rajoonid otsest väeosadele ja varade kogumine toimub vastavalt divindilt antud juhtnõuadele.

Kohalike tagavarade kasutamisarajoonid tavaliselt määratakse lõikude piirjoonte järgi, kuid mitteühtlaselt paigutatud kohalike tagavarade paiknemisel on kasulik määrata ka eripiirjooni või anda väeüksusele kasutamiseks teatud administratiivühi-

*) LE § 424.

kuid, näit. vald tervikuna (seda muidugi sel juhul, kui valla piirid ei lähe välja väeüksuse lõigu piires). Pikemat aega kohal püsid tuleb pidada silmas, et ekspluateerimiseks määrataks suuremaid rajoone.

Mis puutub üksikute ainetega varustamise kohalike tagavarade arvel, siis tuleks märkida järgmist:

- toiduteravilja rekvisitsioon peaks kuuluma väekoondise pädevusse (kompetentsi), kus suuremad võimalused selle ümbertöötamiseks ja korraldamiseks;
- kartulite kokkuvõtmine võiks toimuda väeosa piires väeosa majanduseüleva korraldusel;
- sööda kokkuvõtmine võiks toimuda nii väekoondise kui ka väeosa korraldusel vastavalt olukorrale;
- lihaga varustamist oleks otstarbekohasem korraldada väekoondise kaudu, kust see veetakse juurde väeosa voolidele.

b) Pealetungil.

Juba pealetungi operatsiooni ettevalmistamise ajajärgul tuleb pöörata erilist tähelepanu kohalike tagavarade kasutamisele, et sellega säästa transpordi koormatust elutarvete alal ja selle arvel teostada muid vedusid. Eriti neil juhtudel, kui raudtee jääb kaugele ja kasutada ei saa autotransporti, tuleb kohalikest tagavaradest moodustada n. n. ajutisi kohalikke ladusid, kust siis hiljem pealetungivatele osadele veetake järele elutarbeid, ja seda eriti siis, kui pealetung areneb maaalal, kus vastane on püsinud kohal pikemat aega.

Enne pealetungi algust tuleb selgitada veel seda, millisel määral vastane võis tema poolt okupeeritud maa-alal kasutada ära kohalikke tagavarasid ja kui palju sealt evakueerida ära. Aluseks siin tuleb võtta vastase vägede arvu, toidu ja sööda norme, vastase kohalpüsimise aega, tema varustamise viisi ja tema evakueerimise võimalusi.

Lihaga varustamine pealetungil toimub peamiselt kohalike tagavarade arvel väeosade eneste korraldusel, ja seda eriti siis, kui liha juurdevedu ilmastikuolude ja olukorra tõttu on raskendatud. Juhtumil, kui väeosade tegevuseribas on loomi vähe ja nende muretsemine teeb väeosale raskusi, tuleb väekoondise tapakarju hoida väeosade lähemal.

Söödaga varustamisel pealetungil esineb sageli ka raskusi. Teatavasti sööda juurdevedu nõuab ju suurt transporti. Seepärast

on kasulik, et väeosad muretsesks heinu ja kaeru kohapealt kas ostu või rekvisitsiooni teel.

Tuleb märkida veel, et vähemate osade varustamine võib toimuda ka toidustamise teel elanike poolt, kindlaksmääratud normide ja hindade järgi. See moodus leiaks kasutamist vähemate osade partisanitegevuse juures, kus võimalust ei ole nendele osadele toitu järele vedada ja need osad on oma põhiüksusest täiesti eraldatud.

d) Taandumisel on põhimõtteks see, et maa-ala, mis jääb vastase kätte, tuleb igal juhul „puhastada“ kohalikest tagavaradest. Elanikele tuleks jätta ainult hädavajalik osa.

5. Lõppkokkuvõte.

Võttes kokku eeltoodut, tuleks veel kord rõhutada, et:

- kohalike tagavarade kasutamine meie oludes evib suurt tähtsust ja seda just mobilisatsiooni ja sõja esimesel päeval, mispärast ka sellele küsimusele tuleb pöörata suuremat tähelepanu;
- hooldusteenistuse juhid oleks põhjalikult tuttavad selle rajooni majandusliku eluga, kus neil sõjakorral tuleb teotseda, et operatsioonide teostamisel vältida ummikusse sattumist ja raskusi kohalike tagavarade kasutamise suhtes.

—nt—

Bibliograafia.

SOOME.

„Sotilasaikakauslehti“ nr. 7 — 1936.

Kpt. V. Valtanen. „Meie rannasuurtükiväe lahingurühmitusest“.

Autor artikli algul tähendab, et jalaväe sõjaaegne organisatsioon suurtes joontes rahuldab nii administratiivsed kui ka taktikalised nõuded. Soome väljasuurtükiväe rügement on peamiselt ainult administratiivne üksus. Gruppide ja patareide kasutamine lahingus nõuab erilist lahingurühmitust, mis aga igakord ei tähenda sõjaaegsete üksuste killustamist.

Mis puutub rannasuurtükiväkke, siis autor püüab valgustada küsimusi:

- Kas rannasuurtükiväe sõjaaegne organisatsioon rahuldab nii administratiivsed kui ka taktikalised nõuded või on siin tarvis erilist lahingurühmitust?
- kui on vaja eriline lahingurühmitus, siis missugune see peaks olema?

Soome rannakaitsejõudude sõjaaegse jaotuse järgi allüksusteks on rannikulõik ja alalõik, mille koosseisus sageli muidki väeliike väekoondise iseloomuga. See jaotus rahuldab vähemalt administratiivsed nõuded. On ju kindluse, s. o. samal saarel või selle otseses läheduses asetseva suurtükiväe jne. meeskond ühise juhatuse all, mis kahtlemata hõlbustab hooldamist, väljaõppe, sise- ja garnisoniteenistuse jne. korraldamist. Kindlus (fort) moodustabki soome rannikujõudude põhiüksuse, kus patareidel on ühised hooldamise organid. Ad-

ministratiivne külg ei nõua kindluste ja alalõikude ülemate vahel mingisugust juhtimise instantsi, samuti kui seda ei ole alalõigu ja lõigu vahel.

Kuidas on lugu taktikaliselt vaatekohalt?

Vaatame esmalt kindlust lahinguüksusena.

Mõnes suhtes kindlus moodustab taktikalise terviku, nimelt kaitsetegevusel maandunud vastase jõudude vastu. Siia liitub ka kindluse enda õhukaitse. Kindluse suurtükiväel peab selle jaoks olema ühine kaitseosa, kuhu kuulub jalaväge, õhukaitse organeid ja võimalikult kerget suurtükiväge. Kindluse kogu meeskond peab olema ühise juhi alluvuses. Mõnes lahingulaas kindluse ülem juhhib siiski kindlust sõjaaegse organisatsiooni kohaselt lahinguüksusena.

Kui aga kõneall on vaid suurtükiväe tegevus, siis muutub juhtimisküsimus. Kui kindluse moodustab vaid üks patareid, siis on see loomulikult suurtükiväe taktikaline üksus. Samuti ühine taktikaline juht käsutab mitmet samasse kindlusesse kuuluvat patareid, kui neil on ühised tuleülesanded. Kui aga kindlusesse kuuluvad erilised patareid eri lahingülesannetega, siis ei ole tarvidust ühise juhi järele. Mitmesuguste lahingülesannetega patareide liitumine üheks taktikaliseks üksuseks ei ole soovitav. Seepärast kindluse ülem on, kui ta teotseb suurtükiväe taktikalise juhina, enamvähem ülearune vaheinstants alalõigu ja asjaomase suurtükiväeüksuse ülema vahel. Tema segamine lahingu juhtimisse toob asjata vii-

vitusi. Erandeid võivad moodustada mõned üksikud kindlused, kuid siis peab kindluse ülem asendama ennem operatiivse kui taktikalise juhi puudumist. Põhimõtteliselt kindluse enda kaitse nõuab üldist juhti, kuid suurtükiväelisel seisukohalt see sellisena ei moodusta lahinguüksust.

Alalõik või lõik (kui alalõiku ei ole) on operatiivne mõiste. Kas sellise koondise juht suudab hoolitseda kogu taktikalise tegevuse, lahingu otsese juhlimise eest alulas rajoonis? Kõne all on siin vaid suurtükiväe lahingutegevus, sest jalaväe osade juhtimine jääb ikkagi kohalike ülemate peale. Kas alalõigu ülem võib juhtida kõikide oma patareide lahingutegevust ja samal ajal hoida kätes ka jalaväeosade, valverajoonide jne. operatiivset juhtimist?

Kui alalõik on nii lai, et selle kõik patareid ei suuda tulistada üht ja sama rajooni, siis on rühmituse küsimus niigi selge. Kui aga alalõigu patareid suudavad kõik tulistada sama rajooni, kuid täidavad sealjuures mitmesuguseid lahingülesandeid, siis jagatakse need ka vastavalt ülesannetele. Ehkki niisuguste rühmade vahele ei või tõmmata järsku vahet põhjusel, et nende ülesanded sageli ristlevad, on patareide esialgne kasutamine ometi niivõrd eriline, et igal rühmal peab olema oma taktikaline juht.

Et otsustada, kas alalõigu ülem võib vahetult juhtida srt. eri lahingurühmituste tegevust, peame selgitama küsimuse — mis juhtimise all mõistetakse.

Rannasuurtükiväe lahing seab juhile otsustamiseks muuseas järgmised küsimused:

- missugust märki või märke tuleb kõigepealt tulistada,
- missugust tule mõju peab saavutama,
- kas tuld peab koondama või hajutama ja kuidas läbi viia tulejagamine (ülesannete) patareide vahel,
- millal peab tule avama ja
- millal tuleb tuli üle viia teisele märgile või lõpetada.

Juht peab lahingu kestel mitte üksi jälgima lahingu tegevust ja kavatsusi, vaid ka oma patareide laskemoona kulu, võimalikke kaotusi ning korraldama mõõtemeeskonna tegevust jne. Seda kiiresti vahelduvat tegevust saab otseselt juhtida vaid KP-st, kust on võimalik jälgida lahinguvälja.

Siit selgub, et üks isik ei suuda juhtida rohkem kui ühe srt. rühmituse tuld. Järelikult alalõigu ülem ei saa juhatada kogu srtv. tegevust oma lõigus. Samadel põh-

justel sõjaaegne organisatsioon ei rahulda ka lõigu piires taktikalisi nõudeid.

Kokku võttes autor kriipsutab alla, et rannasuurtükiväe sõjaaegne organisatsioon rahuldab küll administratiivsed, kuid mitte taktikalised nõuded.

Administratiivsed nõuded võiksid olla aluseks organisatsiooni määramisel. Organisatsioon ei tohi aga takistada taktikaliste ülesannete täitmist.

Administratiivseid nõudeid täitev organisatsioon peab sisaldama küllaldaselt arvul ametisikuid ja meeskonda, et tarbeks korraldada täita lahingurühmituste nii administratiivseid kui taktikalisi ülesandeid.

Kol.-ltn. J. L. Rikama. — „Kuulamisteenistusest ja selle kasutamisest õhukaitsel.“ Autor oma artiklis annab üksikasjalikke seletusi kuulamisteenistusest otseselt kõrvaga ja kunstlike kuulamisvahenditega ning kuulamise tulemuste kasutamisest, kusjuures selgitab ka helgiheitjate tegevust lennukite tulistamisel ning tulistamisviise.

Kapten L. Sauramo. — „Rootsi kaitsekomisjoni arvamus merejõude puutuvast osas.“

Möödunud aastal ilmus Rootsis „1930. a. kaitsekomisjoni“ arvamus III osa, mis käsitleb merejõudude ümberkorraldamist. Praeguse organisatsiooni järele Rootsi merejõud jagunevad laevastikuks ja rannasuurtükiväeks.

Viimane sisaldab vaid meeskonna, kuna materjalosa on jagatud rannakindlustele. Seega siis rannasuurtükiväe ülem ei kannu vastutust materjalosa eest. Komisjon ongi teinud ettepaneku — anda ka materjalosa rannasuurtükiväe ülema hooldamiseks. Rannasuurtükiväe ülemat soovitakse tulevikus nimetada rannasuurtükiväe kindraliks.

Praegune merejõudude kõrgem juhatus on nii korraldatud, et otse kuningale alluvad: mereväe staap, mereadministratsiooni ametkond (marinifövaltingen), rannalaevastiku ülem, rannasuurtükiväe ülem, kõrgema meresõjakooli ülem, meresõjakooli ülem, kindluste komendantid.

Mereväe staabi ja mereadministratsiooni ametkonnavaheline tööjaotus on jälle korraldatud nii, et mereväe staap täidab kõik operatiivsed, mobilisatsiooni, väljaõppe jne. ülesanded, välja arvatud tehnilist ja majanduslikku iseloomu kandvad ülesanded, missugused kuuluvad mereadministratsiooni ametkonnale.

Rannasuurtükiväe ülema ülesannetes kuulub — „erijuhendite järgi töötada nii mereväe staabi kui mereadministratsiooni ametkonnaga.“

Nii tundub Rootsi merejõudude juhtimine keerukana.

Kaitsekomisjon peab otstarbekaks merejõudude juhtimise koondamist merejõudude juhatajale. Ettepanekus öeldakse: „Merejõudude juhataja ülesandeks on juhtida kogu teenistust ning, niivõrd kui see temale on tehtud kohuseks, olla vastutav merejõudude sõjavalmisusest, meeskonna võimetest oma ülesannetes ning distsipliinist ja sõjalisest võimest.“ Ta on nii sõjaväe kui tsiviilmeeskondade, lahingujõudude, laevade, koolide ja muude õppeasutiste ning kõikide merejõudude üksuste ülem.

Merejõudude juhataja tegevuses teda abistab (tööaparaat) mereväe staap, mereadministratsiooni ametkond ja rannasuurtükiväe kindral. Mereadministratsiooni ametkond ei alluks aga rannasuurtükiväe kindralile, vaid otse kuningale.

Mereväe staap vastaks mereväe kindralstaabile. Viimase ülesandeks on ette valmistada mobilisatsiooni, juhtida väljaõpet jne. Mereväe staap sisaldaks operatiiv-, välis- ja sõjaajaloo osakonna. Operatiiv-osakonda kuuluks veel õhukaitsejaoskond. Kaitsekomisjon peab otstarbekaks kõikide kaitsejõudude juhtimise koondamist mitte ainult sõja puhul, vaid ka rahu ajal.

Kõrgema meresõjakooli suhtes komisjon peab puuduseks seda, et kooli lektorid on kõik tunniandjad, mitte aga kooli koosseisus. Mere- ja rannasuurtükiväe ohvitseride ettevalmistust soovitakse ka edaspidi läbi viia eraldi.

Komisjon leiab, et ranniku jagamine peab juba rahuajal olema läbi viidud sõja-aegsele vajadusele. Selle kohaselt rannik tuleks jagada viieks ranniklõiguks ning Gotlandi rajooniks vastavate ülematega, kes rahuajal on vaid ettevalmistava töö tegijad.

Huvi pakub eriti kaitsekomisjoni arvamus laevastiku alal.

Komisjoni arvates Rootsi sõjalaevastiku ülesanded kannavad kohalikku iseloomu saarestikes.

Peale selle nõutakse laevastikult, et ta peab tagama Rootsi rannikvete vaba kasutamist.

Need ülesanded on aluseks laevastiku suurusele.

Komisjon leiabki, et laevastik oma ülesannete täitmiseks ei vaja soomuslaevastiku

divisjoni, vaid selle ülesandeid võivad täita kerged laevad, nagu hävitajad, allveepaadid jne. koostöös õhujõududega. Komisjon arvab, et uusi soomuslaevu ei ole vaja ehitada.

Mootortorpeedopaate komisjon ei poolda. Mõned üksikud olevat küll vajalised meeskonna väljaõppeks.

Mis puutub väljaõppesse, siis komisjon leiab, et parem on nii väljaminekute kui väljaõppe seisukohalt pidada rahuajal õpusti mõnel laeval täie meeskonnaga, kui kõikidel laevadel pooliku meeskonnaga.

Kõik laevad tuleb pidada aga tegevusvalmina ja korras.

Rannasuurtükiväes nähakse ette rohkem liikuvat tegevust, mispärast soovitatakse vähem tähelepanu pöörata kindlustustele, v. a. Stokholmi, Karlskrona, Götebori ja Härnösandi saarestikkude kindlustused. Götlandi kaitse tulevat korraldada liikuva rannasuurtükiväega.

Kuludeks komisjon näeb ette kogu merejõududele 34 740 700 Rkr., millest laevastikule — 27 518 200 kr., rannasuurtükiväele — 7 146 320 kr. ja ülejäänud osa mitmesugustesse osadesse läkitatud ajateenijatele.

— Välimaa sõjaajakirjandust.

„Sotilashallinnollinen Aikakauslehti nr. 7 — 1936.

Fil. mag. A. W. Paukkala. — „Viljast ja selle lattupanekust“.

Ltn. V. Immonen. — „Diviisi majanduskompani ülesanded ja koosseis“.

Autor annab üksikasjaliku pildi diviisi majanduskompani tegevusest.

— Muud sõjaajakirjad.

—r.

ROOTSI.

„Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift.“ 7: häftet. 1936.

Meil kuulub mitte harva väiteid, et kui väikeriik peab kõvasti kinni erapooletusest igas suhtes suurriikide omavahe- liste kokkupõrgete puhul, siis ei tarvitse tal karta, et ta kistaks sõjategevusse. Kahjuks näitavad tõsielu kogemused, et sellised arvamised ei ole alati põhjendatud ja väikeriik võib sattuda üsna ootamatult ja täiesti vastu enda tahtmist sõjamõllusse.

Üheks iseloomulikumaks näiteks ses suhtes on Vene ja Rootsi vahekorra kujunemine Maaailmasõja algpäevil. Kuigi Rootsi seisis täiesti sõja vastu, pääses ta sõjast ainult hädavaevalt, viimsel hetkel.

Vene kavatsusest, alata sõda Rootsi vastu augustikuul 1914. a., on juba va-

remgi kirjutatud ühte ja teist, kuid mitte küllalt selgelt ja ülevaatlikult. Nüüd on avaldanud kommandörkapten E. Biörklund „Svensk Tidskriftis“ küsimuse kohta huvitavat materjali, mille Rootsi sõjaakadeemia ajakiri võtab vaatlusele ja hinnangule.

Venemaal — väidab Biörklund — usuti juba enne sõja algust kaunis kindlasti, et kokkupõrke korral Vene- ja Saksamaa vahel Rootsi ühineb Saksamaaga. Prantsuse president Poincaré, külastades otse enne sõja algust Stokholmit, püüdis — nähtavasti vene valitsuse mõjutusel — Rootsi valitsust rahustada vaenuliste kavatsuste suhtes, mida rootslased arvasid venelasil enda vastu olevat.

25. juulil saatis Austria saadik Stokholmis telegrammi Viini, mis sealt lähetati edasi Austria saadikule Peterburis. Telegrammis üteldi, et Saksa saadik Stokholmis arvavat, et konflikti puhul asuvat Rootsi ilma kahtluseta keskriikide poole. See telegramm, mis sai Vene välisministeeriumile teatavaks, etendas suurt osa admiral von Essenile ettevõttes.

29. juulil aga teatas oma valitsusele Vene saadik Stokholmis, Nekljudov, Rootsi välisminister Vallenberg kinnitanud temale, et Rootsi säilitavat kõigi võimalike konfliktide juures täielist erapooletust.

30. juulil teatas Nekljudov uuesti, Venemaa pidavat oma suhetes Rootsiiga olema eriti ettevaatlik ja vältima kõike, mis võiks raskendada seda siiralt rahuarmastuslikku seisukohta, millele kuningas ja välisministeerium on asunud.

31. juulil aga oli merestaabiülem Vene peastaabi juures admiral Russin nähtavasti saanud teada Austria šiffritelegrammist, sest ta saatis admiral von Essenile järgmise raadiotelegrammi:

„Küllaldaselt usaldusväärsete andmete alusel on 25. juulil sõlmitud kokkulepe Saksamaa ja Rootsi vahel; seepärast peame vaatama rootslasile, nagu oma võimalikele vaenlasile.“

Niisamasugune vaade oli ka Vene välisministril Sasonovil, sest 1. augustil telegrafeeris ta Nekljudovile, et sõja korral ühineb Rootsi tõenäoliselt keskriikidega, kuna Nekljudov teatas selsamal päeval oma ülemale Rootsi kuninga dekreedist, mille põhjal Rootsi jääb Austria-Serbia sõjas täiesti erapooletuks.

Juulikuu lõpul taheti panna toime juba ammu kavatsetud harjutus Rootsi rannalaevastikuga. Üks osa laevastikust pidi seejuures baseeruma Fårösundile Gotlan-

dis, teine aga Stokholmi saarestikule. Sellest oli teatatud ka ajalehtedele, kuna aga poliitiline seisund muutus väga pinevaks, ei peetud otstarbekaks killustada rannalaevastikku, mispärast laevastikuharjutused ära muudeti ja laevad ei läinud Gotlandi. Vene saatkonnas Stokholmis usuti aga peamiselt nähtavasti ajalehtede teadete alusel — et osa Rootsi rannalaevastikust on Gotlandi läinud, sest 2. augustil teatas Nekljudov Sasonovile muu seas järgmist:

„Rootsi laevastik, mis koosneb viiest loomuslaevast, kuuestteistkümnest torpeedolaevast ja kolmest allveelaevast, on lahkunud Stokholmist ja on kuulu järgi teel ühte teatud ossa Gotlandi saarel.“

Sellessamas telegrammis teatas Nekljudov uuesti, Rootsi välisminister olevat talle kindlasti ja kategooriliselt seletanud, et Rootsi jääb erapooletuks ja kaitseb oma erapooletust. „Erapooletusest loobumiseks võib anda põhjust ainult Rootsi maaalale kalaletungimine või üldse mõni vägivaldtegu Rootsi vastu mõnelt sõdivalt poolt.“

Rootsi välisminister oli kõnelnud lähemalt asjaoludest, mis võiksid sundida Rootsit loobuma erapooletusest ja oli seletanud, et Inglismaa osavõtt sõjast võiks olla selliseks asjaoluks, sest Rootsi osutuks siis „haamri ja alasi vahel.“

3. augustil tegi Rootsi valitsus uue teadaande oma erapooletusest käimasolevas sõjas. See sündis enne Inglismaa sõjakuulutust.

4. augustil teatas Nekljudov, et kuningas võtnud ta vastu ja avaldanud seejuures selgesti oma soovi, jääda heasse vahekorra Venemaa, ja teatanud, et Rootsi ei ole mitte ühegi riigiga mingi kokkuleppe läbi seotud.

Kõigest sellest hoolimata käis 7. septembril Peterburis kuulujutt ringi, et Rootsi laevastik olevat läinud merele selleks, et astuda võitlusse Vene omaga, milline teade suurendas närvlikkust Vene mereväe juhtkonnas.

Kuigi Nekljudov oli korduvalt teatanud Rootsi tahtest säilitada erapooletust Maailmasõjas, valitses vene teatud ringkondades ometi arvamine, et Rootsi ühineb Saksamaaga, kui Inglismaa astub sõtta Vene liitlasena. Rootsi oli küll teatanud, et ta jääb erapooletuks, juba 3. augustil, aga pärast seda, kui Inglismaa oli kuulutanud sõja, kinnitas Rootsi uuesti oma erapooletust alles 8. augustil, kui Rootsi välisminister riigipäeval seletas, et Rootsi ja Norra valitsused, kumbki oma

eest, püüavad kuni viimse võimaluseni alal hoida erapooletust. Seda teatas Nekljudov oma valitsusele 9. augustil ja alles nüüd nähtavasti hakkasid venelased uskuma Rootsi korduvate erapooletusekinnituste siirust.

Nähtavasti pärast Nekljudovi teadaannet 9. augustil otsustasid venelased kutsuda admiral Esseni tagasi operatsioonilt, mille ta oli juba pannud käima, kuigi vaid algatmes, ja mida allpool kirjeldame.

Kahtlemata ei olnud admiral von Essen Vene väejuhatuse poolt küllaldaselt orinteeritud poliitilisest seisundist, vaid temale näis Rootsi olevat Venemaa tõenäoline vaenlane. Austria telegrammi dešifreerimine oli äratanud venelaste keskel suurt umbusaldust, mida ei suutnud vajaliselt sumbutada Nekljudovi teated, mis olid üldiselt õiged. Oli ka haaratud kinni Rootsi välisministri seletusest 2. augustil, et Inglise osavõtt sõjast võiks anda põhjust Rootsiile astuda sõtta koos keskriikidega. Pärast Inglise sõjakuulutamist 5. augustil ei tulnud ka Rootsi poolt uut erapooletuse kinnitust enne kui 8. augustil, millise kinnituse, nagu tähendatud, Nekljudov teatas Peterburgi 9. augustil.

Von Essenit viis eksitusse Nekljudovi ekslik teade Rootsi laevastiku liikumise kohta. Siia juurde tuli veel asjaolu, et venelaste teatel oli Saksa laevastiku osa kontradmiral Mischke juhatusel teel Kiilist Läänemere põhja osasse, et seal — nagu usuti — ühineda eespooltähendatud Rootsi laevastiku osaga, mis pidi kavatsatud kuid äramuudetud manöövrile ajal baseeruma Gotlandile.

Toetudes andmeile, mis von Essen oli saanud poliitilise seisundi kohta, ja kartes hädahoitu Rootsi ning Saksa merejõudude ühinemisest, otsustas ta neutraliseerida Färösundis oleva Rootsi laevastiku tegevust. Ta tahtis Rootsi laevastikult ultimatiivselt nõuda, et see siirduks Karlskronasse ega väljuks sealt nii kaua, kui kestab sõda Venemaa ja Saksamaa vahel. Vastasel korral kavatses ta rünnata Rootsi laevastikku.

8.—9. aug. läks von Essen merele, et teostada oma kava, ta oli aga sellest enne Vene peastaabile teatanud. Von Essen andis siis lõpliku otsustamise oma kavatsuse suhtes peastaabi hoolde.

Huvitav on ultimaatum, mille von Essen tahtis saata Rootsi vägede juhatajale. See on järgmine:

„Ekstsellents.

Kuigi Rootsi valitsus on kuulutanud end erapooletuks sõjas Venemaa ja Saksa-

maa vahel ja mingi asi ei näi vajavat rikuda sõbralikku vahekorda meie mõlema valitsuse vahel, pean juhtima Teie tähelepanu sellele, et Teie maa, kui sõda näis lahti puhkevat, oli terve rea meelevalduste näitelavaks, millistel meelevaldustel oli sihiks sundida Teid haarama relvad Venemaa vastu. Arvestades seda asjaolu, niisamuti raskusi, saad õigel ajal kindlaid seletusi Rootsi ja ta sõjajõudude kavatsuste kohta, palun ma auštavalt, et Teie ekstsellents tõmbaks kogu Rootsi laevastiku tagasi Karlskronasse ja jätaks ta sinna seisma kogu ajaks, mil on käimas sõda Venemaa ja Saksamaa vahel.

Teie olete sõjamees; Teie mõistate seepärast asjaolu, et ma olen andnud kõigile oma laevadele käsu, hävitada kõik sõjalaevad, millised nad iganes oleksid, mida kohatakse Läänemerel ja ta lahtedes.

Ma palun Teid vaadata sellele seletusele, nagu sõbralikule tegevusele, millel on sihiks vältida võimalust saatuslikeks sündmusiks meie mõlemate laevastikkude ja meie mõlemate maade vahel.

Võtke vastu, ekstsellents, kinnitust minu erakordselt suures lugupidamises.

Admiral von Essen,
Vene laevastiku ülem.“

Niipca kui Vene peastaap sai teada von Esseni kavatsusist, kutsuti admiral kohe tagasi järgmise radiotelegrammiga, mille ta võttis vastu teel Gotlandisse: „Vägede ülemjuhataja on ära keelanud igasugused pealetungioperatsioonid, laevastiku peaülesandeks on Peterburi kaitsmine. See nõuab laevastiku alatist viibimist Soome lahes.“

Sel viisil lõppes admiral von Esseni poolt kavatsatud pealetung Rootsiile. Asjade käik annab otse hirmutava illustratsiooni tuntuks, kuid liiga vähe arvesse võetavale asjaolule, et kui aeg on selleks küps, võivad sõja puhkemist põhjustada episoodid, millel on vähe ühist nende sügavamate vooludega, mis võivad viia riigid sõtta üksteise vastu. Eelpool kirjeldatud juhtumil on üks Vene admiral, olles ekslikult orinteeritud sõjapolitilisest seisundist, oma käe peal otsustanud valmistada kallaletungile Rootsi sõjalaevastikule. Kui selline asi oleks sündinud, siis oleks Rootsi kindlasti viivitamatult sattunud sõjakeerisesse.

„Venelased tundsid — lõpetab autor oma artikli — 1914. aastal lugupidamist Rootsi riigikaitse jõudude vastu merel kui ka maal. See kinnitab kõike varem saadud kogemust, et isegi väikeriik suudab —

kui ta toetub küllaldasele sõjaväelisele jõule — edukalt kaitsta oma endamääramiseõigust, mida milgi tingimusel ei saa kingitusena.“

Õieti mitte midagi ei ole muutunud rahvaste arusaamises, nende politikas ja diplomaatias Maailmasõjast saadik, vähemalt mitte oluliselt. Seepärast on ka alles täiesti jõul sellised olukorrad, suhted ja võimalused, mis oleksid karvapealt kiskunud Rootsi sõtta, olgugi kindlasti vastu tema tahtmist, mida Rootsi valitsus korduvalt avaldas. Kui siin üldse sai olla juttu mingist pidurist, siis oli selleks ainult Rootsi sõjaline jõud, mis sundis venelasi suuremale ettevaatusele sõja tegevuse algamiseks Rootsi vastu.

Ho.

Sõjaväelisi teateid välisriikidest.

Uued rootsi miiniristlejad.

Prægu teostamisel olevat rootsi mereväe 10 a. kava (1927—1937) täiendati hiljuti uute laevade ehituselevõtmisega. Lisaks prægu rivis olevale neljale „Ehrenskjöldi“ tüüpi 1000-tonnisele miiniristlejale on ette nähtud veel kahe samasuguse laeva ehitamine. Neist on üks juba vette lastud, kuna teisele on pandud alus.

Uute miiniristlejate kiirus on 39 sõlme (endistel 35). Relvastuseks on kolm 120 mm, kaks 37 mm lennukivastast suurtükki ning kuus torpeedotoru kolmikseadistes.

Edasi on ette nähtud vana „Oskar II“ asemele uue 4500—5000-tonnise rannakaitse soomuslaeva ehitamine.

(Fr. Mil.)

Laevastik ja lennuvägi.

„Army, Navy and Air Force Gazette“ avaldas hiljuti artikli, milles väljendati arvamist, et ühe ristleja ehitamiseks kuluta-

tud summadega oleks võimalik muretseda 60—70 lennukit. Nüüd on lennukite näiliku odavus leidnud vastuvaidlemist järgmistel alustel.

Ühe suure ristleja ülalpidamise kulud aastas on umbes 480 000 naela, kergeristleja — 300 000 naela. Suure veelennuki peale tuleb kulutada 60 000 naela, nii et ühe lahingristleja asemel võiks pidada kaheksa veelennukit ja ühe kergeristleja asemele viis veelennukit.

Mis puutub meeskondadesse, siis näeme, et kuuemehelise meeskonnaga veelennuki peale tuleb arvestada 60 meest mandril; 240-mehelise koosseisuga baas suudab seega kindlustada nelja veelennuki korrashoidu. Kuuekümne veelennuki tarvis tuleks arvestada 3960 inimest, mis moodustab umbes kuue ristleja meeskonna. See arvestus ei ole küll täppis, sest suuremates baasides lennukite korrashoiuks vajalik inimeste arv ei kasva perivõrdset lennukite arvule. Samuti tuleb meeles pidada, et ka sõjalaevad vajavad enda korrashoiuks vastavaid asutisi ja inimjõude, mille kohta võrdlevaid andmeid kahjuks ei ole toodud.

Edasi vaadeldakse lennuki iga võrreldes laeva eaga ja leitakse, et lennuk vananeb palju kiiremini laevast. Sealjuures lennuk ei vanane mitte niivõrd kulumise ja kõlbmatuks muutumise, kui tehnika arengu tõttu. Kui lennuki iga arvata viiele aastale, s. t. et viie aasta pärast tuleb teda uuendada, siis peab nentima, et lennuki ehitamine on viis korda kallim kui ristleja ehitamine, mille iga võib arvata 25 aastale.

Lõppeks tuleb võrrelda ühe ja teise tegevusraadiust. Lennuki keskmine tegevusraadius on 1000 miili; seevastu on ristleja tegevusraadius ökonoomilise käigu juures 12000 miili. Seda vahet võivad tunduvat suurendada meteoroloogilised mõjustused, millised end laeva juures annavad vähe

Hea mõte leiab kõikjal vastukaja
Ja „**STAR**’i“ riidevärv meil leiab ikka õige värvipaja.
Kui ükskordüks on vana tõde iga perenaise peas,
Et „**STAR**’i“ riidevärv on parim parimate seas.

Hinnatud Itaalias, Florentsis – suure kuldaurahaga ja Pariisis
kuldauraha kui ka GRAND PRIX’iga.

tunda, lennukile aga seevastu võivad saada saatuslikuks.

Kokku võttes leitakse, et lennuki ehitamine ei ole suhteliselt kallis. Kalliks teevad lennuki tema korrashoiuga seotud kulud ja lühike eluiga. 43-me keskmise maalennuki ülalpidamise kulud võrduvad ühe liinilaeva kuludele aastas. Sama rahaga saaks ülal pidada 17 veelennukit. Ühe ristleja asemel saaks aga pidada ainult 8 veelennukit.

(Fr. Mil.)

Uus suund sõjaväe õppeasutistes Itaalias.

Seoses sõjaväe uue organisatsiooniga on Itaalias vajalikuks tunnistatud seada uutele alustele õppetöö sõjaväe õppeasutistes. Kasvatuse- ja õppekavad muudetakse põhjalikult ja moodsatele vaadetele vastavalt, kusjuures ümberkorraldamise aluseks on uus itaalia mentaliteet ja sõjaväe ning rahva vaimu ühtlus.

Tulevikus puht skolastilised teadmised leiavad madalamat hinnangut kui need omadused, millised moodustavad moodsa juhi; siia kuulub praktiline professionaalne ettevalmistus ja eeskätt vastavad iseloomujooned.

Sõjaväe õppeasutiste madalamaks astmeks on ettevalmistavad sõjakoolid (kadettide korpused), arvult kolm, milliste õppekava sarnleb keskkooli kavaga. Endiste koolidega võrreldes omavad praegused puht sõjaväelise iseloomu ning pearõhk on neis suunatud praktilistele teadmistele.

Järgmiseks astmeks on sõjakoolid Modanos ja Torinos, kus kolme aasta vältel ohvitseriõpilastest moodustatakse noored ohvitserid. Sõjaväeteenistuse praktikumi kõrval püütakse siin anda põhjalik elukutseline haridus, jättes vaimlisele tegevusele teatud vabaduse ja ettevõtlikkuse. Õpilastesse püütakse istutada iseseisvust ning arendada nende tahet ja julgust.

Väeliigi koolide ülesandeks on täiendada sõjakoolides omandatud teadmisi ning tegelikult välja töötada juhte. Neid koole on kolm.

Sõjaakadeemia Roomas, milline ümber nimetati Kõrgemaks Sõjakooliks, on määratud kindralstaabi ohvitseride ja suurte üksuste juhtide ettevalmistamiseks. Tema tegevust laiendatakse. Eeskätt püütakse siin anda praktilisi oskusi ning süvendada teadmisi. Formalismi hüljatakse ja püütakse arendada sõjaväelisel tähtsaid iseloomu ja vaimu omadusi.

Kõrgema Sõjakooli kursus on kolmeaastane. Esimene õppeaasta on teataval viisil katseajaks, mille jooksul peab jõudma selgusele, kas õpilane oma iseloomu ja ettevalmistuse poolest on võimeline edukalt jätkama õppetööd. Kui selgub, et õpilane ei ole kohane, saadetakse ta tagasi väeossa. Teine ja kolmas aasta moodustavad terviku ja on puht õppimise aastad, milliste eduka lõpetamise korral õpilased omandavad K. S. diplomi edukusele vastavas astmes.

Uus reform võimaldab teostada järjekindlat selektsiooni ja kergendab võimelisemate juhtide valikut. Uut praktilist õppemeetodit iseloomustavad sagedased õppeharjutused, osavõtt taktikalistest õppustest ning õppetöö korraldamine maastikul.

Sõjaväe õppeasutiste vaimline ümberorienteerumine on lähedalt seotud üldõppeasutiste reformiga, milliste õppekavad juba mõnda aega tagasi ümber korraldati vastavalt uutele seisukohtadele. Igal pool tegetakse nüüd vähem klassikalise muinasajaga ja võidetakse seeläbi rohkem tunde sõjapolitiliste ja sõjageograafiliste küsimustega tutvumiseks. Sellega on täidetud duce nõue, et noorsugu peab kasvatama eeskätt sõjaväeliste ja sõjaliste põhimõtete järgi.

(Fr. Mil.)

A. L.

Rindesõdur jutustab.

Kaks lahingut.

Õppursõduri mälestusi Vabadussõjast.

11. märtsil 1919. a. taandusid meie vähesed väeosad punaväe survele kord vallutatud Petseri linnast ja asusid kaitsele läänepoolsetesse küladesse.

Meie rood (s. o. 2. polgu 2. rood) paigutati keeruka manöövriga Lepa külla,

kuna vastane (punavägi) asus sellest umbes ühe kilomeetri kaugusel Uusvada küllas. Vastasele soodsas lähise moodustas nimetatud küladevaheline okaspuumets, mis Lepa külast eraldus ainult sügava järsukaldalise ojasängiga.

Vastase suur arvuline ülekaal võrreldes meie umbes 70-mehelise rooduga põhjustas kartust, et meid võidakse energilise lähimaarünnakuga külast välja lüüa. Taandumine oleks aga võinud kujuneda kaotusrikkaks, sest selle teostamisel oleks tulnud ületada külatagune umbes 300 m. laiune legendik.

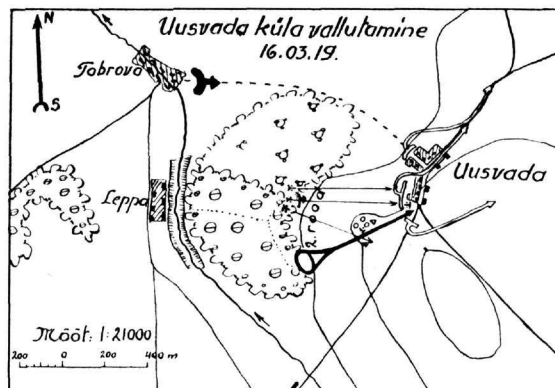
Seepärast olime valvel ööd kui päevad ja meie peamine lootus, kolm „maksimi“ vahtisid töötamisvalmilt eelolevasse metsa, et hävitada ootamatult väljuvaid vastaseid enne ojasängi laskumist.

Ühel öhtul kella 2300 ümber ründaski vastane pimeduse kattel meie asukohta. Roodu meeskond alarmeeriti silmapilkselt, kõik tormasid oma kohtadele ja avasid püssitule eesoleva metsa suunas. Püssituld toetas ka roodu ainuke lüüs (levis), kuid kõikide ehmatuses vaikisid meie maksimumid! Asja selgitamiseks jooksis rühmül maksimumite juurde ja kuulis, et glütseriini puudumisel on jahutusvesi kuulipildujais jäätanud. Rühmülile meenus alles hiljuti roodule toodud tuline supp, seepärast käskles: „Supp kuulipildujaisse!“ Kõigil asjaosalistel oli selge käskluse tagamõte ja varsti soojendati maksimumeid nii seest kui väljast tulise supiga. Peatselt töötasid lahtisulatatud maksimumid suurima intensiivsusega, külvates kuule vastase relvadest tekkivate tulevõlgatuste suunas.

Jumalaviljaga toidetud maksimumid täitsid nende peale pandud lootused hiilgavalt, sest vastane katkestas rünnaku ja kadus metsa sügavusse. Vastase lahkumisega vaikis laskmine peagu üldiselt, kuid ühelt majahoovilt kostis siiski meeleheitlik kõmmutamine. Kontrollimisel selgus, et relvvarustuse hobusemees lamas oma ree kõrval lumes ja kihutas kuul kuuli järele eelolevasse metsa, kuna

mehe kõrval lumes lebas avatud padrunkast ja kaks laskmisest tuliseks läinud püssi. Mees oli vaikivate kuulipildujate asendamiseks tarvitanud vaheldamisi kolme püssi ja oli niivõrd innukalt asja juures, et ei märganud üldist lahingu lõppu. Mees lõpetas laskmise alles siis, kui teda õlast raputati.

Päeva või paari pärast (16. märtsil) sai meie rood korralduse vallutada koos naaberkülas (Tobrovos?) asuva rooduga Uusvada küla, kusjuures kumbki rood pidi kallale tungima ise suunast.

Meie rooduülem kutsus enda juurde roodu parima luuraja reamehe K. ja päris viimaselt Uusvada vallutamise võimalusi. K. selgitas vallutamise võimalusi üksikasjaliselt ja lõppeks palus luba, et tema isiklikult võiks paigutada roodu kallal tungi lähtealusele. Rooduülem nõustus ja seepärast liikusime kella 1200 ümber K. juhtimisel hanereas läbi metsa Uusvada suunas. Oli ilus, sumedavõitu talveilm; külmanud maad kattis õhuke lumi-vaip; tuule puudumisel kostis roodu rännaku krigin ja üksikute okste praksatused võrdlemisi kaugelt, hirmutasid puuladvust üksikuid kraaksuvaid vareseid...

A.-S. „ODOR“

Moodsad kölniveed :

*Casanova, Crépe de chine, Manelle;
Sonde, Paris jne.*

Suudluskindlad huultepulgad.

Peenelõhnalised puudrid.

See kõik põhjustas eeloleva lahingu suhtes pessimistlikke eeldusi, mis aga K-d näiliselt ei riivanud, kes astus kindlal sammul rivi ees poolkasukas seljas ja läki-läki peas. Metsaserva lähedal peatus kolonn ja K. koos rooduülemaga liikusid ettevaatlikult metsaservale, et veel kord kontrollida küla vallutamise kava. Mets moodustas küla ees peagu täisnurga, haarates küla küljelt ja otsast. Küla ise oli tüübiline vene küla, millel majad korrapäraste ridadena kahelpool tänavat. Met-sast külani oli keskmiselt 300 m tasast, veidi küla poole tõusvat legendikku. Küla algusest umbes 150 m metsa poole asus väike kungas, millel kasvasid mõned kased ja samas kohas asusid ka kaks vastase maksimi ja vaatluspunkt. Vastase kolmas maksim asus küla alguses, esimeste majade juures.

Tagasi tulles roodu juurde, juhtis K ühe rühma kolme maksimiga küla läänepoolsesse metsaserva ja kolm rühma lüüsigiga küla edelapoolsesse metsaserva. Jõudes ettenähtud kohtadele, selgitati lühidalt igale rühmale ta ülesanne. Külal valitses aga endiselt täieline vaikus, sest vastase vaatlaja nähtavasti meie kallal tungi-lähtealusele asumist ei märganud.

Kokkulepitud märguandel meie kolm maksimi avasid ootamatult tule, kusjuures esimene tulistas üksikute kaskede all asuvaid vastase maksimeid, teine küla esimeste majade juures asuvat maksimi ja kolmas küla kaugemaid majasid ja tänavaid.

Juba esimeste paukudega tekkis külas suurim segadus ja askeldamine; igast majast väljus pooleldi rõivastatud punaväelasi, kes esmalt avasid korratu tule meie maksimite suunas, kuid hiljem kadusid kuhugi küla sügavusse. Vastase kuulipildujad tulistasid samuti meie maksimeid, kuid tuli oli katkeline ja mitmetabav.

Üheaegselt meie maksimite tule avamisega tormasid kolm rühma ahelikuna otse kaskede all asuvate vastase kuulipildujate peale. Vastase kuulipildurid olles kahevõitluses meie maksimitega, algul ei märganud aheliku lähenemist, sest viimane lähenes kiirjooksul ja ilma ühegi pauguta. Märgates meie ahelikku, pöördusid küll vastase maksimid torudega aheliku poole, kuid järsu pöörde või ärevuse tõttu tekkisid nähtavasti mõlemal lasketakistused. Laadurid, nähes aheliku lähenemist, pistsid jooksu. Jooksis mine-

ma ka ühe maksimi sihtur, kuid teise maksimi sihtur, püüdes lasketakistust kõrvaldada, püsis niikaua kuulipilduja taga, kuni hävitati meie aheliku poolt (olevat surmatud täägiga). Ka varem ärajooksnud kuulipildurid ei pääsenud eluga, vaid langesid, tabatuna aheliku tulest.

Meie maksimid töötasid kõik aeg suurima kiirusega, seepärast aurasid nad, kui venelaste keemaaetud „samovarid.“

Järelejäänud kolmanda vastase maksimi vastu koondus nüüd meie kahe kuulipilduja tuli ja sundis sellegi vaikima. Vastase kuulipildurid hakkasid roomates enda järele vedama kuulipildujat majade varju ja oli ilmselt näha, et püüavad põgeneda koos kuulipildujaga. Nähes, et viimase kuulipilduja põgenemist meie ahelik eeloleva künka tõttu ei märganud, tormasime maksimite juures olevast rühmast kolmekesi kiirjooksul üle legendiku vastase kuulipilduritele järele. Vastase maksimi töötamiskohast sain soomuseks punaväe kuulipilduri seljakoti ja head kindad, milliseid kaasa võttes jooksin koos teistega küla tänavale. Punaväelased olid vahepeal maksimi asetanud juba reele ja näis, et suudavad sellega eest ära kihutada...

Kiire kihutamise tõttu paiskus aga regi tänavakäänakul koos sõitja ja maksimiga lumme. Lumme kukkunud mees tõusis silmapilkselt jalule ja tõstis püssi palge.

Meie tulistasime aga kiiremini ja palgetõstetud püss langes lumme koos mehega... Andsime kättesaadud kuulipilduja ahelikule üle ja liikusime edasi küla üksikute majade puhastamiseks. Majade puhastamine teostus kiiresti ja erilise raskuseta, kusjuures tuli ette ka huumoririkkaid juhtumeid. Näiteks ühes majas oli nahkjopega roodu või pataljoni komissar. Meie roodu pikim mees nägi komissari aknast ja astus tuppa. Komissar tuli vastu ja ütles, et annab vangi. Mees mõõtis komissari arvustava pilguga ja vastas: „kuhu sa siis veel pääsed? — kisu jope seljast maha!“

Õnnetuseks ei sobinud aga jope mehele isegi vestiks, seepärast kirus, miks punaväes pole suuremakasvulisi komissare! Kurjad keeled rääkisid hiljem, et mees on soomusena saanud terve pataljoni kassa, mis kahjuks olnud ainult „keerenskites“.

Teise maja õuel lebas üks raskesti haavatud punaväelane ja selle kõrval askeldas teine. Meie roodu noorim õppursõdur nähes punaväelast kärgatas: „Ruki verh!“ Punaväelane viskas püssi ja jooksis loomalauta. Õppursõdur tulistas, kuid ei tabanud. Punaväelane pistis pea lauda teiselpoolsest aknast välja, seal oli meie sõdur vastas ja tulistas omakorda, mispeale punaväelane kadus kui tina tuhka, teda ei leitud ei laudast ega selle ümbrusest. Mõni nädal hiljem kuulsime, et punaväelase laip olevat leitud laudast sõnniku alt.

Meie aheliku äärepoolsemad sõdurid märkasid, et nendele järgneb keegi punaväelane täies lahingurakmes. Aheliku juurde jõudmisel küsib meie sõdureilt: „Zdes kakaja rota?“ (Milline rood siin on?“) Vastuseks käsutati punaväelasel käed üles ja vangistati. Selgus, et punaväelane oli Uusvada külla saadetud sidemehena, kuid jõudis kohale väikese hilenemisega.

Ühe maja kohta levis kuuldus, et see on tulvil täis punaväelasi, seepärast kogunes maja seina äärde neli-viis meie sõdurit ja kutsusid punaväelasi toast välja, kuid need ei tulnud.

Keegi leidlik sõdur kutsus naaberma-
jast vene noormehe ja saatis sellega punaväelastele teate, et viskab majja käsi-granaadi (käsi-granaate meil seekord kahjuks ei olnud). Varsti väljusidki punaväelased majast käsi üleval hoides.

Punaväelasi jälgides läbis meie ahelik küla ja jõudis välja lagedale põllule. Siin tabas meid aga esimene õnnetus. Meie naaberrood ettevaatlikult Uusvadale lähenedes oli jõudnud mõjuvõtte kaugusele ja võttis meie aheliku tiibtule alla!

Vastase jälgimine oli nurjunud ja küla taga asuva patarei vallutamise võimalusele kriips peale tõmmatud!

Olukord muutus aga üha halvemaks, sest vastane saades aru meie õnnetusest jäi peatuma ja avas ka omalt poolt meile

tiheda püssitule, millele seltsis veel üks kuulipilduja. Enne kui jõudsimme naaberroodule eksitust selgitada, alustas ka vastase kerge patarei tulistamist, kuna raske patarei tulistas Lepa küla poolset tühja metsa. Seega oli meie edul lõpp ja ahelik oli sunnitud külla tagasi tõmbuma.

Lõppeks saabus ka naaberrood külla ja ühtlasi tuli teade meie supivoori päralejõudmisest, mis peatus küla edelapoolses otsas. Naaberrood asus meie asukoh-
tadele ja meie läksime lõunatama. Küla idapoolse külje kaitseks jäi ainult meie III rühm kolme maksimumiga, kuna I, II ja IV rühm asusid igaüks ise majja, mis kõik olid ühel sihil. Vastane pommitas küla lakkamatult, kuid see ei vähendanud meeste söögiisu ja peagu kõik asusid isukalt sööma. Jäädes veidi hiljemaks õuele, kavatsesin parajasti I rühma ruumi sisse astuda, kui granaat tabas maja ja lõi ukсед ning aknad purunevate klaaside kõlinal täiesti laiali! Esimesel silmapilgul näis, et hävines peagu terve rühm, kuid mõni sekund hiljem väljus mehi maja igast avausest, kes läkastades ja turtsudes pooluimastena valgusid õuele. Selgus, et granaat oli sattunud parajasti vastu ahju ja lõhkemisel tekitanud ainult palju tolmu ja prahti. Kergelt haavata sai ainult küüdimees. Ruttasin II rühmale õnnetusest teatama, kuid enim majja jõudmist tabas granaat ka seda, kuid siingi päästis mehi hea suur vene ahi. IV rühma majja pääsesin küll sisse, kuid seal oli mõne sekundi eest granaat läbistanud „jumalakujupoolse“ majanurga ja lõhkenud õues.

Seega kolm pihtavust, kuid mitte ühte haavatut (välja arvatud küüdimees)!

Küla vallutamisega oli meie ülesanne täidetud. Lahkudes külast viisime kaasa sõjasaaki ja vange. Tuleb imestada, et kirjeldatud kahe lahingu kohta meil ei olnud ühtegi surnut ega haavatut!

J. J.

Juriidilised küsimused.

1. Küsimus: Kas juurdeläkitatud kaitsevälased kuuluvad sissekandmisele kiidu- ja karistusraamatusse?

Vastus: Kaitseväe distsiplinaarkaristuste seadluse (RT 33 — 1930) §§ 50 ja 77 ettenähtud kiidu- ja karistuse- ning kaebusraamatute pidamise ühtlustamiseks antud Sõjaministri käsukirja nr. 649 — 1925. a. lisana avaldatud „Märkused vormi nr. 1 juurde“ p.p. 1—4 mõtte kohaselt kõik väeosas teenivad kaitsevälased kantakse kiidu- ja karistusraamatu tähestikku ja hiljem nendel saadud kiitused ja karistused samasse raamatusse erilehe avamisega. Kuna distsiplinaarkaristuste seadlus, eespooltähendatud Sõjaministri käsukiri kui ka hiljem sel alal antud Kaitseministri käsukirjad ei näe ette erikorda juurdeläkitatud kaitsevälaste kiidu- ja karistusraamatusse kandmise kohta, siis järelikult peaks ka nende suhtes maksev olema eelmainitud kiidu- ja karistusraamatusse sissekandmise kord.

Neil kaalutlustel tuleb arvata, et juurdeläkitatud kaitsevälased kuuluvad sissekandmisele kiidu- ja karistusraamatusse.

2. Küsimus: Kas reservohvitseril, kes 1930. a. juulis tegelikult kaitseväeteenistusest reservi arvati ja esmakordselt 1936. a. suvel 18-päevalistel kordamisõppustel viibis isiklikkudes vormiriietes ja rakmetes, on õigus saada õppustel oldud aja eest varustuse kuluraha?

Vastus: Ei ole õigus saada Kaitseväe kraamiga varustamise seadluse (RT 44 — 1931) § 70 p. 2 põhjal.

3. Küsimus: Ohvitser on lähetatud 1½ kuuks Tallinnast, väeosa alalisest asukohast Nõmmele. Kas säärane ohvitser on õigustatud saama sõidukulu igapäevaste sõitude eest raudteel Tallinnast Nõmmele ja tagasi ning linna trammil oma elukohast Tallinna jaama ja tagasi, kui väeosa alaline asupaik on Tallinna jaamast üle 5 km kaugel?

Vastus: Ametisõitude tasu seaduse (RT 33 — 1935 ja 78 — 1936) § 8 järgi üldreeglina tasutakse sõidukulud ametisõitudele lähetatule, kui ülesandeid teostatakse alalise ametkoha asukohast vähemalt 5 km kaugusel. Sama seaduse § 9 I lõike järgi tasutakse lähetatule sõidukulud raudteel, laeval, hobustel igal juhul nende õigustatud tegemisel. Sama paragrahvi II lõike p. 6 järgi erandina tasutakse lähetatule sõidukulud trammil, omnibusel, autol, voorimehel, aeroplaanil või muil sõiduabinõudel ainult üksiku väeosa ülema kinnitusel. Järelikult

Tallinnast Nõmmele lähetatud ohvitser on õigustatud saama sõidukulu 1) raudteel Nõmmele ja tagasi igal juhul, 2) linna trammil aga ainult väeosa ülema kinnitusel.

— lu.

4. Küsimus: Kas rahvavälaste ja nende perekondade pensioni seaduse järgi pensioni saanud kaitsevälase lesk, kes uuesti abiellumisega on kaotanud pensioniõiguse sama seaduse § 42 põhjal, omab teistkordselt lehestumisel oma endise mehe järgi uuesti pensioniõiguse?

Vastus: Riigikohus on seletanud, et kaitsevälase lese uuesti abiellumisel lõpetatakse temale pensioni maksmine Rahvavälaste ja nende perekondade pensioni seaduse § 42 alusel täiesti, seepärast endise kaitsevälase lesk, kes uuesti abiellunud, ei oma teistkordselt lehestumisel endistel alustel pensionisaamise õigust, sest see õigus abiellumisega lõppes jäädavalt.

5. Küsimus: Kas alalises kaitseväes teenivad kaitsevälased kuuluvad maksustamisele isikumaksuga RT nr. 50 — 1936. a. avaldatud Linna kogukonnamaksu seaduse, Alevi isikumaksu seaduse või Valla isikumaksu seaduse alusel?

Vastus: Kaitseväeteenistuse seaduse (RT 43 — 1926) § 35 on ette nähtud, et alalises kaitseväes teenivad kaitsevälased on teenistusaja kestusel vabastatud kogukonna heaks võetavast isikumaksust. Alalises kaitseväkke sundäega teenima astunud kodanikud ja sõjakorral tegelikku kaitseväeteenistusse astunud käsutus-, reserv- ja maakaitsevälased on sellest maksust vabad ka kogu selle aasta, mille kestel nad tegelikult kaitseväeteenistusest vabastatakse.

Kuna Kaitseväeteenistuse seaduse eespooltsiteeritud § 35, mis sisaldab erisoodustusi alalises kaitseväes teenivate kaitsevälaste kohta kogukonna heaks võetava isikumaksu suhtes, on praegu endiselt maksev, seepärast tuleb arvata, et alalises kaitseväes teenivad kaitsevälased ei kuulu maksustamisele kogukonna heaks võetava isikumaksuga küsimuses märgitud seaduste alusel.

6. Küsimus: Kas kassatšeki ära kiri, mis tarvitusel ärides ja mille ülesandeks abiks olla kauba pakkimisel ja kauba väljaandmisel ostetud kauba kontrollimisel, on arve või saatekiri?

Vastus: Riigikohus oma toimetustes nr. 270-I — 1933. a. ja nr. 34-II — 1936. a. on seletanud, et kassatšeki ära kiri ei ole ar-

ve ega saatekiri ning ei käi tempelmaksustamisele Tariifi nr. 14 alusel. Kuid kui seda kassatšeki ära kirja ei tarvitata mitte tema otseseks ülesandeks, vaid saadetakse koos kaubaga ostjale, ilma et kassatšeki järgi kauba eest oleks juba kassas ostuhind tasutud, siis osutub tema Tempelmaksu seaduse § 3 p. 1 kohaselt arveks või saatekirjaks, mis kuulub tempelmaksustamisele Tariifi nr. 14 alusel.

7. Küsimus: Kas maaväes rivi ametikohal teeninud üleajateenija noorem-allohvitser, kes üle viidud teenistusse mereväkke või merekindlustesse ametmehe ametikohale, on õigustatud saama palka auastme või ametikoha järgi?

Vastus: Kaitseväelaste palgaseadluse (RT 28 — 1932) § 9 näeb ette, et üleajateenijatele ja ajateenijatele mereväes ja merekindlustes maksetakse palka auastme järgi, kuid mitte rohkem sellest auastmest, mis on ette nähtud ametikohale. Seejuures üleajateenijad ja ajateenijad ametmehed mereväes ja merekindlustes, kes on liigitatud järkude järgi (I, II ja III järgu kirjutajad jne.) saavad palka selle järgu normi järgi, millisesse nemad on nimetatud vastava ülema käsukirjaga.

Eeltoodud seaduse sõnastusest järgneb, et mereväes ja merekindlustes järkudesse liigitatavate ametmeeste ametikohtadele teenistusse määratud üleajateenijatele ja ajateenijatele tuleb maksta palka selle järgu ametikoha järgi, millisesse järku nemad vastava ülema käsukirjaga on määratud, olenemata sellel ametikohal teeniva isiku auastmest. Toimub aga määramine säärasele ametmehe ametikohale, mis ei ole järkudesse liigitatud, vaid millele on koosseisus vastav auaste ette nähtud, siis tuleb vastavale isikule maksta palka selle auastme järgi, mis tema tegelikult omab, kui see ei ole suurem koosseisus sellele ametikohale ettenähtud auastmest, vastasel korral aga vastavalt koosseisus ettenähtud auastmele. —k.

Õ i e n d u s.

„Sõduris“ nr. 42 küsimus 1. ühes vastusega tuleb lugeda järgmiselt:

1. Küsimus: Kas võetakse Riigiteenijate tasude seaduse (RT 31 — 1935) põhjal arvesse teenistusvanusetasu arvestamisel teenistusvanusetasu saamist õigustava teenistusajana kaitseväeasutuses ruumide koristajana-riigitöölisenä teenitud aeg?

Vastus: Vabariigi Valitsuse otsuse 20. 05. 31. a. (Prot. nr. 53 p. VII) kohaselt loetakse ruumidekoristajad riigitööliseks. Rii-

giteenijate tasude seaduse § 8, mis käsitab teenistusvanuse-tasu saamist õigustava teenistusaja arvestamist, ei maini teenistusvanuse tasu saamist õigustava teenistusena teenistust riigitöölisenä riigiasutises. Seepärast tuleb arvata, et ruumidekoristajana-riigitöölisenä teenitud aega ei saa arvestada teenistusvanuse-tasu saamist õigustava teenistusajana.

Ametlik osa.

KAITSEVÄGEDE ÜLEMJUHATAJA KÄSUKIRJAD

Nr. 188.

Tallinnas, 5. oktoobril 1936.

(Kaitsevägede staap.)

Viin üle ja määrän teenistuse huvides kaitsevägede staabi käskudetäitja ohvitseri major Rein T o m b a c k'i VR 1/3 — sidepataljoni ülema ja ühtlasi kaitseväe sideülema kohustetäitjaks, arvates 5. oktoobrist s. a.

Alus: O. T. S. § 99 p. 2, § 121 p. 1 ja § 133 p. 1.

Nr. 189.

Tallinnas, 5. oktoobril 1936.

(Kaitsevägede staap.)

Määrän teenistuse huvides sõjakooli alalise lektori major Eduard M a r g u s t e VR II/3 sõjakooli ohvitserideklasside ülemaks, arvates 10. oktoobrist s. a.

Alus: O. T. S. § 93 p. 2, § 121 p. 2 ja § 133 p. 1.

Õ i e n d u s: Lj. nr. 823.

nr. 192.

Tallinnas, 7. oktoobril 1936.

(Kaitsevägede staap.)

Viin üle ja määrän teenistuse huvides Võru-Petseri kaitseringkonna staabi ülema kohustetäitja kolonel-leitnant Jaan L u k a s'e VR I/3 — 2. diviisi staabi ülema kohustetäitjaks, arvates 7. oktoobrist s. a.

Alus: O. T. S. § 99 p. 2, § 121 p. 1 ja § 133 p. 1.

Nr. 201.

Tallinnas, 15. oktoobril 1936.

(Kaitsevägede staap.)

Viin üle ja määrän teenistuse huvides kolonnelleitnant Artur-Johannes Laats'i VR 1/3 10. üksikust jalaväepataljonist — 3. diviisi saabi ülema kohustetäitjaks arvates 16. okt. s. a.

Alus: O. T. S. § 99 p. 2, § 121 p. 1 ja § 133 p. 1.

Nr. 203.

Tallinnas, 19. oktoobril 1936.
(Kaitsevägede staap.)

Viin üle ja määrän teenistuse huvides ar-
vates 31. oktoobrist s. a.:

- Harju kaitseringkonna saabi ülema kohustetäitja kolonelleitnant Osvald-Vilhelm Mullas'e — Kalevi üksiku jalaväepataljoni ülema kohustetäitjaks,
- Tallinna garnisoni komandandi ja vahipataljoni ülema abi major Aleksander Ratas'e — Sakala partisanide pataljoni ülema kohustetäitjaks ja
- Valga kaitseringkonna saabi 1. jaoskonna ülema major Kustav Saar'e — sama kaitseringkonna staabi ülema kohustetäitjaks.

Alus: O.T.S. § 99 p. 2, § 121 p. 1, 2 ja § 133 p. 1.

Nr. 204.

Tallinnas, 19. oktoobril 1936.
(Kaitsevägede staap.)

Viin üle ja määrän teenistuse huvides arva-
tes 31. oktoobrist s. a.:

- major Juhan Toomsar'e (end. Tomson) VR II/3 kaitsevägede staabist — Harju kaitseringkonna staabi ülema kohustetäitjaks ja
- major Paul Hanson'i VR II/3 I diviisi staabist — Võru-Petseri kaitseringkonna staabi ülema kohustetäitjaks.

Alus: O.T.S. § 99 p. 2, § 121 p. 1 ja § 133 p. 1.

Nr. 209.

Tallinnas, 19. oktoobril 1936.
(Kaitsevägede staap.)

Viin üle ja määrän teenistuse huvides arva-
tes 31. oktoobrist s. a.:

- kapten Aleksander Kudévita kaitsevägede staabi juurde kuuluvast juhtide reservist — 1. diviisi staabi 1. jaoskonna ülemaks ja
- kapten Rudolf-Emil Tuule 2. diviisi staabist — kaitsevägede staabi V osakonna A jaoskonna ülemaks.

Alus: O.T.S. § 93 p. 2, § 121 p. 2 ja § 133 p. 1.

J. Laidoner,
kindralleitnant,
Kaitsevägede Ülemjuhataja.

Sport kaitsevües.

Laskevõistlusi.

Pärnu garnisoni laskerajal peeti 18. oktoobril s. a. Pärnu garnisoni kaadri ja K. L. Pärnu maleva vahelisi laskevõistlusi sõjapüssidest laskmises. Võistlesid kuuteistmehelised meeskonnad, kusjuures garnisoni meeskonnas esinesid 8 parimat laskurit 6. üksikust jalaväepataljonist ja 8 parimat

laskurit 9. üksikust jalaväepataljonist. Võitjaks tuli K. L. Pärnu maleva meeskond 3717 silmaga, omandades esmakordselt Pärnu linnapealt väljapandud väärtusliku rändauhinna, millise möödunud aastal võitis garnison. Garnisoni meeskond saavutas 3614 silma. Kümme parimat laskurit oman-

Garnisoniülem koltn. A. Lõhmus annab rändauhinna üle Pärnu maleva esindajale leitnant A. Kongas'ile.

dasid auhindadeks väärtuslikud esemed. Kullasepp Raudsepa poolt väljapandud väärtusliku auhinna võistlustel viimaseks tulnud laskurile omandas v.a.o. J. Viks (6. pat.) 159 silmaga. Võistluste tehnilisi tulemusi: 1. pealik V. Kukk, Malev — 259 s., 2. n.a.o. A. Reinvald, 9. pat. — 254 s., 3. v.a.o. J. Parts, 6. pat. — 254 s., 4. veltv. J. Laur, 9. pat. — 254 s., 5. malevl. H. Talva, Malev — 251 s., 6. pealik A. Vaha, Malev — 248 s., 7. veltv. A. Miller, 9. pat. — 244 s., 8. malevl. A. Alak, Malev — 242 s., 9. pealik A. Matsina, Malev — 242 s., 10. v.a.o. R. Parmaste, 9. pat. — 241 silma.

Laskevõistlusi 3 karika peale Narvas.

Rügement võitis sektsiooni 28 silmaga. Individuaal-laskmises üks karikas leitn. Leetsile, teine karikas lipn. Malmile.

*

Pühapäeval, 20. septembril korraldati Narva garnisoni laskevõistlused sõjaväe püs-

tolist kolme suure karika peale. Auhindu oli üldse välja pandud kaheksa, mille väärtus tõuseb üle 600 krooni.

Esimesed laskevõistlused peeti 1. jalaväerügemendi meeskonna ja rügemendi reservohvitseride sektsiooni meeskonna vahel Linavabriku karikale. Mõlemates meeskondades võistles 10 meest, kusjuures arvesse võeti kummagi meeskonna 8 mehe paremad tagajärjed. Rügemendi meeskond sai 918 ja sektsiooni meeskond 890 silma, seega 28 silmalise vahega läks Linavabriku karikas rügemendi meeskonnale. Paremateks laskuriteks meeskondades olid leitn. Viru — 127 silma ja lipn. Kaasikov — 121 silma. Leitn. Viru sai auhinnaks kella ja lipn. Kaasikov poksija kuju. Esimene auhind oli välja pandud Narva väikekaupmeeste, teine „Tormoleni“ äri poolt.

Teine võistlus teostus Kreenholmi karikale individuaal laskmises rügemendi ohvitseride ja reservohvitseride sektsiooni liikmete vahel. Kreenholmi karika võitis leitn. S. Luts 131 silmaga.

Kolmas karikavõistlus teostus Narva pankurite ja töösturite karikale individuaal laskmisena reservohvitseride sektsiooni liikmete vahel. Esimesele kohale tuli lipn. Malm 124 silmaga, kes võitis Narva pankurite poolt väljapandud karika.

Peale selle sai lipn. Malm veel auhinnaks tööstur P. Tederi poolt väljapandud väikese karika. Teisele kohale tuli lipn. Mutt 124 silmaga, kes omandas tööstur Minkovi poolt väljapandud auhinna — kulbi.

Kolmandale kohale tuli kolonel F. Lebedev 112 silmaga, kes omandas Apananski poolt väljapandud hõbe paberinoa.

Nimetatud 3 karikat, mis võitsid esimestele kohtadele tulijad, on välja pandud rändauhindadena.

Laskmiste juures viibis rügemendi esindajana kolonelleitn. E. Saal, sektsiooni esindajana kesksektsiooni liige kapt. F. Kaba. Rügemendi meeskonna kapteniks oli kapten A. Valdur ja sektsiooni meeskonna lipn. Parts.

T. A.

Male.

Toimetaja: K. Rotberg.

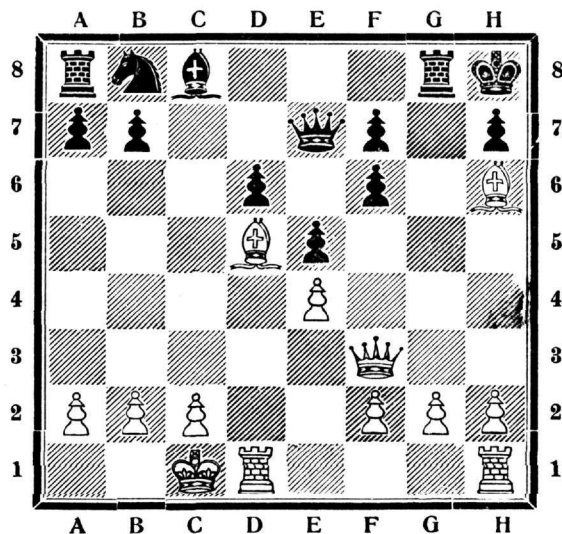
Partii nr. 4.

Mängitud 16. oktoobril 1936. Tallinna garnisoni maleklubi I-se klassi turniiril. Valgete juht major A. Tarning ja mustade juht v. a. o. Johanson.

1. e2—e4, e7—e6, 2. d2—d4, c7—c5, 3. Rg1—f3, Rg8—f6, 4. Oc1—g5, Of8—e7, 5. Rb1—c3, c5:d4, 6. Rf3:d4, 0—0, 7. Of1—d3, e6—e5? (Viga, mille tõttu valged ratsud said

kontrolli strateegiliselt tähtsate väljade d5 ja f5 üle. Mustad, avang-arengust veel mitte välja jõudnud, pidid mängima Rb8—c6), 8. Rd4—f5, d7—d6 (Halvast seisust poleks musti päästnud ka Rf6—d5, kuna valged jätkaksid: 9. e4:d5!, Oe7:g5, 10. Rc3—e4!) 9. Rf5:e7+, Ld8:e7, 10. Rc3—d5, Le7—d8, 11. Rd5:f6+, g7:f6, 12. Og5—h6, Vf8—e8, 13. Ld1—f3, Kg8—h8, 14. 0—0—0, Ve8—g8, 15. Od3—c4? (Valged ei märka ähvardavat ohtu!), Ld8—e7? (Halb. Oleks pidanud kohe kasutama valgete viga ja võtma ettejäetud kvaliteedi — käiguga Og4), 16. Oc4—d5 (Näib nagu päästaks kvaliteeti, õige oleks olnud 16. Lf3—b3).

Mustad.

Valged.

Seis peale valgete 16. Oc4—d5.

Leida mustadele kvaliteeti võitev jätk. Lahendus järgmises malenurgas.

16... Rb8—c6 (Tehtud käiguga loobusid mustad hüvest, mida valgete liig agressiivne mäng mustadele võimaldas) 17. Lf3—h5, Vg8—g6, 18. Vd1—d3, Rc6—b4, 19. Vd3—g3, Rb4:d5, 20. e4:d5, Oc8—d7, 21. Vh1—e1, Va8—g8, 22. Ve1—e4, f6—f5, 23. Ve4—h4, Le7—e8? (Nõrk käik. Parim oli V:g3, 24. h:g3, Lf6 võrdse mänguga), 24. Oh6—f8! (Ilus käik — otsustab partii saatuse), Vg8—g7, 25. Of8:g7+, Vg6:g7, 26. Vg3:g7, Kh8:g7, 27. Lh5—h6+, Kg7—g8, 28. Lh6:h7+ ja mustade juht loobus. Partii oleks võinud jätkuda: 28... Kf8, 29. Lh6+, Ke7, 30. Lg5+, f6, 31. Vh7+, Kd8, 32. L:f6+, Kc7, 33. Vh8 ja mustal lipul pole pääsu.

Ülesande nr. 9 lahendus.

1. Vb2:a2!, b3:a2, 2. Rd1—b2, Vb1:b2 (a2—a1L?, 3. Of2—e3+, Kc1—b1, 4. Rc4—a3 matt), 3. Of2—e3+, Kc1—b1 (Kd1, 4. K:b2, d5, 5. Rd6, Ke2, 6. Ob6, Kd3, 7. K:a2, d4, 8. Rf5 ja valged võidavad, ehk 3... Vd2, 4. O:d2+, Kb1—a1, 5. Oe3—d4, d6—d5, 6. Kc3—d3, d7—d6, 7. Kd3—c3, Vb2—b7, 8. Kc3—c2+, V—b2, 9. Od4:b2 matt.

Lisalahendus: 1. Of2—e3+, Kc1:d1, 2. Vb2—d2+, Kd1—e1, 3. Oe3—f2+, Ke1—f1, 4. Rc4—e3 matt, ehk 2... Kd1—c1, 3. Vd2—d3 matt.

Vastutav toimetaja major A. Luts. Tegev toimetaja kapten J. Madise.

*Kalakonservi
tööstus*

Rich. Niggol

Narvas

**Põhja
Marjaveini tööstus**

asutatud 1921. a.

Narvas, Vahe 6, telef. 2-86

Parimaid kodumaa veine,
saadaval igas linnas

Saku ja A. le Coq'i
ühine õlleladu,
samuti oma tööstuse
karastavaid jooke

Sidrunisooda, limonaad,
selters, sect jne.

Austusega omanik

J. VEBER

A-s. Briti Eesti
Metsatööstus

Tallinn, Estonia pst. 15-1

Telef. 460-51 ja 469-57

Metsa-
materjalide
eksport

K/M „TEMPO”

HARJU 24 TEL. 471-13

MOODSAIM TAPEEDILADU
PABERI- ja KIRJUTUSTARBEID

Kinkesemete osakond:

Portselaan, keraamika ja muid
rakenduskunsti esemeid

Täpseim kell maailmas

ZENITH

Ainuesindaja Eestis

H. Markowitsch

TALLINN, Viru tän. 15

„POLARIS“

EESTI KINNITUS-A.-S.

Võtab vastu järgmisi kinnitusi:
tule-, murdvarguse-, veo-, väärtsaadete-,
kasko- (laevakerede), ja klaasikinnitusi

Seltsi põhi- ja tagavarakapitalid ületavad
Kr. 948.000.—

Seltsi asutamisest peale on kahjude eest
välja maksetud üle Kr. 4.827.000.—

Soliidne edasikinnitus!

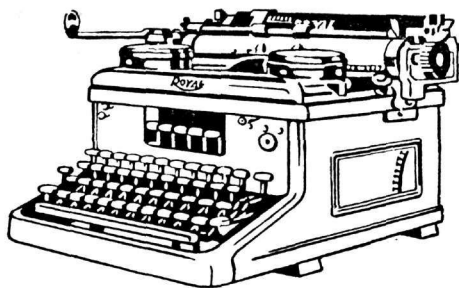
Kahjud likvideeritakse viivitamata!

Juhatus asub Tallinnas, V. Viru 12
Kõnetraat 426-66
Telegrammi-aadress „POLARIS“
Osakond asub Tartus, Suur Turg 11
Kõnetraat 6-75

Esindajad kõigis linnades ja maakohtades

KIRJUTUSEMASIN

ROYAL

↑^{ne} kiiruses
kerguses
vastupidavuses

V-d

Loun & Schitikov

Tallinn, Niguliste 18, telefon 434-37

Betoontoru-tööstus

O.VAREV

Paldiski m. 42-a. Tallinn Veerenni t. 49.
Telefon 428-87. Telefon 462-01.

Soovitab odavate hindadega:

tementtorusid, kaevurõngaid, põllu-
torusid, müüri-, õõnsaid, parkett- ja
katusekive, aiaposte, tsement ja ter-
razzo hauakaste.

Maja-
tarbed

köögi-
nõud

A.-S. D. MIRWITZ & POJAD

Tallinnas, Estonia puistee nr. 13
Tartus, Raekoja 6

Naha- ja karusnahatööstus

Vennad

A. & R. HOFF

Soovitab suures valikus kõiksugu

karusnahku.

Müük ainult suurel arvul.

Ladu: Tallinnas, Vene tän. 13.

Telefon 432-09.

Aktsiaselts „Will“

Narvas, telefon nr. 161, juhatus nr. 70

Villase ja siidiriide kudumine. Riide värvimine, trükkimine ja apretuur. Villase ja puuvillase lõnga värvimine. Merceriseerimine

Meie riided erinevad värvitoonide ja värvi ehtsusega, kuna oleme just spetsialiseerunud apretuuri ja värvimise headuse tõstmisele

---

Lõnga ja riide müük ainult suurel arvul

Tallinna ladu V. Karja 12, telef. 450-39

PÕLLUMAJANDUSE PANK

Tartus, Suurturg 9

Tel.: Juhatus 10-65, üld. 50

Pank annab vabalt laenu põllupidajatele
heade kindlustuste vastu

Pank võtab raha hoiule ja toimetab kõiki
pangaoperatsioone

PANGA JUURES KINDLUSTUSSELTS „OMA“ AGENTUUR

JUHATUS

TARTU LINNAPANK

TARTUS,
RAEKOJAS
TELEF. 11-32, 2-32

Võtab raha hoiule

jooksvale arvele, kindla tähtaja peale ja kuude
viisi ning maksab ajakohast protsenti

Annab laene

Ostab ja müüb väärtpabereid, müüb klassi-
loterii pileteid, toimetab kõiki pangaoperatsioone.
Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja rah-
varikkamates kohtades maal

Saadaval hoiukarbid